

Sint-Martens-Lierde Kartuizerstraat

Archeologisch onderzoek

Taelman E., Du Rang E. & Cherretté B.

Colofon

Project:

Archeologisch onderzoek
Opgraving
Sint-Martens-Lierde Kartuizerstraat (12-SMT-KS)
2012/374, 2012/374(2), 2013/006, 2013/006(2)

Opdrachtgever:

Gemeente Lierde
Nieuwstraat 19
9570 Lierde

Uitvoerder:

SOLVA
Intergemeentelijk samenwerkingsverband
voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie
Joseph Cardijnstraat 60
9420 Erpe-Mere

Evelien Taelman (vergunninghouder)
Elien Du Rang (projectarcheologe)
Wouter De Maeyer (projectarcheoloog)
Stijn Van Cauwenbergh (projectarcheoloog)
Cateline Clement (projectarcheologe)
Veronique Guillaume (projectarcheologe)
Arne De Graeve (projectarcheoloog)
Arne Verbrugge (projectarcheologe)
Bart Cherretté (coördinatie)
Sami Belbachir (technisch assistent)
Harry Bonnarens (technisch assistent)
Samuel De Petter (technisch assistent)
Antonio Diaz-Arroyo (technisch assistent)
Wim Van Rollegem (technisch assistent)

Wetenschappelijke ondersteuning:

Wouter De Maeyer (SOLVA)

Termijn terreinwerk:

september 2012 – maart 2013

Wettelijk Depotnummer:

D/2015/12.857/3

The logo for SOLVA, featuring the word 'SOLVA' in a bold, serif font. A stylized orange and yellow swoosh underline is positioned beneath the letters 'A' and 'V'.

Afbeelding voorblad: Figuratieve kaart van Minnaert, 1780. Bron: dbr. Cock Marcel.

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

Chronologie

☐ Paleolithicum	☐ Oud	1.000.000/500.000 - 250.000 BP
	☐ Midden	250.000 - 38.000 BP
	☐ Jong	38.000 - 14.000 BP
	☐ Finaal	14.000 - 12.000 BP
☐ Mesolithicum	☐ Vroeg	ca. 9500 - 7700 BC
	☐ Midden	7700 - 7000/6500 BC
	☐ Laat	ca. 7000 - ca. 5000 BC
	☐ Finaal	ca. 5000 - ca. 4000 BC
☐ Neolithicum	☐ Vroeg	5300 - 4800 BC
	☐ Midden	4500 - 3500 BC
	☐ Laat	3500 - 3000 BC
	☐ Finaal	3000 - 2000 BC
☐ Bronstijd	☐ Vroege	2100/2000 - 1800/1750 BC
	☐ Midden A	1800/1750 - 1500 BC
	☐ Midden B	1500 - 1050 BC
	☐ Late	1050 - 800 BC
☐ IJzertijd	☐ Vroege	800 - 475/450 BC
	☐ Late	475/450 - 57 BC
☐ Romeinse Tijd	☐ Vroeg	56 BC - 100 AD
	☐ Midden	101 - 300 AD
	☐ Laat	301 - 400 AD
☒ Middeleeuwen	☐ Vroege / Frankisch	401 - 500 AD
	☐ Vroege / Merovingisch	501 - 750 AD
	☐ Vroege / Karolingisch	751 - 900 AD
	☐ Volle	901 - 1200 AD
	☒ Late	1201 - 1500 AD
☒ Postmiddeleeuwen	☒ Nieuwe Tijden	1501 - 1800 AD
	☒ Nieuwste Tijden	1801 - heden

Keywords

☐ Landelijke context	☐ Voedselproductie	☐ Lithisch materiaal	☐ Gebruikssporenanalyse
☐ Stedelijke context	☐ Keramiekproductie	☒ Botmateriaal	☐ Materiaalstudie
	☐ Metallurgie	☒ Keramiek	☐ C14-datering
☐ Commercieel gebouw	☐ Artisanaat	☒ Staalname	☐ Archeomagnetisch
☒ Religieus gebouw		☒ Bouwmateriaal	☐ Dendrochronologisch
☐ Openbaar gebouw	☐ Begraving	☒ Metaal	☐ Optisch gestimuleerde luminescentie
☐ Militair gebouw	☐ Funeraire structuur	☒ Glas	☐ Biochemisch analytisch
		☐ Hout	☐ Fysico-chemisch analytisch
☒ Bewoning		☐ Kunststof	☐ Diatomeeën
☒ Woonhuis		☐ Textiel	☐ Palynologisch
☐ Villa		☐ Leder	☐ Zaden en vruchten
☐ Agrarisch gebouw		☒ Natuursteen	☐ Hout
		☐ Technisch aardewerk	☐ Anthracologisch
☐ Agrarische structuur		☐ Touw	☐ Gewervelde diersoorten
☐ Haard			☐ Insecten en mijten
☐ Kuil			☐ Malacologisch
☐ Weg			☐ Bodemkundig
☐ Waterwinning			☐ Fysisch antropologisch
☐ Afwateringsgracht			☐ Geografisch
☐ Perceelsgracht			☐ Geomorfologisch
☐ Extractie			☐ Geologisch
			☐ Conservatie
☐ Megalithische structuur			☐ Restauratie

Inhoudstafel

Chronologie	4
Keywords	5
Inhoudstafel	6
1. Dankwoord	8
2. Inleiding	9
3. Beschrijving van de vindplaats	10
3.1. Vindplaatsgegevens.....	10
3.2. Topografische, landschappelijke, bodemkundige situering.....	11
4. Archeologische en historische situering	13
4.1 Historische situering.....	13
4.1.1. Inleiding.....	13
4.1.2. Historische en cartografische omkadering.....	13
4.2. Archeologische situering.....	24
4.2.1. Archeologische kennis van de regio.....	24
4.2.2. Voorgaand archeologisch onderzoek.....	25
5. Onderzoeksoopdracht	27
5.1. Vraagstelling.....	27
5.2. Randvoorwaarden.....	27
6. Werkwijze en opgravingsstrategie	28
6.1. Methodologie terreinwerk.....	28
6.2. Methodologie verwerking.....	31
6.3. Motivatie van de selectie van materiaal en staalname.....	32
7. Beschrijving van het archeologisch onderzoek	33
7.1. Zone buiten de 18de-eeuwse ommuring (zone I).....	33
7.2. Zone binnen de 18de-eeuwse ommuring (zone I en II).....	34
7.2.1. Zone tussen het weiland en de Kartuizerstraat.....	34
7.2.2. Zone ter hoogte van de toegangspoort van het kloosterdomein.....	48
7.2.2.1. Werfopvolging: stratigrafie.....	49
Figuur 43: Aanduiding van de profielputten.....	49
7.2.2.2. Vlakdekkend onderzoek: bebouwing naast de toegangspoort van het kloosterdomein (oostelijk deel).....	52
7.2.3. Zone naast de kerk.....	62
7.2.3.1. Werfopvolging: stratigrafie.....	62
7.2.3.2. Vlakdekkend onderzoek: bebouwing naast de kerk.....	66
8. Assessment en basisanalyse van de vondsten en stalen	90
9. Synthese	97
9.1. Synthese.....	97
9.2. Antwoord op de vooropgestelde onderzoeksvragen.....	98
10. Aanbevelingen en geplande vervolgonderzoeken	99
11. Samenvatting	100

12. Bibliografie	101
13. Bijlagen.....	102
13.1. Handleiding bij het raadplegen van de bijlagen.....	102
13.2. Lijsten.....	103
13.3. Grondplan.....	104

1. Dankwoord

Naar aanleiding van rioleringswerken in combinatie met de heraanleg van het centrum van Sint-Martens-Lierde – gelegen binnen de voormalige Kartuizersite – is een archeologisch onderzoek uitgevoerd ter hoogte van de werken. Dit rapport bundelt de resultaten van het archeologisch onderzoek.

Graag wensen we alle partners te bedanken voor de vlotte samenwerking. In de eerste plaats is dit de gemeente Lierde en het studiebureau Arcadis VDS. Marcel Cock en Frans Doperé bedanken we voor de aanvullende informatie bij het historisch-cartografisch en bouwkundig onderzoek. Verder gaat onze dank uit naar Piet Decalf en zijn familie voor hun vriendelijke hulp tijdens de werken op hun eigendom. Een woord van dank gaat ook uit naar Katelijne De Vos voor de warme koffie in de koude wintermaanden.

Daarnaast zijn we onze collega's Wouter en Stijn zeer dankbaar voor hun hulp bij het tekenwerk en de interpretatie van de site en alle andere collega's om in de vrieskou in januari bij het terreinwerk een handje toe te steken om tijdig alles te registreren.

2. Inleiding

Naar aanleiding van rioleringswerken en de heraanleg van twee pleinen is in het centrum van Sint-Martens-Lierde archeologisch onderzoek verricht. De infrastructuurwerken omvatten: een nieuw rioleringstracé ten noorden van het centrum van Sint-Martens-Lierde, de ontdubbeling van het bestaande rioleringsnet binnen de dorpskern en de heraanleg van het plein voor de abdijpoort en het plein ten noorden van de kerk.

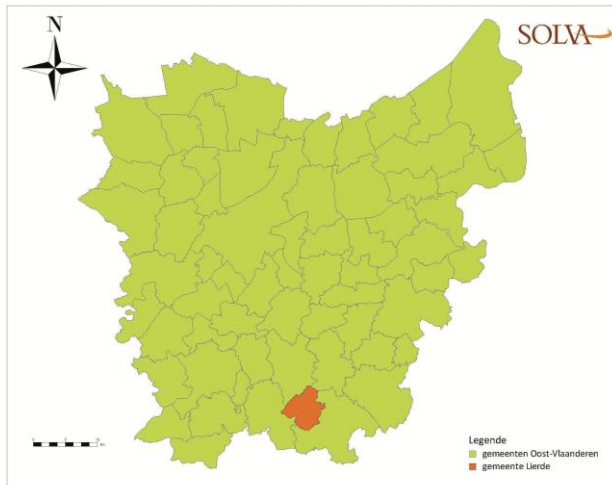
Gezien de zekerheid dat deze infrastructuurwerken plaatsvinden binnen een historische site (zie 4.1 Historische situering) zijn voorafgaand een aantal archeologische testputten gegraven om het archeologische niveau te attesteren. In navolging van dit vooronderzoek zijn de plannen van de infrastructuurwerkzaamheden gerevalueerd en de diepte van de ingreep in de bodem verminderd. Het Agentschap Onroerend Erfgoed adviseerde een archeologische werfopvolging die de rioleringswerken begeleidde en een vlakdekkend onderzoek ter hoogte van de pleinen. De diepte van het vlakdekkend archeologisch onderzoek beperkte zich tot het niveau van de infrastructuurwerken. Dit rapport bundelt de resultaten van het archeologische onderzoek te Sint-Martens-Lierde binnen de geschiedenis van de kartuizerpriorij.

3. Beschrijving van de vindplaats

3.1. Vindplaatsgegevens

1. Administratieve gegevens	
Opdrachtgever:	Gemeente Lierde Nieuwstraat 19 9570 Lierde
Uitvoerder:	SOLVA Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie Joseph Cardijnstraat 60 9420 Erpe-Mere
Vergunninghouder:	Taelman Evelien
Beheer en plaats opgravingsarchief:	SOLVA, Dienst Archeologie Industrielaan 25b 9320 Erembodegem
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA, Dienst Archeologie Industrielaan 25b 9320 Erembodegem
Projectcode:	12-SMT-KS + 2012/374
Vindplaatsnaam:	Sint-Martens-Lierde Kartuizerstraat
Locatie:	Kartuizerstraat, Kloosterstraat
Lambertcoördinaat 1:	111504; 166233
Lambertcoördinaat 2:	111607; 166233
Lambertcoördinaat 3:	111483; 166133
Lambertcoördinaat 4:	111513; 166118
Kadaster:	Afd.4, Sectie A, 659D, 659E, 669H, 673, 675C, 676 en openbaar domein (Kartuizerstraat)
Termijn:	September 2012 – maart 2013
2. Onderzoeksopdracht	
Verwijzing naar de bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Sint-Martens- Lierde Kartuizerstraat
Omschrijving archeologische verwachtingen:	Zie 4.2
Wetenschappelijke vraagstelling:	Zie 5.1
Oorzaak voor de ingreep in de bodem:	Rioleringswerken en heraanleg wegenis
Eventuele randvoorwaarden:	Zie 5.2
3. Raadpleging van specialisten	
Omschrijving van de inbreng als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname:	/
Omschrijving van de inbreng als zij betrokken worden bij de conservatie:	/
Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externe personen:	/

3.2. Topografische, landschappelijke, bodemkundige situering

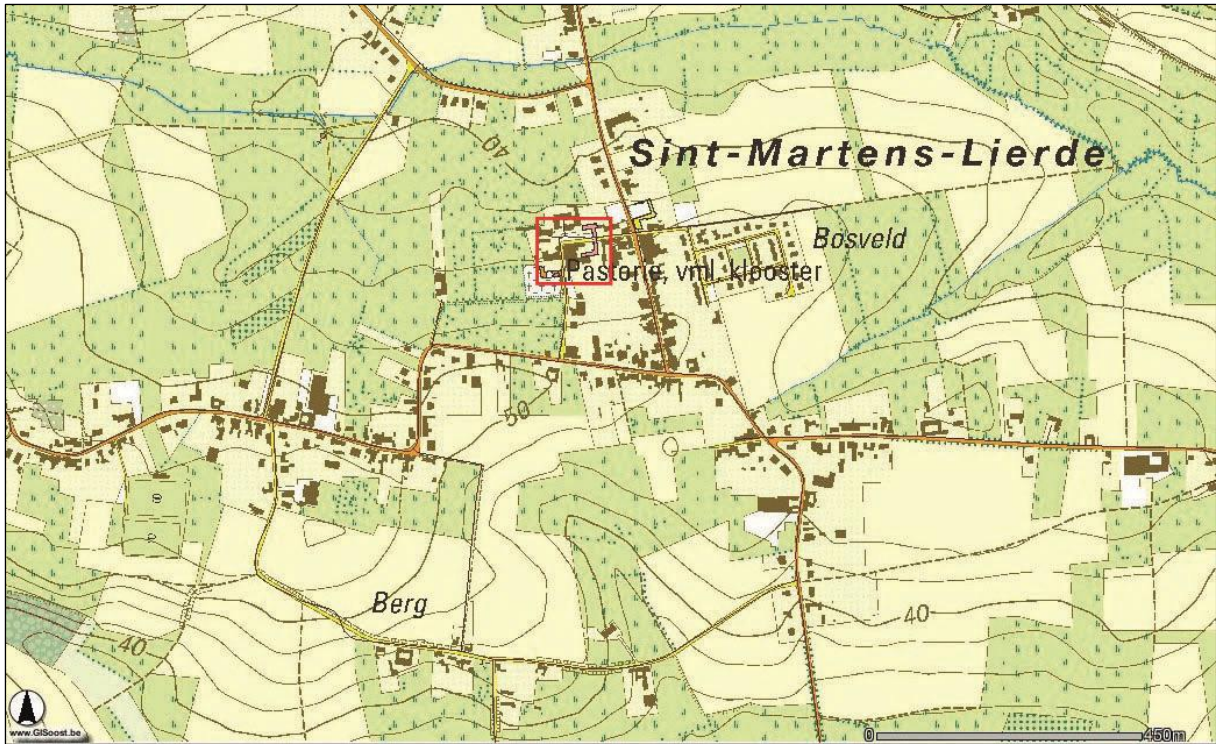
Figuur 1: Situering van Sint-Martens-Lierde in Oost-Vlaanderen.

Het projectgebied is gelegen in het dorpscentrum van Sint-Martens-Lierde. Sint-Martens-Lierde is een deelgemeente van Lierde, gelegen in het zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen. Lierde grenst aan Brakel, Zottegem, Herzele en Geraardsbergen (Figuur 1). De gemeente behoort tot de ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone, meer bepaald het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict.¹

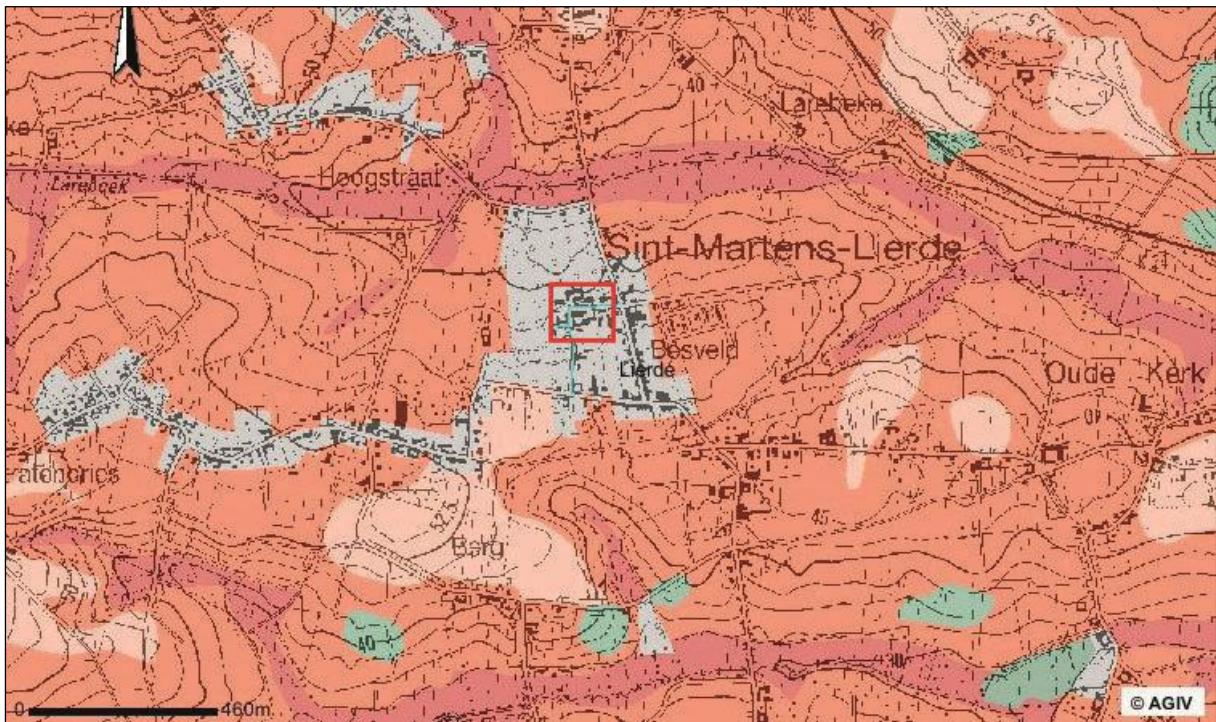
Het centrum van Sint-Martens-Lierde (Figuur 2) kent een antropogene bodem met sterk vergraven gronden (code OT) en bebouwde zones (code OB). De gronden rondom de site zijn gekenmerkt door natte leembodems zonder profiel (code Aep), matig droge leembodems met textuur B-horizont (code Aca1) en matig natte leembodem met textuur B-horizont (code Ada1).² De onderzoekzone is gekenmerkt door enerzijds een leembodem (zone I) en anderzijds een antropogene bodem waarin de grond verstoord is (zone II) (Figuur 3).

¹ Voor een definitie van de ecodistricten zie: In't Ven I. & De Clercq W., 2005, 21-23.

² <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/>

Figuur 2: Uittreksel uit de topografische kaart. Bron: AGIV.

Figuur 3: Uittreksel uit de bodemkaart. Bron: AGIV.

4. Archeologische en historische situering

4.1 Historische situering

4.1.1. Inleiding

Het projectgebied situeert zich grotendeels binnen de muren van het 18de-eeuwse kartuizerklooster. Voor een goed begrip van de archeologische resultaten – meer bepaald de verschillende bouwfases – is een lezing van de historische gegevens onontbeerlijk. De hiernavolgende pagina's vatten de geschiedenis van de kartuizerpriorij samen, voor een gedetailleerde historische studie verwijzen we graag naar de gespecialiseerde literatuur in de voetnoten.

4.1.2. Historische en cartografische omkadering

Historisch

Algemeen

De kartuizerorde is een contemplatieve orde waarbij kartuizers een kluzenaarsbestaan leiden, georganiseerd rond de strenge leefregels van de gemeenschap. De monniken verlaten niet onnodig hun cel en communicatie is tot het minimum beperkt. Zonder toestemming is praten met vreemdelingen uitgesloten en familiebezoek alsook correspondentie zijn gelimiteerd. Daarnaast houden de kartuizers zich aan een streng dieet en staan ze 's nachts op om te bidden of reciteren. Het is duidelijk dat de kartuizerorde één van de strengste van de nog bestaande ordes is.³

Momenteel zijn er nog 24 kartuizerkloosters verspreid over de hele wereld. Ze bevinden zich voornamelijk in Frankrijk, Italië en Spanje, maar ook in de Verenigde Staten en Zuid-Amerika zijn er nog enkele.⁴ Vandaag zijn er in België geen kloosters meer actief, maar vroeger was dat anders; België telde 13 kartuizerskloosters of priorijen, waaronder dat van Herne, Zelem, Lier, Antwerpen, Brugge, Gent, Luik, Scheut, Leuven, Nieuwpoort en Sint-Martens-Lierde.⁵

Ontstaan van de orde

Sint Bruno, stichter van de kartuizerorde, ziet het levenslicht rond 1035 in Keulen. Hij studeert in Reims waar hij priester en later kanselier van de kathedraal wordt. In 1084 vraagt hij de bisschop van Grenoble in Parijs om met vier geestelijken en twee leken de eenzaamheid te mogen opzoeken in zijn bisdom, in de Grande Chartreuse, waar de kartuizerorde ontstaat. Bruno begeleidt paus Urbanus II nog naar enkele concilies maar vestigt zich dan definitief in de Grande Chartreuse waar hij overlijdt op 6 oktober 1101. In de 12de en 13de eeuw worden slechts enkele kartuizerkloosters gesticht, vooral in de 14de eeuw kent de orde een bloeiperiode met nieuwe priorijen in West-Duitsland, Noord-Frankrijk, Nederland en België.

Oprichting van het kartuizerklooster van Sint-Martens-Lierde

In 1328 besluit Jan Gheyline, vooraanstaande burger van Geraardsbergen en tevens raadsman van de toenmalige graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Nevers, een kartuizerklooster te stichten.⁶ In een brief aan de prior van het kartuizerklooster van Herne uit hij zijn verlangen en de vraag het nodige te

³ Gaens & De Grauwe 2006, 53-54.

⁴ www.chartreux.org

⁵ Gaens & De Grauwe 2006, 150.

⁶ Gaens & De Grauwe 2006, 105.

communiceren aan de kartuizerorde.⁷ In navolging hiervan stuurt de prior-generaal een brief naar de priors van Herne, Kiel en Valenciennes om verder te onderhandelen met Jan Gheylinec waar het nieuwe klooster kan worden gebouwd, hoe de inkomsten voor het klooster zullen worden vergaard en om de eerste prior aan te stellen.⁸ Aangezien Jan Geylinec heer en meier is van Schendelbeke en er bovendien een versterkt kasteel bezit, lijkt dit de uitgelezen plek.⁹ Eind 1329 bevestigt Johannes van Florentië, vicaris van het aartsbisdom Kamerijk, de bouw van een nieuw klooster.¹⁰ Wanneer de bouwwerken reeds zijn begonnen, bedenken de priors van Herne, Kiel en Valenciennes echter dat de weg van Geraardsbergen naar Aalst, die naast de priorij zal lopen, te veel onrust met zich mee zal brengen.¹¹ Omdat Jan Gheylinec ook gronden bezit tussen het hof van 'Landrighem' en het hof ten Broeke in Sint-Martens-Lierde besluiten de priors in 1329 het kartuizerklooster in te planten '*in villa Domini fundatoris dicta ten Bossche*' (op het landgoed van de heer stichter, ten Bosse genaamd). Het eigendom met een oppervlakte van 28 tot 30 bunders omvat bouwgrond, weiland, vijvers en bossen.¹² De eerste monniken van Sint-Martens-Bos zijn afkomstig uit Saint-Omer, Valenciennes, Herne en Brugge.¹³ Op 22 oktober 1329 keurt Lodewijk van Nevers de bouwwijzigingen goed. In een oorkonde van 1 mei 1330 stemt ook abt Theodoricus van de Sint-Benediktijnerabdij Sint-Martinus van Doornik, die het patroonrecht van de parochiekerk van Sint-Martens-Lierde bezit, in met de bouwwerken. In juni 1330 geeft Johannes van Florentië Sint-Martens-Bos permissie om een begraafplaats aan te leggen, zowel voor kartuizers als voor leken. Andere historische bronnen die wijzen op de verdere ontwikkeling van het kartuizerklooster zijn: een oorkonde van 16 november 1332 aan het pauselijke hof van Avignon en een bul van paus Joannes XXII van Avignon op 27 november 1333. Het is onduidelijk wanneer de bouw van de kartuis is voltooid, maar zeker is dat op 10 juni 1352 Petrus, bisschop van Kamerijk, de kartuizers uitnodigt een bisschop aan te spreken om de priorij in te wijden.¹⁴ Op 22 juli van datzelfde jaar vindt de inwijding van de kerk plaats.¹⁵ Dit impliceert dat het klooster op dat moment geheel gebouwd is; de kerk, de refter, kapittelzaal en de cellen van de monniken.¹⁶

Bloei en verval

In 1377 gaat het schijnbaar niet de goede kant op met het klooster van Sint-Martens-Bos: historische bronnen geven aan dat de priors van Gent en Luik worden aangespoord het slechte bestuur van het kartuizerklooster een halt toe te roepen.¹⁷ Slechts twee of drie monniken bevolken de priorij.¹⁸ Een jaar later vindt internationaal de Westerse Scheuring plaats, die ook in Sint-Martens-Lierde voelbaar is. De nieuwe paus, Urbanus VI, verkozen in Rome, krijgt niet overal erkenning. Zijn tegenstanders kiezen een tegenpauze, Clemens VII, die zich vestigt in Avignon. Vlaanderen, Engeland, Duitsland, Hongarije, Polen, Noord- en Midden-Italië, Spanje en de Scandinavische landen verkiezen Urbanus VI. Frankrijk, Napels, Savoie, Castilië, Aragon, Navarra, Portugal en Schotland scharen zich aan de zijde van Clemens VII. De kartuizerpriorijen raken verdeeld tussen Rome en Avignon. De Grande Chartreuse wordt het centrum van

⁷ De Grauwe 1974, 79.

⁸ De Vos 1995, 17.

⁹ Gaens & De Grauwe 2006, 105.

¹⁰ De Grauwe 1974, 80.

¹¹ Gaens & De Grauwe 2006, 105.

¹² Gaublomme 1949, 43-49.

¹³ De Grauwe 2005, 144.

¹⁴ Gaublomme 1949, 43-49.

¹⁵ De Grauwe 2005, 144.

¹⁶ De Grauwe 1974, 82.

¹⁷ Gaens & De Grauwe, 106.

¹⁸ De Grauwe 2005, 144.

de volgelingen van Clemens, de Urbanus-aanhangers kiezen Seitz in Stiermarken als uitvalsbasis. De kartuizers van Sint-Martens-Bos sluiten zich aan bij Clemens.¹⁹

In 1411 heerst opnieuw een goed bestuur onder prior Evrard van Huysen.²⁰ In 1414 worden waterleidingen geplaatst, voorts zijn geen opmerkelijke gebeurtenissen opgetekend. In het begin van de 16de eeuw veroorzaakt Livinus Ammonius met zijn humanistische houding enkele opstootjes in de kartuis.²¹ Tussen 1533 en 1545, tijdens het bewind van Guillaume de Voghele, gebeuren enkele herstellingen aan de kapel, de gebouwen, de kerk, de graanschuren,... Zijn opvolger zet de reparaties verder in 1546 en 1547.

In 1578 blijft het klooster niet gespaard van de vernietigingen van de geuzen tijdens de Tachtigjarige oorlog.²² De tot armoede veroordeelde monniken weigeren hun woonst te verlaten tot het generaal kapittel in 1597 de priorij opdoekt. Vanaf 1598 keert de rust weer en in 1616 beginnen de tien monniken en vijf broeders met de wederopbouw van het klooster.²³ Ze construeren een nieuwe brouwerij, herstellen de graanschuur, de stallen, een deel van de kleine pandgang, het dak van de refter, de waterleidingen en werken de cellen af. In 1628 wordt een omheining rondom het klooster geplaatst. Dit bewijst dat de afzondering, die de kartuizers nastreven, moeilijk te handhaven is.

Militairen afkomstig uit Lotharingen en Spanje richten tussen 1645 en 1648 schade aan waardoor in 1651 opnieuw herstellingen noodzakelijk zijn: de priorij krijgt een nieuwe stenen waterput, stal, hoogaltaar, nieuwe koorzetels, cellen voor de prior en de procureur, vloerbekleding in de kerk en enkele schilderijen.²⁴ In 1690 plunderen soldaten van de Franse koning Lodewijk XIV het klooster.²⁵ Dit leidt opnieuw tot herstellingen tussen 1710 en 1730. Op dit moment start ook de bouw van de huidige kerk (1722-1723) en de toren (1724). Om de nieuwe kerk op te fleuren, koopt de priorij twaalf schilderijen aan en voert alsook herstellingen uit aan de tegeloven, een muur en de waterleiding. In 1741 is de melkerij aan de beurt.²⁶ In juli 1745 visiteert de Franse koning Lodewijk XV met zijn gevolg.²⁷ In 1752 en 1756 wordt de voorgevel van de kerk en het gastenkwartier gerestaureerd. Ook rond 1760 zijn aankopen gedaan om het klooster en de kerk te verfraaien. De kerk krijgt nieuwe stoelen, marmeren elementen en acht nieuwe schilderijen. Enkele werken zijn uitgevoerd ter hoogte van de grote pandgang, aan het dak en aan de tegeloven. Architect Jan Baptist Simoens tekent in 1770 ontwerpen voor bepaalde werken. Er zijn sculpturen en moulures aangebracht, het houtwerk is verfraaid, er is een marmeren schouw gebouwd in het gastenverblijf, luchters en schilderijen zijn aangekocht,... In 1774 bouwen de monniken een steenoven.²⁸

Einde

Op 17 maart 1783 ten slotte schaft de Oostenrijkse keizer Jozef II de contemplatieve kloosters af, wat ook de doodsteek betekent voor het kartuizerklooster van Sint-Martens-Bos dat op dat moment een zekere rijkdom kende. De kerkgoederen worden verkocht en de benedictijnen van Sint-Maarten van Doornik kopen de kerk op.²⁹ De oude dorpskerk is op dat ogenblik in verval geraakt en daarom krijgt de kartuizerkerk vanaf 1801 een nieuwe bestemming als parochiekerk.³⁰ Vandaag resten enkel nog de kerk, de

¹⁹ Gaublonne 1957, 142.

²⁰ De Grauwe 2005, 145.

²¹ Gaublonne 1957, 138.

²² Gaublonne 1957, 138.

²³ Gaens & De Grauwe 2006, 106.

²⁴ De Grauwe 1974, 108.

²⁵ Gaublonne 1957, 138.

²⁶ De Grauwe 1974, 109.

²⁷ Gaens & De Grauwe 2006, 107.

²⁸ De Grauwe 1974, 110-111.

²⁹ De Grauwe 2005, 145.

³⁰ Cock 2011, 257.

pastorij, het huis van de procurator (of brouwershuis, huidige pastorie), een schuur, een deel van de kloostermuur met hoektorentje en het poortgebouw van het kartuizerklooster van Sint-Martens-Bos.³¹

Cartografisch

Inrichting kartuizerklooster

Gekende grondplannen van andere kartuizerkloosters dienen als basis bij het onderzoek van het klooster in Sint-Martens-Lierde daar de grootte en de geometrie doorgaans weinig verschillen. Om volledig afgezonderd te zijn van de buitenwereld, vindt de bouw van een kartuizerklooster ver van andere bewoning plaats. Dikwijls ligt het klooster in een bosrijk gebied, of zorgt een muur, zoals in Sint-Martens-Lierde, als afscheiding van de buitenwereld. In de eerste kloosters huisden meestal twaalf monniken en tot vijftien broeders. Naast kloosters gelegen in een landelijke omgeving bestaan er ook stadskartuizen. Een grote toegangspoort, geflankeerd door een gastenkwartier en een kapel, garandeert de afzondering van de site. De kapel fungeert tevens als toegang tot het kleine pand of *claustrum*. Daarnaast bevindt zich de kerk, de bibliotheek, de refectie, de kapittelzaal en de cel van de prior. Ook een broederkwartier, de cel van de procurator en het grote pand of groot *claustrum*, waar de cellen van de andere monniken zijn ondergebracht, maken deel uit van de site. Omdat de broeders zelfvoorzienend dienen te zijn, is er binnen de kloostermuren ook plaats voor artisanale en andere faciliteiten. Een wasplaats, een waterput, een bakkerij, een smidse, stallen, een keuken, een visvijver, en mogelijk ook een brouwerij zijn gewoonlijk aanwezig. Ondanks de vele voorzieningen brengt de kartuizer de meeste tijd door in zijn kluis, bestaande uit een tuin, één of meerdere werkplaatsen, een gebedskamer, en een kamer om te eten, slapen en studeren.³²

Het geraadpleegde kaartmateriaal vormt een uitzonderlijke aanvulling op de archeologische resultaten. De focus van deze korte vergelijkende studie ligt op de drie belangrijkste onderzochte zones: het plein naast de toegangspoort, het plein naast de kerk en de sleuf door de eigendom van huis nummer 13 in de Kartuizerstraat.

De oudste kaart, van de hand van Sanderus, dateert van 1640 (Figuur 4). De gedetailleerde voorstelling van het domein van de priorij vormt een waardevolle bron om de archeologische vondsten te dateren. Opvallend is de oriëntatie van de kerk: deze is volgens Sanderus in de gebruikelijke west-oost-richting gebouwd, met het koor in het oosten. Het koor van de huidige kerk, echter, bevindt zich in het westen. De nieuwe kerk is gebouwd in 1722-1723, na de vernieling van de oude kerk door Spaanse en Franse troepen. Sanderus tekent het oude koor naar het oosten, wat doet vermoeden dat in de huidige straat voor de kerk restanten van de koormuren en eventueel begravingen zijn bewaard. Een andere mogelijkheid is dat Sanderus zijn creativiteit de vrije loop liet om de kerk mooier te kunnen afbeelden (cfr. infra).

³¹ De Vos 1995, 20-27.

³² <http://www.cartusiana.org/?q=node/11>

Figuur 4: Detail van Sanders.

Figuur 5: Detail van de kaart van Fricx.

De kaart van Fricx (1712) daarentegen is duidelijk veel minder detaillistisch (Figuur 5). Door het eerder figuratieve karakter is het klooster zeer eenvoudig afgebeeld.

Een meer gedetailleerde kaart is een uittreksel van de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden van graaf de Ferraris (1771-1777). De kabinetskaart toont enkel de omtrek van de bebouwing in de priorij (Figuur 6). Ter hoogte van het huidige huisnummer 13 staat bebouwing afgebeeld, net als naast de kerk. Ter hoogte van de toegangspoort is geen bebouwing opgetekend.

Figuur 6: Detail van de Ferrariskaart.

Een derde bron is de figuratieve kaart van J. Baptiste Minnaert van 1783 waarop de ruime omgeving van Sint-Martens-Lierde en de priorij staat getekend (Figuur 7). De priorij is heel figuratief, zonder correct perspectief, weergegeven. De gewijzigde oriëntatie van de nieuwe kerk is zichtbaar. De kaart geeft een algemeen beeld over de inplanting van de gebouwen, maar levert geen meerwaarde bij het archeologisch onderzoek.

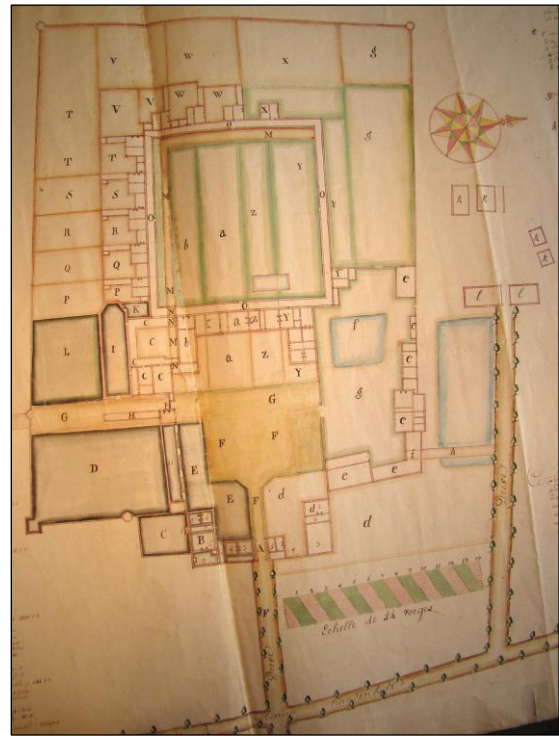
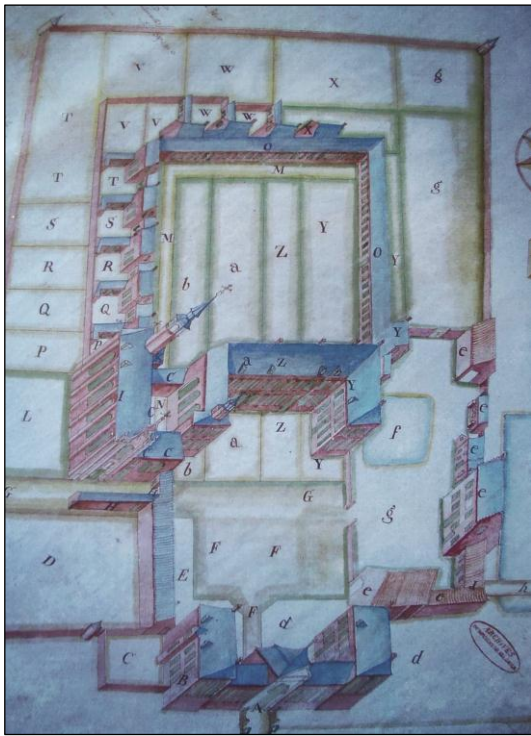

Figuur 7: Detail van de figuratieve kaart van Minnaert.

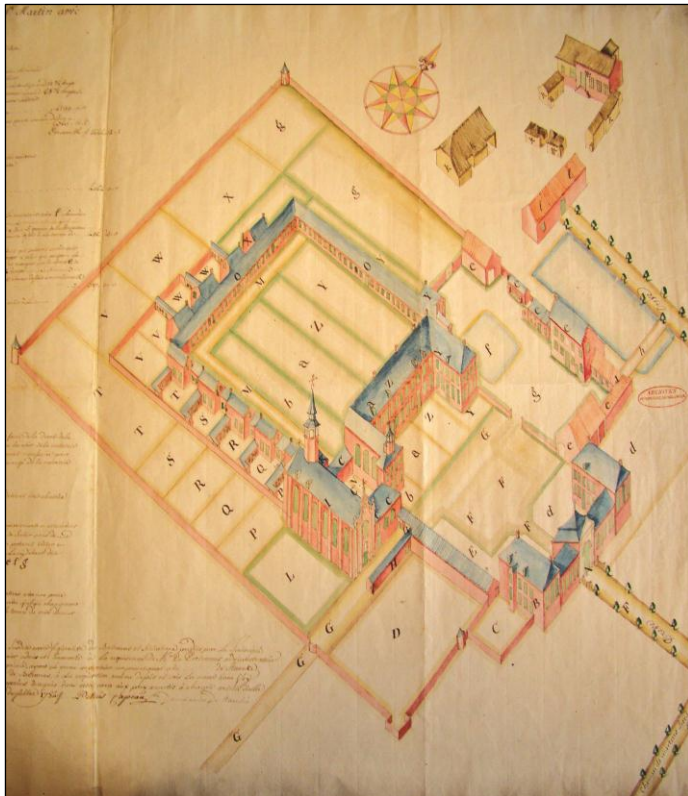
De meest interessante bron is de kaart met opgaande bebouwing en de bijhorende plattegrond van Petrus Capeau, daterend van 1784 (Figuur 8 – 9). Beiden zijn voorzien van een legende. Daarnaast maakte hij detailplannen van de belangrijkste gebouwen. In dezelfde periode schafte de Oostenrijkse keizer Jozef II de contemplatieve ordes af en zouden de gebouwen - zoals te zien op de plannen van Capeau - in verval geraken en verdwijnen of een nieuwe invulling krijgen. De bebouwing naast de kerk is aangeduid met de kleine letter c, verwijzend naar de grote kapel genaamd *le chapitre*, en twee andere (kleinere) kapellen. Al deze structuren zijn voorzien van een gewelf en een kelder. Naast de kapellen situeert zich de kleine pandgang, die de pandhof omgeeft. De grote letter O verwijst naar de grote pandgang, gelegen tussen de

grote tuin en de cellen van de monniken. Op de kaart is ook de nieuwe kerk van 1722-1723 te zien, met de ongebruikelijke oost-west-oriëntatie. Op het plein naast de toegangspoort (cfr. infra) is geen bebouwing te zien. De kleine letter d met cijfer 4 verwijst naar drie opbergruimten of stallen. Tegen de toegangspoort zijn twee kamers gesitueerd (kleine letter d met cijfer 5), waarvan één met een haard. Ter hoogte van het huidige huisnummer 13 ligt een pachtboerderij, met ten zuiden een omheinende tuin (kleine letter g).

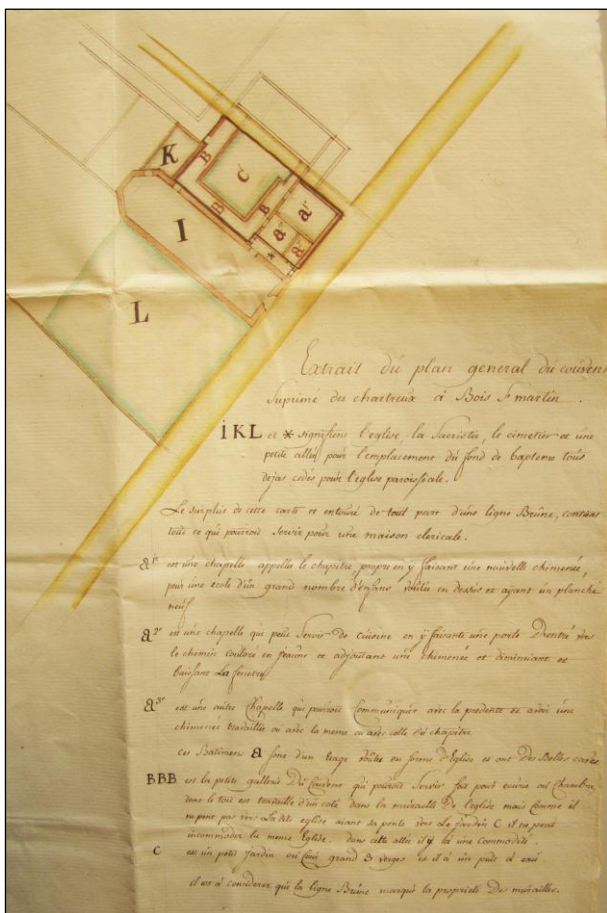
De kaart en de bijhorende plattegrond vormen een uiterst waardevolle bron van informatie, daar het mogelijk is het archeologisch grondplan er op te projecteren, met verrassende overeenkomsten tot gevolg.

Figuur 8 en 9: Plan van Capeau met daarop de opgaande bebouwing en de plattegrond.

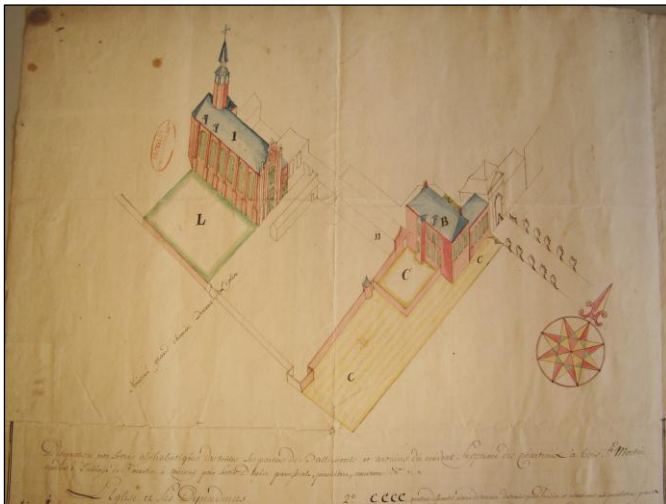

Figuur 10: Plan van Capeau met opgaande bebouwing.

Figuur 11: Details van het plan van Capeau.

Een detailplan van Capeau beeldt de kerk af met de aanpalende bebouwing: drie kapellen en de kleine pandgang met de pandhof (Figuur 11). Het is onzeker of de veranderingen die worden omschreven in de legende effectief hebben plaatsgevonden. De grootste ruimte, de grote kapel, zou als school voor een groot aantal kinderen worden ingericht (kleine letter a met cijfer 1). De kleinste kapel kan worden ingericht als keuken wanneer er een deuropening wordt gecreëerd naar de straat, een nieuwe schouw wordt gebouwd en het raam wordt verlaagd. (kleine letter a met cijfer 2). De derde kapel deelt mogelijk de schouw met de grootste kapel. Hoewel op de tekening te zien is dat de ingang gericht was naar het zuiden, vermeldt de legende een ingang naar het oosten.

Figuur 12: Detail van het plan van Capeau.

Een ander detailplan van Capeau (Figuur 12) beeldt de kerk af met de aanpalende bebouwing: drie kapellen en de kleine pandgang met de pandhof. Het is onzeker of de veranderingen die worden omschreven in de legende effectief hebben plaatsgevonden. De grootste ruimte, de grote kapel, zou als school voor een groot aantal kinderen worden ingericht (kleine letter a met cijfer 1). De kleinste kapel kan worden ingericht als keuken wanneer er een deuropening wordt gecreëerd naar de straat, een nieuwe schouw wordt gebouwd en het raam wordt verlaagd. (kleine letter a met cijfer 2). De derde kapel deelt mogelijk de schouw met de grootste kapel. Hoewel op de tekening te zien is dat de ingang gericht was naar het zuiden, vermeldt de legende een ingang naar het oosten.

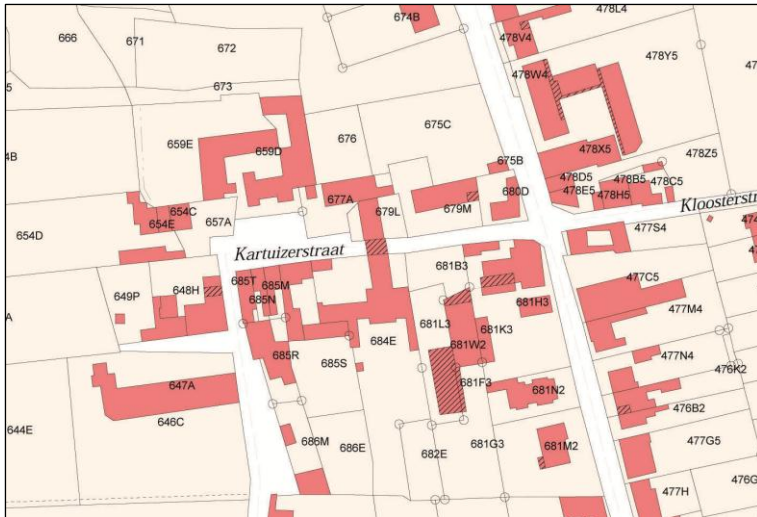
Figuur 14: Detail van de Atlas der Buurtwegen.

Figuur 15: Detail uit de kaart van Vandermaelen.

Figuur 16: Detail van de kaart van Popp.

Figuur 17: Kadasterkaart.

4.2. Archeologische situering

4.2.1. Archeologische kennis van de regio

Figuur 18: Uittreksel uit de CAI-kaart met aanduiding van locaties met archeologische waarde. Bron: cai.erfgoed.net.

De nabije omgeving van Sint-Martens-Lierde is archeologisch vrij onbekend (Figuur 18). Ten noordwesten (nr. 1) van de kartuizerpriorij (nr. 2) situeert zich een middeleeuwse tot laatmiddeleeuwse steen- en pannebakkerij (inventarisnummer 5000289). Net ten zuiden van de site (nr. 3 op de kaart) zijn bij prospectieonderzoek postmiddeleeuwse kuilen en paalkuilen aangetroffen.

Ten zuidwesten (nr. 4) bevindt zich de Lindeveldmolen die eigendom was van de priorij (inventarisnummer 500482). In Deftinge, ten zuiden van de site (nr. 5), is bij onderzoek (laat)middeleeuws aardewerk aangetroffen (inventarisnummer 30182).³³

³³ cai.erfgoed.net

4.2.2. Voorgaand archeologisch onderzoek

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksproject is er tot op vandaag relatief weinig archeologisch onderzoek verricht. Bovendien worden de lager gelegen sporen in de beekvalleien door een dik pakket colluvium afgedekt, wat de toegankelijkheid voor archeologen sterk bemoeilijkt.³⁴ We vermelden volledigheidshalve de archeologische opvolging bij de aanleg van twee gasleidingen in de regio (1992 en 2008).

Het archeologisch onderzoek in 1992 bij de aanleg van een aardgaspijpleiding van Zeebrugge naar Quévy resulteerde in vondsten uit de ijzertijd en de Romeinse periode.³⁵

In Sint-Maria-Horebeke (gemeente Horebeke), ca. 6 km ten noordwesten van de site Sint-Martens-Lierde, Kartuizerstraat, registreerden archeologen bewoningssporen uit de ijzertijd en de (vroeg-)Romeinse periode.³⁶ Voor de Romeinse periode betreft het onder meer stenen funderingsresten en een Romeinse weg (NW-ZO) alsook sporen van ambachtelijke activiteiten. Een kuil en een laag leverden talrijk schervenmateriaal op uit de late ijzertijd. Daarnaast werden verschillende silex-artefacten verzameld, waaronder fragmenten van twee gepolijste bijlen.

Circa vijf km ten westen van de site Sint-Martens-Lierde, Kartuizerstraat, in Zegelsem (gemeente Brakel), sneden archeologen onder meer een Romeins stenen badgebouw aan uit de 1ste eeuw.³⁷ Het gebouw maakte deel uit van een villadomein, gelegen op de flanken van een plateau dat afdaalt naar een beek. In Everbeek (gemeente Brakel), op circa 4 km ten zuidwesten van het Sint-Martens-Lierde, Kartuizerstraat, kwam een silo uit de metaaltijden aan het licht.³⁸

De aanleg in 2008 van een tweede gasleiding, tussen Brakel en Haaltert, leverde talrijke sporen op in de onmiddellijke omgeving van het huidige onderzoeksproject.³⁹

In het oosten van de gemeente Brakel registreerden archeologen Romeinse sporen, waaronder een grote afvalkuil en een wegtracé die dezelfde oriëntatie volgt als het tracé aangetroffen in Sint-Maria-Horebeke (N/NW – Z/ZO). Op een heuvelrug tussen de Wassegemstraat en de Populierenstraat in Sint-Martens-Lierde, 2,5 km ten zuidwesten van het actuele onderzochte terrein, troffen archeologen Romeinse sporen uit de 1ste eeuw aan, afgedekt door een 3de-eeuws pakket. Hierbij is eveneens veel Romeinse bouwmaterial aangetroffen.

Naast de informatie bekomen bij de opvolging van de gasleidingwerken, zijn talrijke prospectievondsten in de regio gekend. Vermeldenswaardig zijn verschillende concentraties Romeinse scherven en bouwpuin die mogelijk afkomstig zijn van Romeinse steenbouw: op 2 km ten noordwesten van het terrein te Erwetegem (gemeente Zottegem) Potaardestraat⁴⁰, op 4 km ten zuidwesten van Sint-Maria-Oudenhove (gemeente Zottegem) Kloosterbos⁴¹ en op 2 km ten zuidoosten van Hemelveerdegem (gemeente Lierde) Palingkouter.⁴²

³⁴ Bauters 1997, 156.

³⁵ Bauters 1997.

³⁶ Bauters 1997, 154-146.

³⁷ Bauters 1997, 160-162.

³⁸ Bauters 1997, 162-163.

³⁹ Vandecatsye & De Clercq 2008.

⁴⁰ CAI 500059.

⁴¹ CAI 500053.

⁴² CAI 503310.

Tenslotte resulteerde een proefsleuvenonderzoek in 2012 in het nabijgelegen Sint-Maria-Lierde (Wolfsveld) in twee Romeinse crematiegraven, grachten uit de metaaltijden tot de vroege middeleeuwen en sporen uit de late- en post-middeleeuwen.⁴³

Het geringe archeologische onderzoek weerspiegelt een relatief sterk geoccupeerde regio tijdens de Romeinse periode, waarbij vooral de beekvalleien en de plateaus de voorkeur kregen. In het centrum van Sint-Martens-Lierde was nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd, tot in 2010 elf proefputten zijn aangelegd op het plein naast de toegangspoort en op het plein naast de kerk. Dit onderzoek bood de kans het archeologisch potentieel in te schatten. De aangetroffen sporen, waaronder puinlagen en enkele muurfunderingen, zijn bij het huidige archeologisch onderzoek verder onderzocht.⁴⁴

⁴³ SOLVA Archeologierapport 17, 2012.

⁴⁴ Cherretté 2010.

5. Onderzoeksopdracht

5.1. Vraagstelling

De aanleiding van het project zijn de rioleringswerken in het centrum van Sint-Martens-Lierde en de heraanleg van de pleintjes binnen de oude site van de priorij. Gelet op de omvang van de ingreep in de bodem en de locatie, bestaat de kans dat er op het terrein sporen van menselijke activiteiten, meer bepaald van de kloosterfase, aanwezig zijn. Het doel van het onderzoek is de eventuele aanwezigheid van archeologische sporen te registreren, hun bewaringstoestand te evalueren, de functie ervan te achterhalen en ze in de juiste tijdsperiode te plaatsen. Dit project biedt de kans de bouwkundige evolutie van de priorij na te gaan. De cartografisch-historische bronnen ondersteunen de reconstructie van de 18de-eeuwse situatie, de opgravingen daarentegen kunnen veel oudere, niet gedocumenteerde bouwfasen aan het licht brengen.

5.2. Randvoorwaarden

De bijzondere voorwaarden bevinden zich in bijlage.

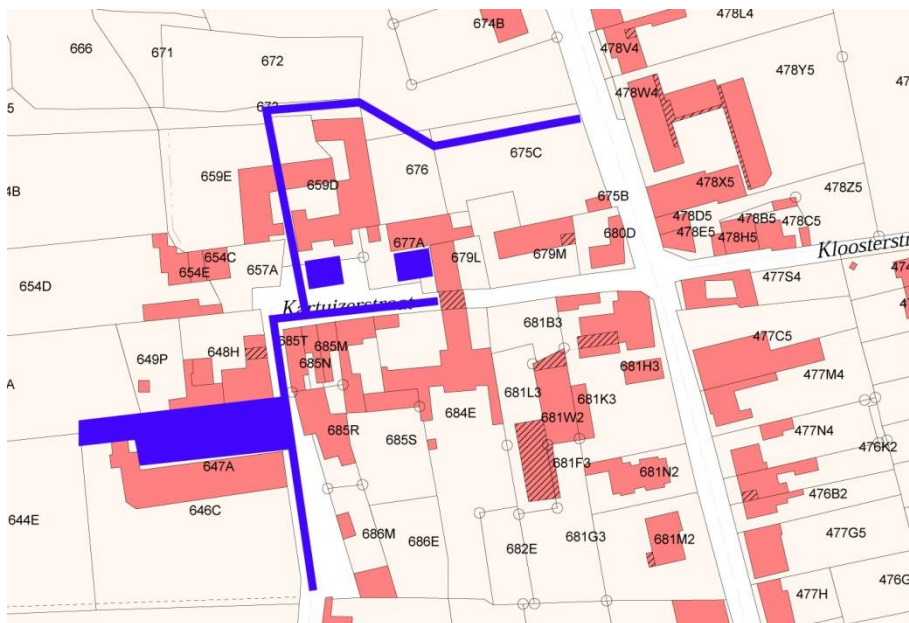
6. Werkwijze en opgravingsstrategie

6.1. Methodologie terreinwerk

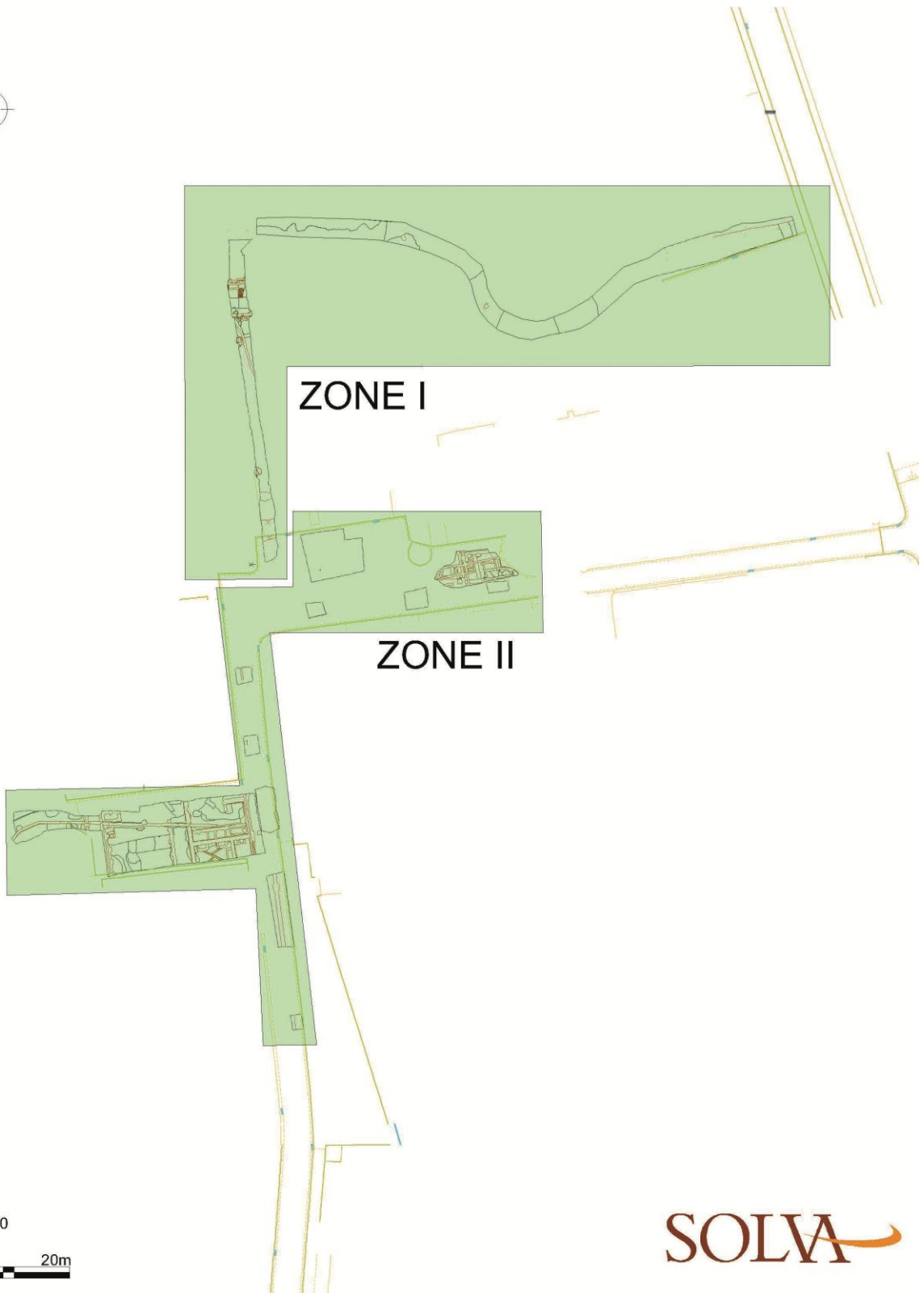
Het onderzoek vond gefaseerd plaats tussen september 2012 en maart 2013. Verschillende factoren, waaronder de planning van de andere betrokken partijen, bepaalden de manier waarop het onderzoek is verlopen. Om het archeologisch onderzoek naar behoren te kunnen uitvoeren en om de werken van de aannemer niet op te houden, is in overleg beslist in verschillende fasen te werken. Er is een onderscheid gemaakt tussen twee zones (Figuur 19 – 22).

Zone I is volledig vlakdekkend archeologisch onderzocht. Dit is ter hoogte van de sleuf waar de nieuwe riolering wordt geplaatst. De sleuf start vanaf de Kloosterstraat, loopt parallel met de huidige parking, doorsnijdt achtereenvolgens de tuin van de pastorie, een weide, de privé-eigendom van de heer Piet Decalf (huisnummer 13) en eindigt tenslotte op de Kartuizerstraat (het plein). De sleuf is afgegraven tot op de maximale diepte van de rioleringswerken. Op een regelmatige afstand is een profielput gegraven om de opbouw van de antropogene lagen te constateren.

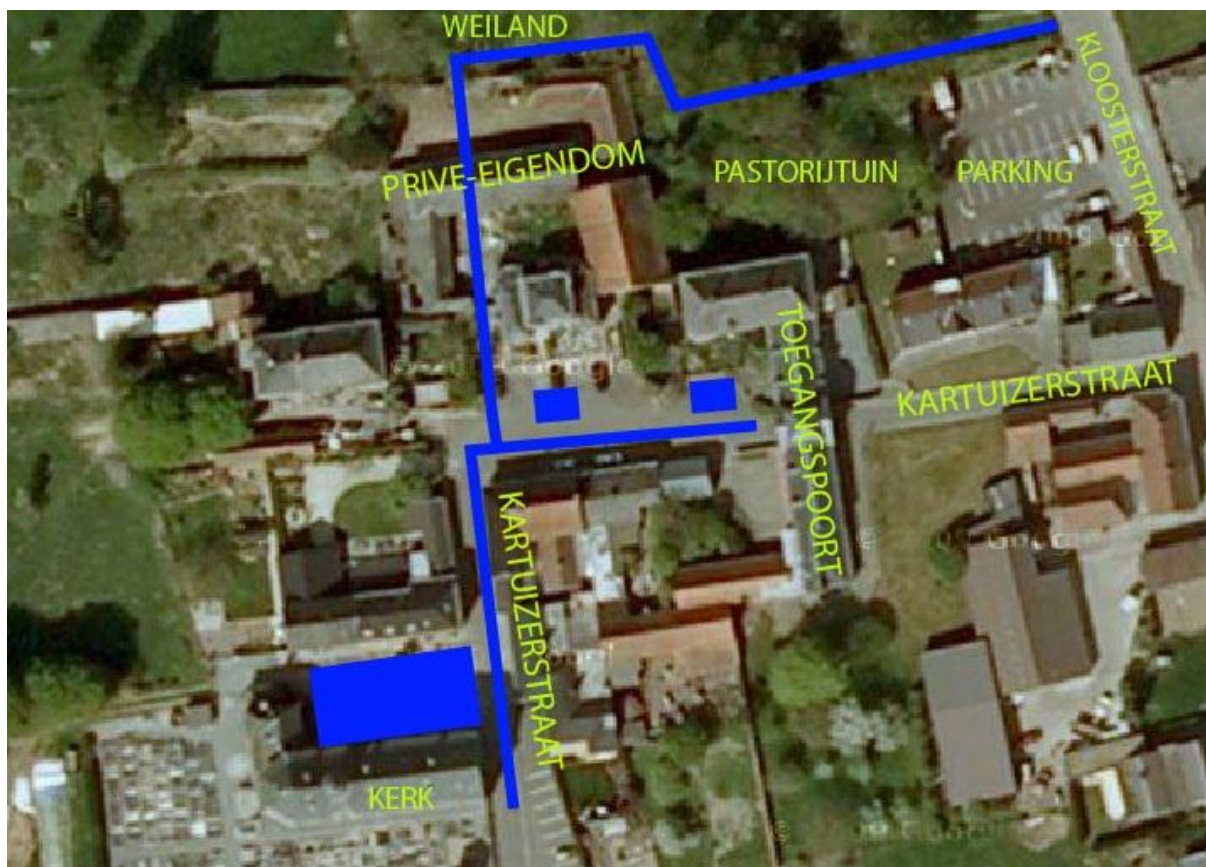
Zone II situeert zich binnen de dorpskern. De archeologische werken vergden, wegens afstemming op de rioleringswerken, een andere aanpak dan in zone I. In totaal zijn hier zeven profielputten aangelegd om een inschatting te maken van de te verwachten archeologische sporen en om de stratigrafie van het terrein beter te begrijpen. In functie daarvan is beslist het rioleringstracé (waarbij de oude riolering wordt vervangen door een nieuwe) door middel van werfbegeleiding op te volgen. Eveneens in zone II zijn drie zones vlakdekkend opgegraven. Voor de twee kleinere zones ter hoogte van de toegangspoort en de grote zone ten noorden van de kerk – waar enkel de bovenste pleinbedekking wordt heraangelegd – waren na overleg een beperkt aantal dagen voorzien om voorafgaand aan de aannemerswerken de muurfunderingen te registreren. Het plein ter hoogte van de toegangspoort is tot op een diepte van circa -0,40 m afgegraven en onderzocht. Ook het plein naast de kerk is afgegraven en geregistreerd tot op een diepte van circa -0,40 m. Een 28 m lange nieuwe riolerings-sleuf doorsnijdt daarenboven het plein, waardoor deze eveneens onderzocht is tot op de maximale diepte van de werken (circa -2 m tot -1,60 m).

Figuur 19: Kadasterkaart met aanduiding van de onderzochte zones (blauw).

Figuur 20: Zone I en II.

Figuur 21: Luchtfoto met aanduiding in blauw van de onderzochte zones.

De sporen, muren en vloeren zijn manueel geschaafd, opgekuist, gefotografeerd en beschreven. De muren en vloeren zijn op basis van pikketten met gekende waarden manueel ingemeten op schaal 1/50, de sporen zijn met behulp van een totaalstation geregistreerd. Bij de verwerking zijn beide registratiemethodes samengevoegd met behulp van AutoCAD 2013. De sporen zijn gecoupeerd met als doel de aard en datering ervan te bepalen. De coupes zijn gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven. Voor het intekenen van de vloeren, is gebruik gemaakt van Agisoft. Dit programma combineert foto's tot een 3D-model dat geëxporteerd kan worden als een gegeoreferent bovenaanzicht. Op deze manier zijn alle vloeren digitaal geregistreerd zonder een analoge tussenstap. Op regelmatige afstanden en indien er geen archeologische sporen aanwezig waren, zijn profielputten aangelegd om een beter beeld te krijgen van de bodemopbouw. Elk profiel is gefotografeerd en per laag beschreven. De profielen met relevante archeologische informatie zijn ook getekend op schaal 1/20. Van alle sleuven en profielen is de precieze locatie ingemeten met het totaalstation. Bij de verwerking zijn alle spoorbeschrijvingen, plannen, foto's, vondstbeschrijvingen en -behandelingen ingevoerd in de archeologiedatabank van SOLVA. Alle vondsten kregen een identificatienummer.⁴⁵

⁴⁵ De archeologiedatabank van SOLVA omvat alle informatie die op terrein ingezameld wordt (spoorfiches, plannen, foto's,...) alsook de vondsten. Op basis van deze basisinformatie worden tevens contexten en structuren gecreëerd, alsook diverse bijlagen (rapporten, rapport natuurwetenschappelijk onderzoek...). De databank beheert zodoende alle opgravingsdata ingezameld op projecten die door SOLVA worden uitgevoerd. Ze is te allen tijde te consulteren op de bureaus van SOLVA.

Figuur 22: Terreinwerk in zone II.

6.2. Methodologie verwerking

Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De dienst archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is het kunnen zowel invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. Deze databank is geen star gegeven, maar een 'ongoing' project, te meer nu ook de stap is gezet naar een volledig digitale registratie op het terrein.

De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het spoor. Dit omvat elk spoor, elk onderdeel van een spoor alsook elke actie die in het verleden haar sporen in de ondergrond naliet. Deze kleinste eenheid valt uiteen in zeven types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vertical feature interface' of 'VFI' en 'horizontal feature interface' of 'HFI'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de contexten. Contexten groeperen één of meerdere sporen. Elke context krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort. Het is evenwel zo dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de context waartoe ze behoren. Vanuit dit contextniveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die context en waaraan de vondsten, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de contexten onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere contexten. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste contextnummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (contextniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een context (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (contextniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke context tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeerd onder een structuur telkens de tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de contexten die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende contexten die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Het zijn de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die verder in de tekst de leidraad vormen. Voor de volledigheid geven we nog mee dat er thesauruslijsten zijn opgesteld die duidelijk definiëren welke archeologische gehelen als context dan wel als structuur geïnterpreteerd worden.

Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie en datering voorziet. Beide gebeuren zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende inventarisnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, context- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te gebruiken, dit laatste onder meer door middel van grafieken. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden.

De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': BVS, rapport, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan,...

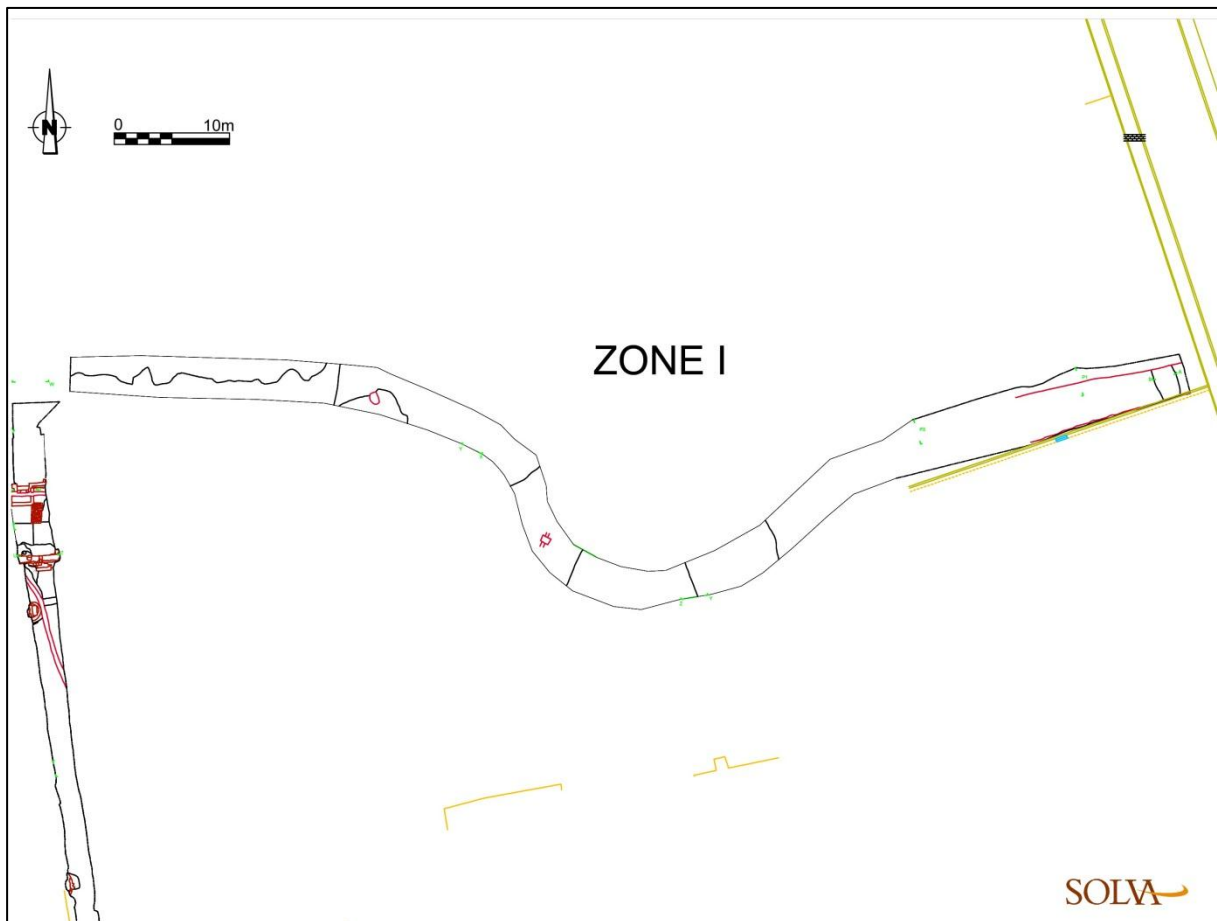
6.3. Motivatie van de selectie van materiaal en staalname

Tijdens het onderzoek zijn alle aangetroffen vondsten geregistreerd en gerecupereerd. Wanneer het beperkte aantal vondsten een datering van de archeologische sporen moeilijk maakt, kunnen staalnames eventueel een oplossing bieden. Toch is dat in dit geval niet van toepassing: hoewel de mortel van de muren goed bewaard was, kon er wegens de te recente aard van de muren geen nuttige analyse plaatsvinden. Dit was ook het geval met ¹⁴C op houtskool. De bekomen tijdspanne waarbinnen de ¹⁴C-dateringen voor deze periode zouden vallen, is immers te breed om zinvol te zijn met het oog op de reconstructie van de diverse bouwfases.

7. Beschrijving van het archeologisch onderzoek

Een kaart van de 18de-eeuwse situatie toont de locatie van de ommuring van de priorij. De onderzochte zones bevinden zich zowel binnen als buiten deze ommuring, wat significant blijkt voor de aanwezige archeologische sporen. Daarom komt eerst de zone buiten de ommuring aan bod, nadien wordt dieper ingegaan op alle zones binnen de kloostermuren.

7.1. Zone buiten de 18de-eeuwse ommuring (zone I)

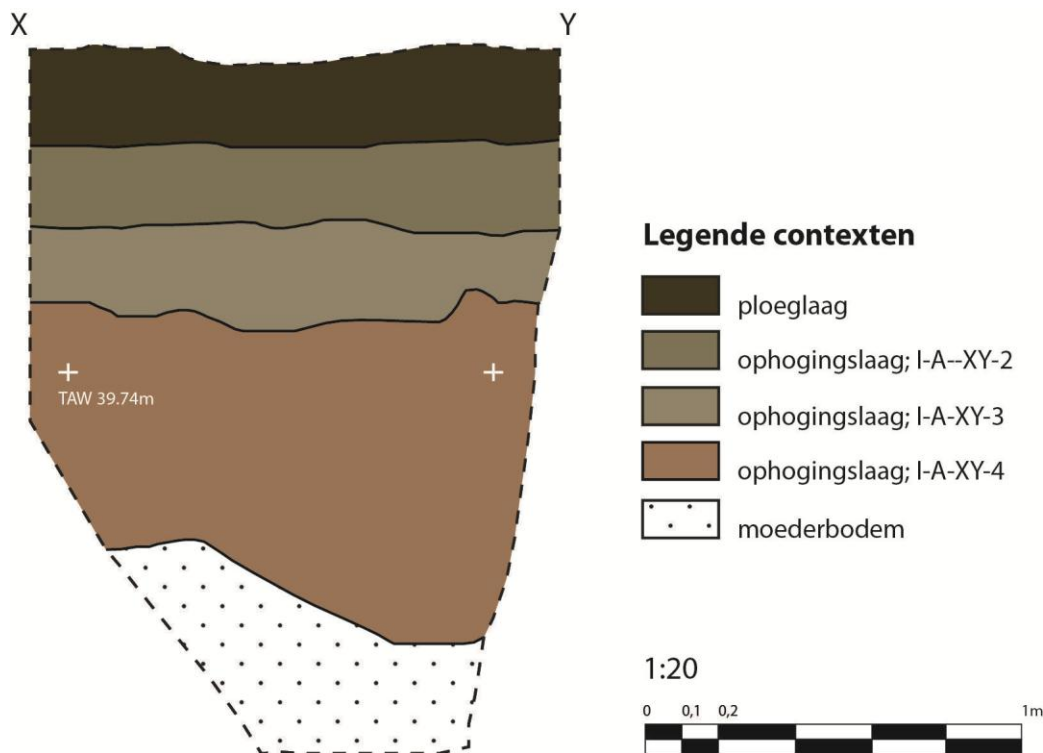

Figuur 23: Plan met de opgegraven sleuf van zone I.

In deze eerste fase is over een lengte van 109 m een 3,5 m brede sleuf getrokken (Figuur 23). Deze liep van aan de Kloosterstraat, naast de parking, door de pastorijs tuin, door het daarnaast gelegen weiland tot aan de achterpoort van de privé-eigendom van de heer Piet Decalf.

Deze sleuf bevatte slechts één archeologisch spoor: een circa 2 m brede gracht (context I-A-1) waarin geen vondsten zijn bewaard waardoor een datering niet mogelijk is. Het spoor bestond uit grijsig bruine leem en ging tot circa 0,54 m diep. De recente vijvervulling in de tuin van de pastorie (ongeveer 35 jaar geleden opgevuld) en de recente ophogingspakketten bestaan voornamelijk uit baksteenpuin (contexten I-A--XY-4, I-A-5, I-A--YZ-2, I-A--YZ-3 en I-A--UV-3). Deze zijn geregistreerd maar zijn niet archeologisch interessant.

Drie profielputten gaven een inzicht in de bodemopbouw van de sleuf (I-A--YZ, I-A--XY en I-A--WX); de bodem bestond uit verschillende puinige ophogingspakketten (Figuur 24). Het is duidelijk dat deze sleuf geen archeologisch erfgoed bevat.

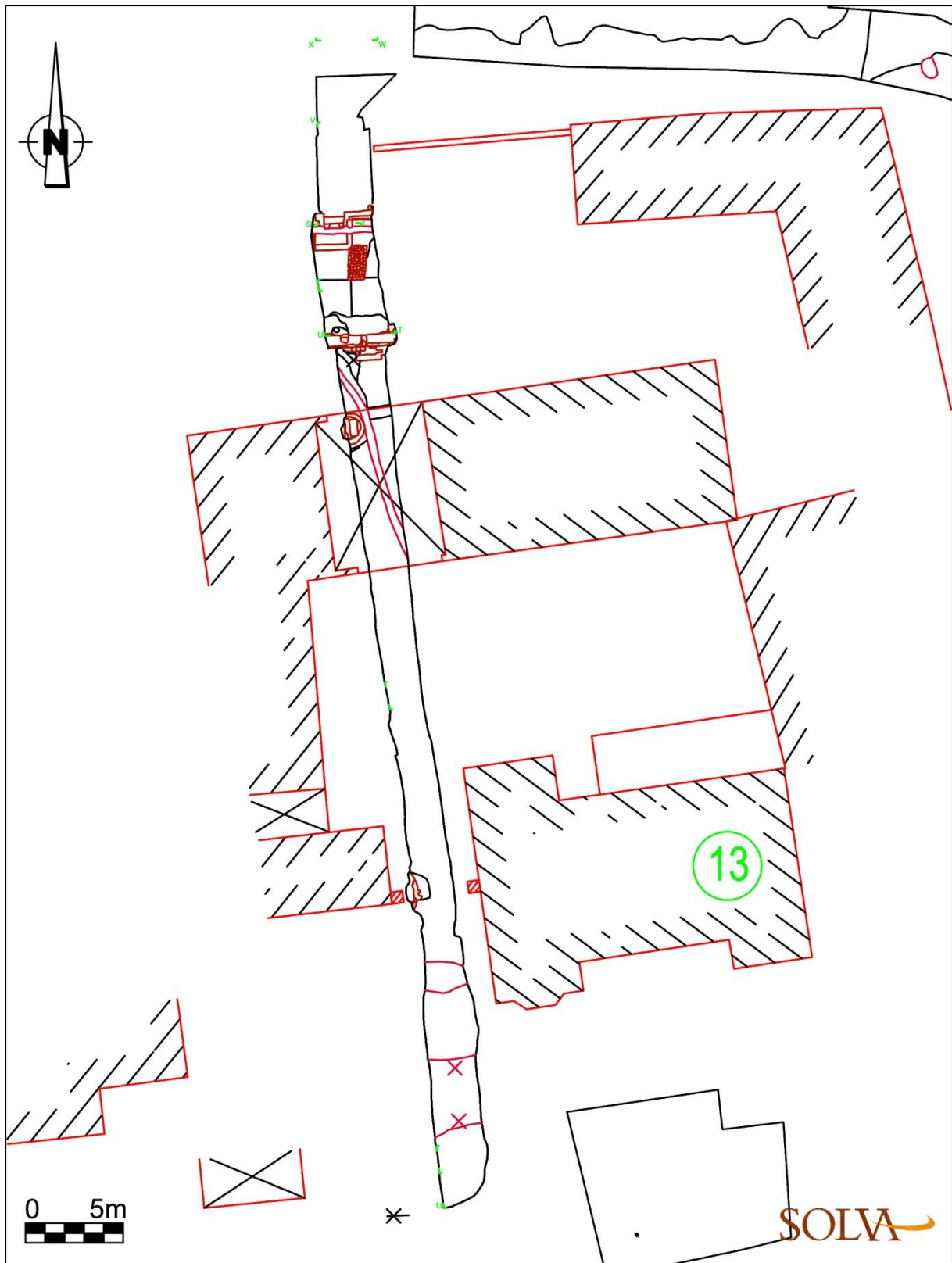

Figuur 24: Profiel XY.

7.2. Zone binnen de 18de-eeuwse ommuring (zone I en II)

7.2.1. Zone tussen het weiland en de Kartuizerstraat

Een eerste fase (Figuur 25) omvatte een 58 m lange sleuf die met een wisselende breedte van 2 m tot 2,5 m vanaf het weiland (de grens van de 18de-eeuwse ommuring) door de privé-eigendom van de heer Piet Decalf (huisnummer 13) liep, tot aan de Kartuizerstraat (openbaar domein). Hierbij zijn zowel het lengteprofiel I-A--UV als het grondvlak (grondplan A, B en C) geregistreerd.

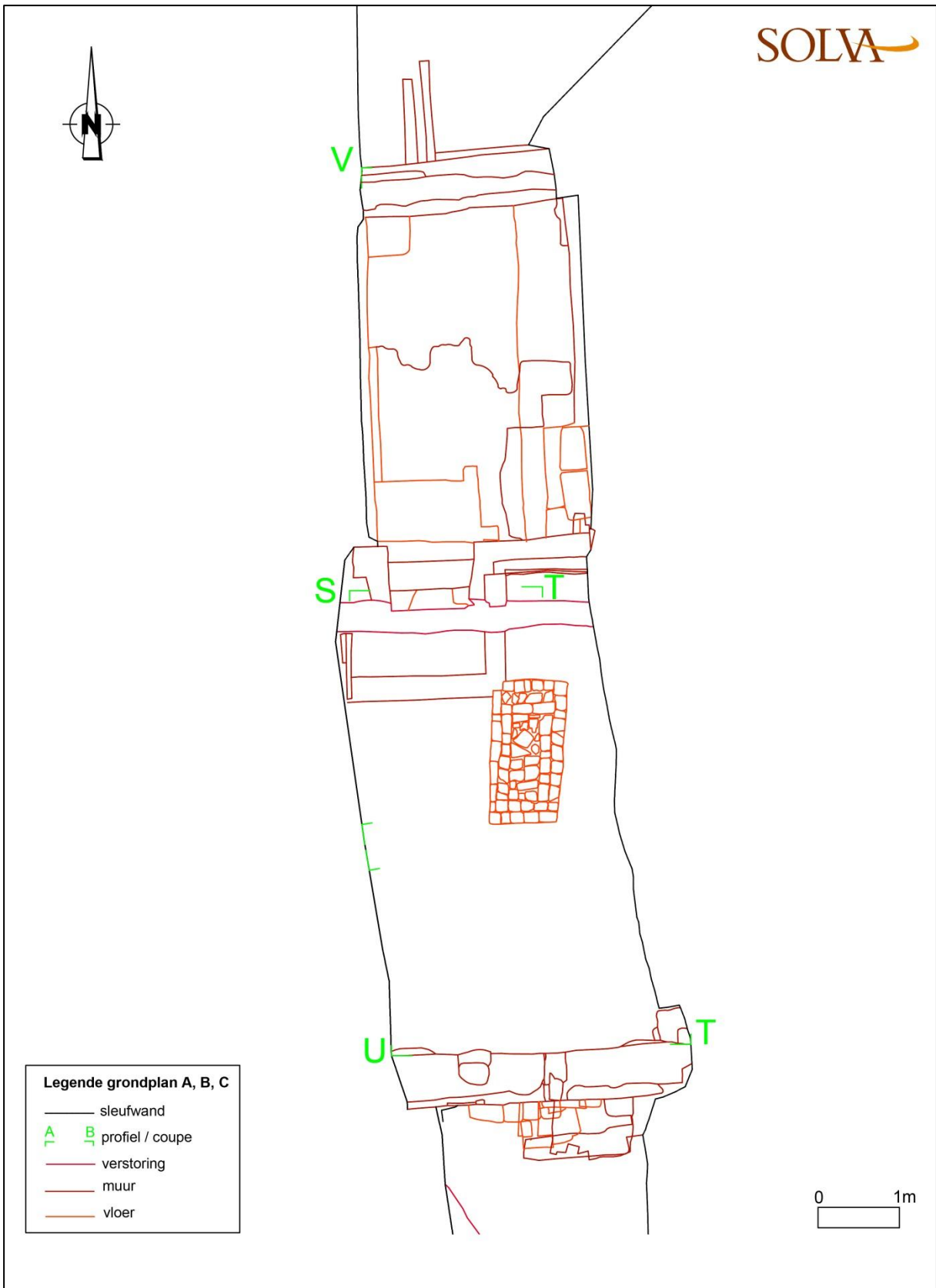
Figuur 25: Plan met de sleuf vanaf het weiland bovenaan tot de kartuizerstraat onderaan.

De huidige omheiningmuur, die de grens vormt tussen het weiland en de eigendom van de heer Piet Decalf, lijkt overeen te stemmen met de begrenzing van het kartuizerklooster zoals te zien is op het 18de-eeuws plan. Opvallend is daarbij de aanwezigheid van archeologische sporen binnen deze ommuring, in tegenstelling tot de afwezigheid ervan daarbuiten. De 18de-eeuwse kaart toont bebouwing ter hoogte van

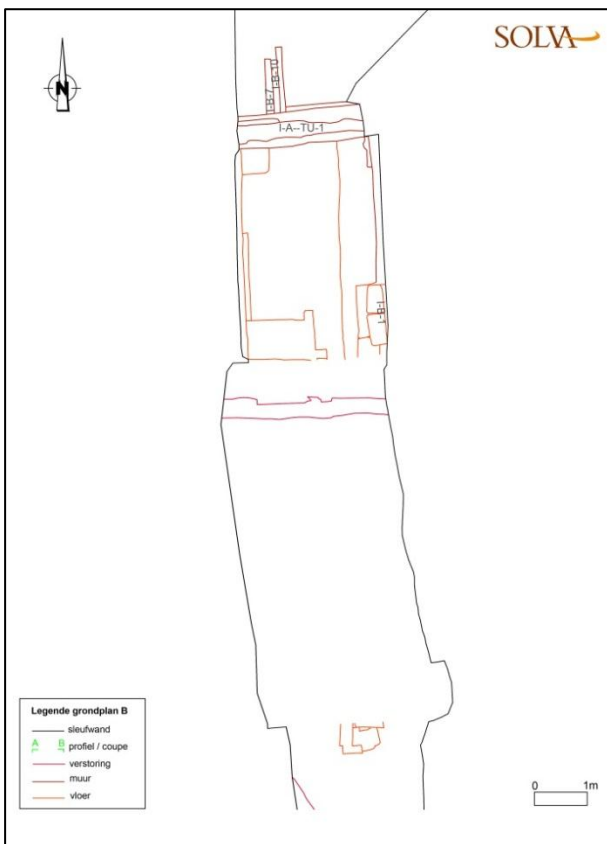
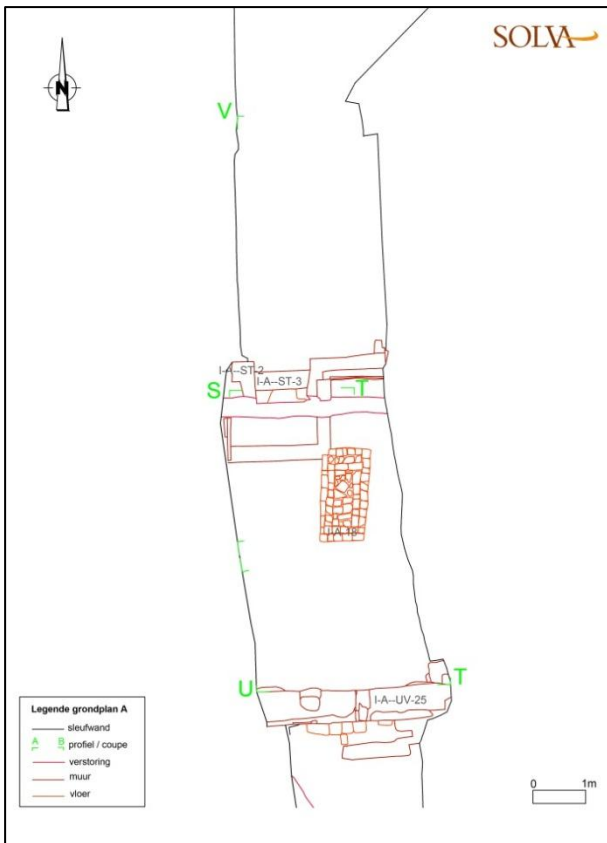
deze muur. Niet geheel verwonderlijk kwamen in de 3 m brede sleuf een aantal muurfunderingen tevoorschijn die vermoedelijk bij een 15de- of 16de-eeuwse woonst horen (Figuur 26-30) (cfr. infra).

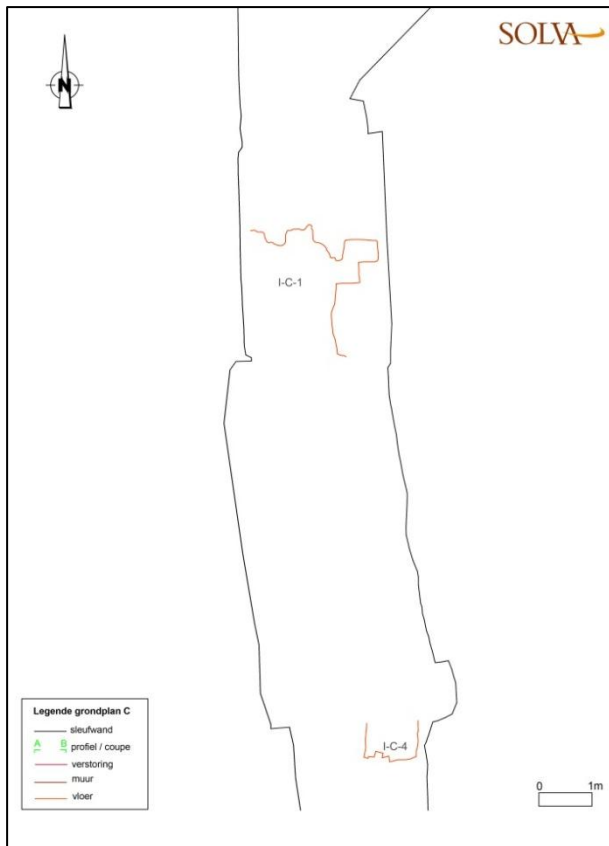
Figuur 26: Overzichtsfoto van grondplan A.

Figuur 27: Grondplan A, B en C.

Figuur 28 en 29: Grondplannen met contexten op respectievelijk grondplan A en B.

Figuur 30: Plan met contexten op grondplan C.

Hierbij zijn de zuidelijke (context I-A--UV-25) en de noordelijke buitengevel (context I-A--TU-1) geregistreerd (Figuur 31 – 32), beide gemetst met bakstenen (sporadisch natuursteen of kalksteen) in een onregelmatig patroon. De zuidelijke buitengevel was geconstrueerd met vrij harde, grijze kalkmortel met kalkstippen. De buitenzijde was zorgvuldig gemetst, terwijl de binnenzijde minder goed was afgewerkt. De verschillende baksteenformaten (25 x 11 x 5,5 cm; 25 x ? x 5,5 cm en 24 x 12 x 7 cm) en de baksteenbrokken wijzen op herbruikt materiaal. Langs de buitenkant bevonden zich bovenaan een aantal kalkzandsteenbrokken die een vermoedelijk loopniveau aanduiden. Een kleine hoeveelheid asmortel bevestigt deze stelling. De muur vertoonde een uitbraakspoor dat nadien is afgedekt met kalkzandstenen. Daarnaast was nog een kleinere uitbraak op te merken, dat achteraf was dicht gemetst met gerecupereerde bakstenen en afgedekt met kalkzandstenen. Het is mogelijk dat het niveau van de kalkzandstenen is aangelegd *na* de uitbraaksporen in de muurfundering.

Figuur 31: Zuidelijke buitenmuur.

Figuur 32: Noordelijke buitenmuur.

De noordelijke buitengevel (context I-A--TU-1) is door de vrij slechte bewaringstoestand moeilijk te omschrijven. Er konden drie (herstellings-)fasen worden opgemerkt en enkel de buitenzijde was gedeeltelijk zichtbaar. De fundering bestond uit zowel volledige bakstenen, baksteenbrokjes als kalkzandsteenbrokken. De verschillende fasen waren met verschillende mortelsoorten (zeer harde, lichtgrijze tot witte kalkmortel met kalkstippen, cement, en gelig grijze kalkmortel met kalkstippen) en verscheidene baksteenformaten (23,5 x 11 x 4 cm; 25 x 11 x 5 cm; 26 x 13 x 6 cm) gemetst. Het ging duidelijk om herbruikt materiaal. Enkel de buitenste herstellingsfase vertoonde een kruisverband, de overige waren niet zichtbaar. De binnenzijde was bedekt met een pleisterlaag.

Tussen de buitengevels bevonden zich een aantal tussenmuren en twee vloerniveaus met bijhorende trappen. Aan het noordelijke deel van de woning is een kelder met drie bouwfases aangetroffen. In een eerste fase bestond de kelder uit een rechthoekige constructie met in het oosten een keldergat (context I-B-1). Tegen een tussenmuur (context I-A- -ST) bevond zich een vierkante uitsprong die er niet mee in verband stond (context I-A--ST-2 en I-A--ST-3, Figuur 33). De vierkante uitsprong was ommuurd (baksteenformaat 25 x 12 x 5,5 cm): bovenaan was de muur in kruisverband gemetst met vrij harde, bruine kalkmortel met kalkstippen, onderaan vertoonde het een heel onregelmatig patroon, met duidelijk meer baksteen- en mortelbrokken die wijzen op herbruik. Hierbinnen bevond zich vermoedelijk een houten trap waarvan geen materiële restanten zijn bewaard. In een tweede fase is de houten trap vervangen door een stenen trap (context I-A--ST-6, Figuur 34), waarbij de uitsprong is dicht gemetst om als stevige fundering voor de trap te dienen. Hierbij is de vierkante uitsprong gevuld met verschillende puinpakketten (context I-A--ST-7). In een derde fase is de stenen trap dicht gemetst (I-A--ST-1), waardoor hij zijn nut verloor. Een nieuwe stenen trap ter hoogte van het oude keldergat (context I-B-1) fungeerde nu als ingang naar de kelder.

Figuur 33: Uitsprong.

Figuur 34: Trappen.

Het eerste vloerniveau van de kelder uit Doornikse kalksteen was zeer goed bewaard (Figuur 35). Onder de vloer bevonden zich bijhorende opmaaklaagjes van kalkmortel en zand (context I--UV-23 en I-B-14). Een klein gedeelte van het eerste vloerniveau, ter hoogte van de eerste trap, bestond uit bakstenen (context I-A--UV-23). Een ouder bakstenen vloerniveau in keperpatroon, onder de vloer uit Doornikse kalksteen, was niet volledig intact (context I-C-1, I-C-1-AB-2 en I-C-1-AB-3 en 27 x 13 x ? cm; 27 x 14 x 6 cm; 26 x 13 x ? cm, Figuur 36). Dit oudste vloerniveau met bijhorende opmaaklaagjes was op de moederbodem aangelegd (context I-A--UV-22). Tijdens één of meerdere bouwfases was de kelder afgedekt door een tongewelf, waar slechts een fragmentarische restant van was bewaard (context I-A-9). De binnenkant van de kelder was bepleisterd (context I-A--ST-1, I-A--ST-2, I-A--ST-3 en I-A--UV-25).

Figuur 35: Vloer in Doornikse kalksteen.

Figuur 36: Onderliggend vloerniveau in baksteen.

Binnen de bebouwing is één niet nader te definiëren 'vloerniveau' aangetroffen (context I-A-18). Het gaat om een verzameling baksteenbrokken en kalkzandsteenbrokken, zonder specifiek patroon aangelegd in een rechthoekige vorm (176 x 90 cm) en zonder een opmaaklaag. Opvallend was de afwezigheid van mortel tussen de voegen. Omdat de stenen op een gelijkmatig niveau zijn aangelegd, zou het kunnen gaan om een funderingssokkel of een poer.⁴⁶ Hoewel het niet mogelijk is een exacte datering voor deze 'sokkel' op te stellen, oversnijdt het de muur van de kelderuitsprong, wat deze ouder dateert. De 'sokkel' of poer is dus recenter (Figuur 37).

Figuur 37: Sokkel of poer.

Aan de noordelijke buitenzijde van de kelder lijkt een bakstenen afvoergootje (context I-B-7 en I-B-10) samen te horen met de buitenste herstellingsfase waarbij de muur in kruisverband was gemetst.

Aan de buitenkant van de zuidelijke buitengevel, is onder het niveau van de kalkzandsteenbrokken een slecht bewaard vloer- of loopniveau aangetroffen (context I-C-4). De bakstenen waren zonder patroon aangelegd en vertoonden verschillende formaten (22 x 10,5 x 6 cm; 24 x 10 x ? cm; 23 x 11 x 5 cm). Tussen de stenen was geen mortel te zien, wel was eronder een opmaaklaag aangelegd. Hoe dit niveau moet worden geïnterpreteerd binnen het geheel van de bebouwing, was door de beperkte bewaring niet te achterhalen.

Op een afstand van 3,40 m van de zuidelijke buitengevel, bevond zich een intacte bakstenen waterput (context I-A--UV-35, Figuur 38), afgedekt door gerecupereerde arduinblokken die voordien vermoedelijk als tredes fungeerden (context I-A--UV-36). De put kende een diameter van 1,50 m en bevatte nog water. Hij was gemetst met asmortel en cement, waarbij de bakstenen van de oudste fase zijn herwerkt in de jongste fase.

⁴⁶ Een gelijkaardige context is aangetroffen in Raversijde (W.-VI.). Pieters 1994, 78-80.

Figuur 38: Waterput.

Opvallend was het kleine aantal vondsten, waardoor een nadere datering niet voorhanden is. Het aardewerk, gerecupereerd uit deze sleuf, is voornamelijk rode, lokaal gedraaide ceramiek uit de post-middeleeuwen. Andere vondsten zijn: enkele stukjes steengoed, witbakkend aardewerk, glas, een nagel, bot en een stuk van een kanonskogel. In de zuidoostelijke hoek van de kelder is naast de stenen trap een intacte fles met kurk en vloeistof (alcohol) aangetroffen. Al deze vondsten zitten vervat in verschillende inventarisnummers: inventarisnummer 2, 4, 7, 8, 10 en 11.

Op basis van de baksteenformaten, mortelsoorten en het patroon van de oudst bewaarde vloer, kan het gebouw worden gedateerd in de late 15de tot vroege 16de eeuw. De ophogingslagen bevatten postmiddeleeuwse ceramiek.

Wanneer deze archeologische sporen worden geprojecteerd op het plan van Capeau uit 1784, valt meteen op dat de twee buitenmuren en de dwarsmuur goed aansluiten op de getekende muren van de pachtboerderij (Figuur 39 en 40). De projectie is evenwel onderhevig aan een verschuiving vanwege het ietwat schuine perspectief van het oude plan.

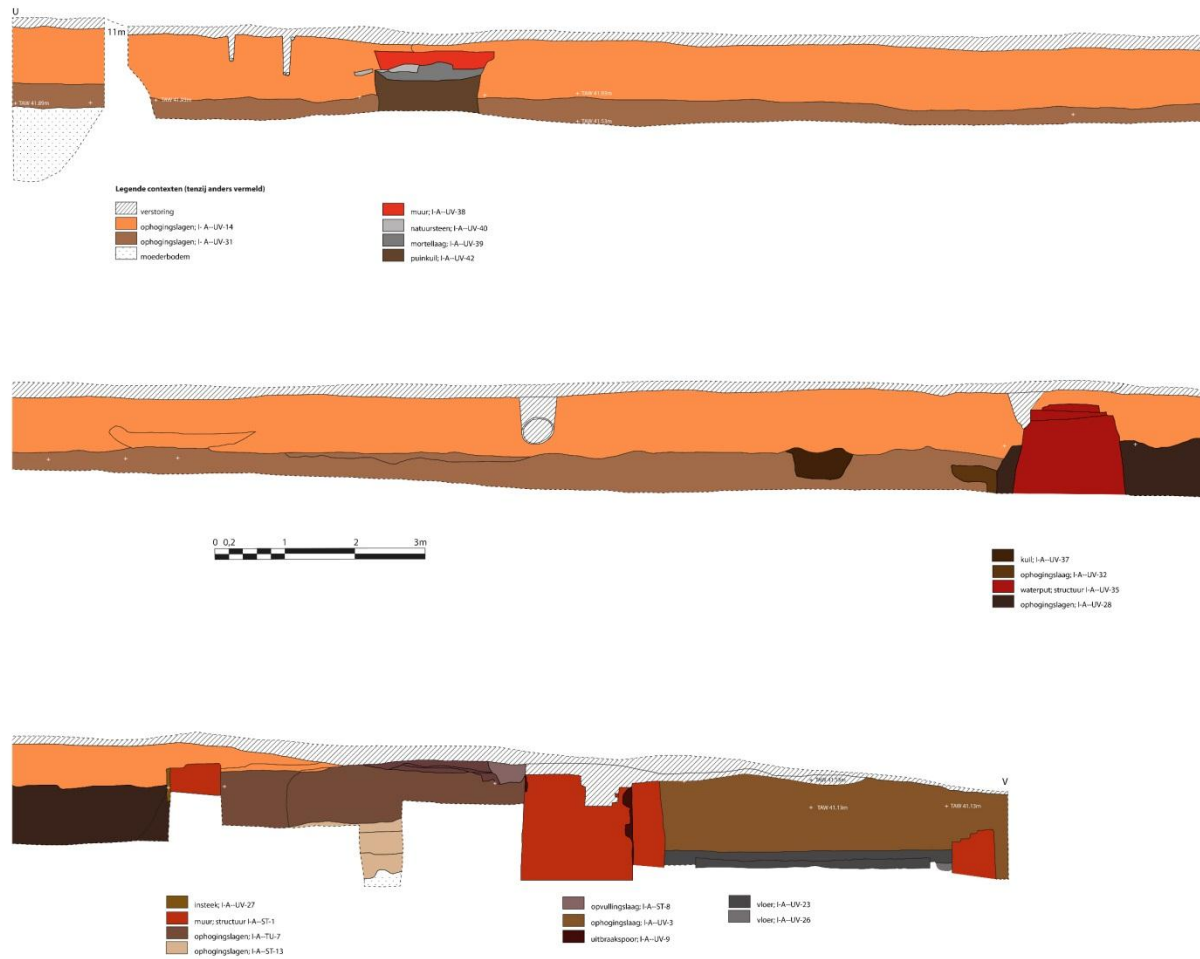

Figuur 39: Projectie van het archeologisch grondplan op het plan van Capeau.

Figuur 40: Detail van de projectie van de archeologische resultaten op het plan van Capeau.

De besproken contexten zijn nadien bedekt en tussenin gevuld met een dik ophogingspakket van ca. 1,5 m dik, dat zelf rechtstreeks bovenop de natuurlijke leembodem lag (profiel I-A--UV). De oorspronkelijke ‘teelaarde’ is wellicht afgegraven vooraleer het terrein is opgehoogd. Bij nader onderzoek van de pakketten konden verschillende contexten worden onderscheiden die in aparte ruimtes van de kelder en op het terrein ten zuiden daarvan zijn gedumpt. Ze verschillen ietwat inzake inclusies, maar algemeen gaat het om ophogingslagen waarin muurfunderingen zijn vervat (context I-A--UV-3, I-A--UV-10, I-A--UV-13, I-A--UV-14 en I-A--UV-28). Deze ophogingspakketten bestaan uit (lemig) puin van baksteen, mortel, tegel, natuursteen en leisteen zijn in het actuele reliëf zichtbaar: het weiland buiten de priorij ligt ruim 2 m lager dan de terreinen binnen de priorij. Naar de reden voor deze enorme ophoging is het raden. Eén mogelijkheid ligt bij de nabijgelegen vijvers zoals te zien op het plan van Capeau: als deze twee (her)uitgegraven zijn, kan de grond gedumpt zijn op het terrein ernaast. Het lijkt aannemelijk dat niet enkel t.h.v. de sleuf grond is opgehoogd, maar ook in een veel ruimere zone daar rond. Bij het archeologisch onderzoek is de sleuf uitgegraven tot de diepte waarop de bodem door de rioleringswerken wordt verstoord (40,39 m TAW) waardoor het grootste gedeelte van deze puinige ophoging is verwijderd, zonder de moederbodem te bereiken. Uit de interpretatie van de profielputten blijkt dat deze zich 0,10 m (nabij de Kartuiserstraat) tot 0,70 m (nabij het weiland) dieper bevond. Er zijn onder de ophoging geen oudere sporen vastgesteld.

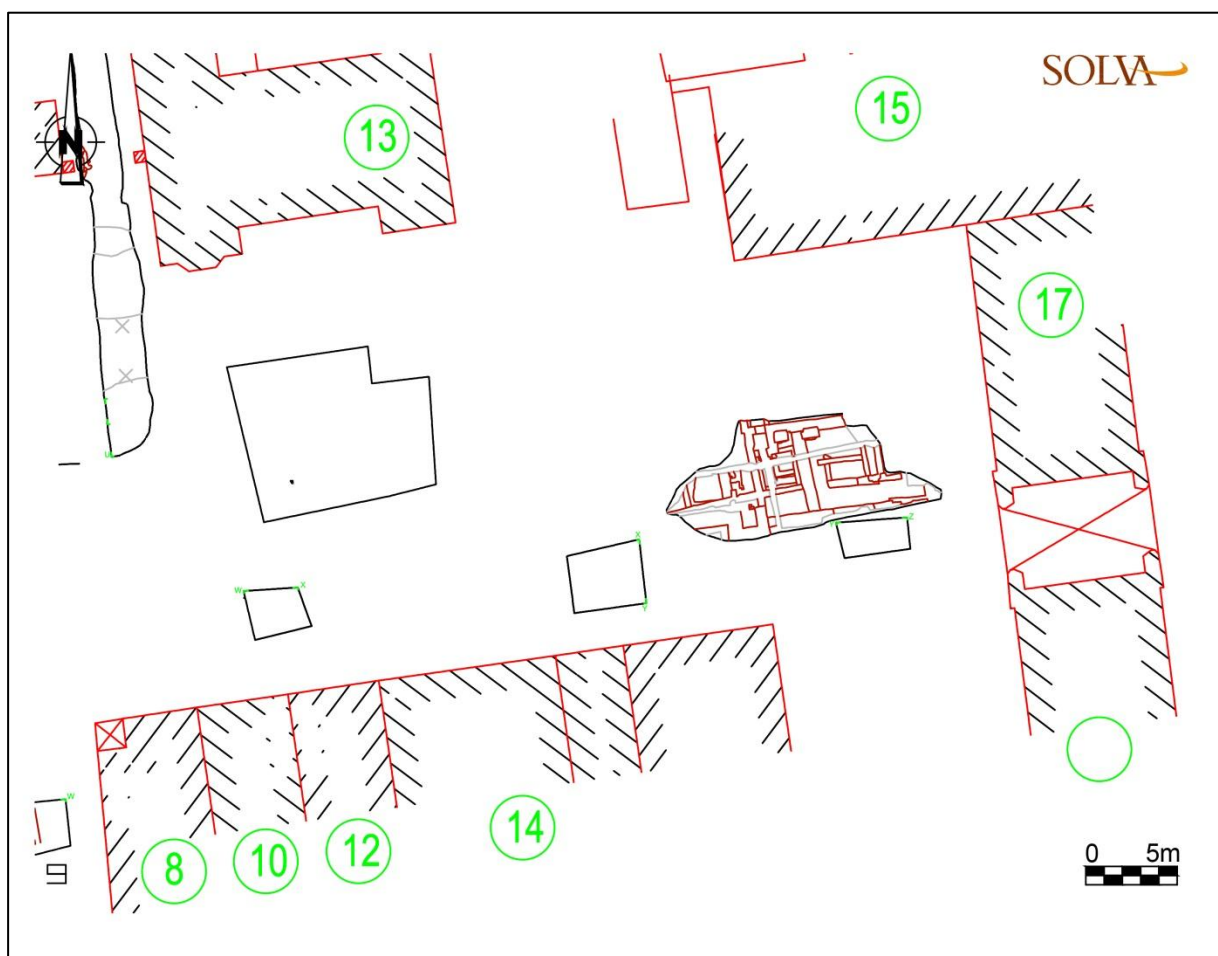
Figuur 41: Tekening van profiel I-A—UV.

Uit de bovenstaande gegevens (Figuur 41) blijkt dat de 58 m lange sleuf enkel aan de noordkant – dus de grens van de 18de-eeuwse ommuring – archeologische restanten bevatte die kunnen geprojecteerd worden op het 18de-eeuws plan.

7.2.2. Zone ter hoogte van de toegangspoort van het kloosterdomein

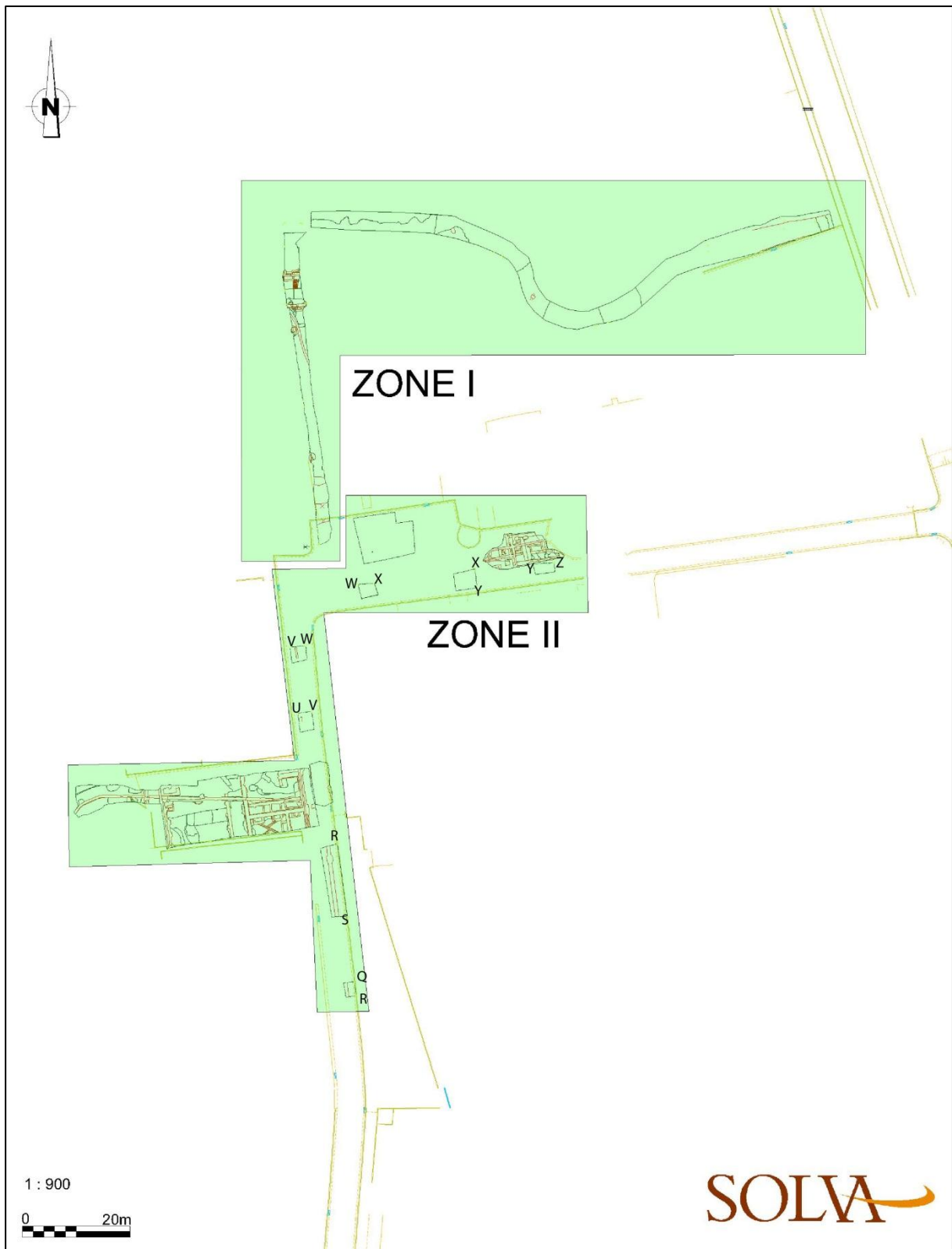
Ter hoogte van de toegangspoort bleken twee onderzoeksmethoden noodzakelijk om in te spelen op de werken van de aannemer (Figuur 42). In het oostelijk deel van zone II is 62 m² vlakdekkend geregistreerd tot op een maximale diepte van 0,40 m onder het bestaande loopvlak (43,22 m TAW), wat overeenstemt met de diepte waarop de aannemer de bodem verstoort. Het westelijk deel ondergaat slechts een zeer ondiepe verstoring, waardoor de bodem enkel fotografisch diende geregistreerd te worden.

In het zuidelijk deel is een werfopvolging uitgevoerd. Om het archeologisch potentieel in te schatten, zijn voorafgaand, over een gelijke afstand, drie profielputten in het oude rioleringsstracé aangelegd waarbij de opbouw van de archeologische lagen tot aan de moederbodem is geregistreerd. Nadien is het ca. 57 m lange en 3,40 m brede rioleringsstracé opgevolgd tijdens de rioleringswerken om eventuele sporen te registreren. De aannemer verstoort de bodem tot maximaal 1,60 m onder het huidige loopvlak (ca. 42 m TAW). Vervolgens zijn nog twee profielputten aangelegd in het zuidelijk deel van de Kartuizerstraat. Ook hier is de stratigrafie van de archeologische lagen in de profielen geregistreerd alvorens de rioleringswerken in de 22 m lange sleuf op te volgen.

Figuur 42: Grondplan gepast in het kadasterplan met hierop vier profielputten en twee vlakdekkend onderzochte zones.

7.2.2.1. Werfopvolging: stratigrafie

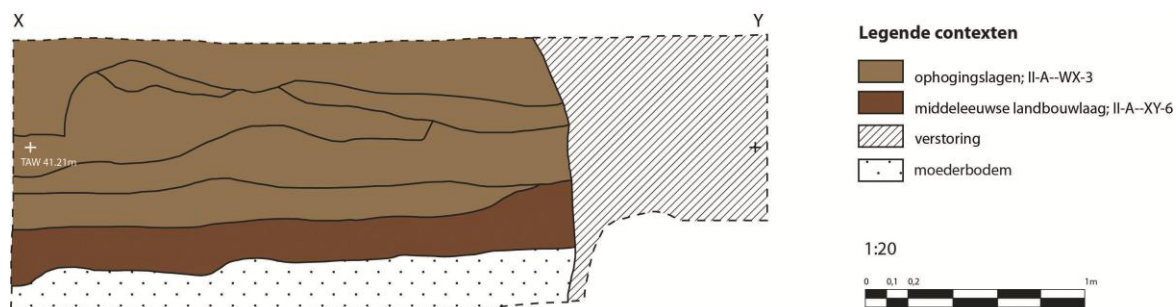
Figuur 43: Aanduiding van de profielputten.

De drie profielputten (II-A- -YZ, II-A- -XY en II-A- -WX, Figuur 43) ter hoogte van de toegangspoort van het kloosterdomein vertonen een vrij eenvoudige opbouw. Boven de moederbodem - die zich bevond op gemiddeld 41 m TAW - is een middeleeuwse landbouwlaag geattesteerd (contexten II-A--XY-6 en II-A--WX-6), gekenmerkt door bruine leem met lichtbruine vlekjes en houtskool- en mangaanspikkels. In twee profielputten lag op de landbouwlaag een oude tuinlaag (II-A--XY-5 en II-A--WX-5) waaruit geen ceramiek of ander vondstenmateriaal kon worden gerecupereerd. Om het terrein op te hogen, zijn boven op de landbouwlaag enkele leempakketten gedumpt met puinige baksteen-, leesteen- en mortelbrokken, evenals mangaanspikkels en brokjes ijzerconcretie (context II-A--WX-3). De bovenste laag bestond uit recent asfalt. De ophogingspakketten in de profielputten kwamen niet overeen met de ophogingspakketten geregistreerd op het einde van profiel I-A—UV (Figuur 41) wat betekent dat het plein naast de toegangspoort een andere ophogingsgeschiedenis heeft gekend dan de zone ten noorden daarvan. Wanneer dit getoetst wordt aan de kaart van Capeau lijkt dit verschil in ophoging een verklaring te vinden in de grens tussen het binnenplein van het klooster en het domein van de pachtboerderij. Mogelijk was deze grens ten tijde van de ophoging nog zichtbaar en vormde het op die manier ook de grens van de ophoging.

Omdat het rioleringsstracé in het verlengde ligt van de poort die als kloostertoegang fungeerde, bestond de mogelijkheid in de geregistreerde profielen aanwijzingen te vinden van een wegtracé of de vroegere pleinbedekking van de priorij. In profielput II-A—XY (Figuur 44 en 45) behoorden de dunne laagjes II-A--XY-2 en II-A--XY-3 mogelijk toe aan een wegtracé, maar ze bleken van recente aard te zijn. De laagjes waren samengesteld uit grijze zandige leem met lichtbruine vlekjes en vertoonden een gelaagdheid met ijzerconcreties. Ze bevatten zowel mangaan-, ijzer-, als baksteenspikkels. In profielput II-A--WX is eveneens een dergelijke laag aangetroffen, maar ook hier bleek het duidelijk te gaan om een recente laag, horend bij het asfalt.

Figuur 44: Profiel XY.

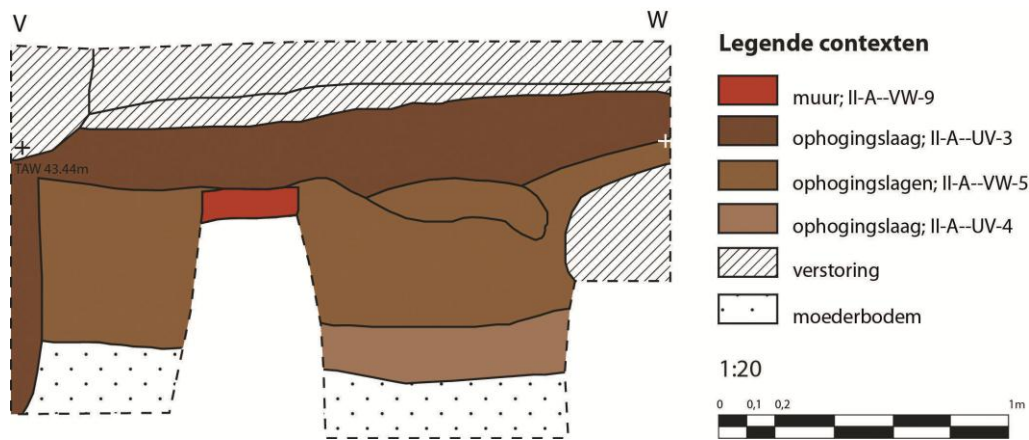

Figuur 45: Interpretatie Profiel XY.

Het rioleringsstracé maakt een hoek in de Kartuizerstraat en loopt vervolgens in de richting van de kerk. Net voorbij de hoek zijn nog twee profielputten aangelegd alvorens de rioleringswerken op te volgen (Figuur 46 en 47). In de beide putten was eenzelfde stratigrafie aanwezig: boven de moederbodem (gemiddeld 42 m TAW) lagen verschillende lemige en vrij puinige ophogingspakketten (context II-A--UV-3, II-A--UV-4, II-A--VW-3 en II-A--VW-5). Het huidige straatniveau ligt daardoor ruim een meter hoger dan de vaste bodem. In beide putten zijn slecht bewaarde bakstenen muurrestanten (II-A-159 en II-A-160) teruggevonden (24 x 12 x 5 cm) die gezien hun beperkte zichtbaarheid en bewaringstoestand in het vlak niet verder konden worden geïnterpreteerd.

Figuur 46: Profiel VW.

Figuur 47: Interpretatie profiel VW.

Bij de opvolging in het westelijke deel is vastgesteld dat de werken niet dieper gaan dan een vrij recente ophogingslaag die reeds in profielput II-A--WX is aangetroffen (II-A--WX-3, Figuur 48).

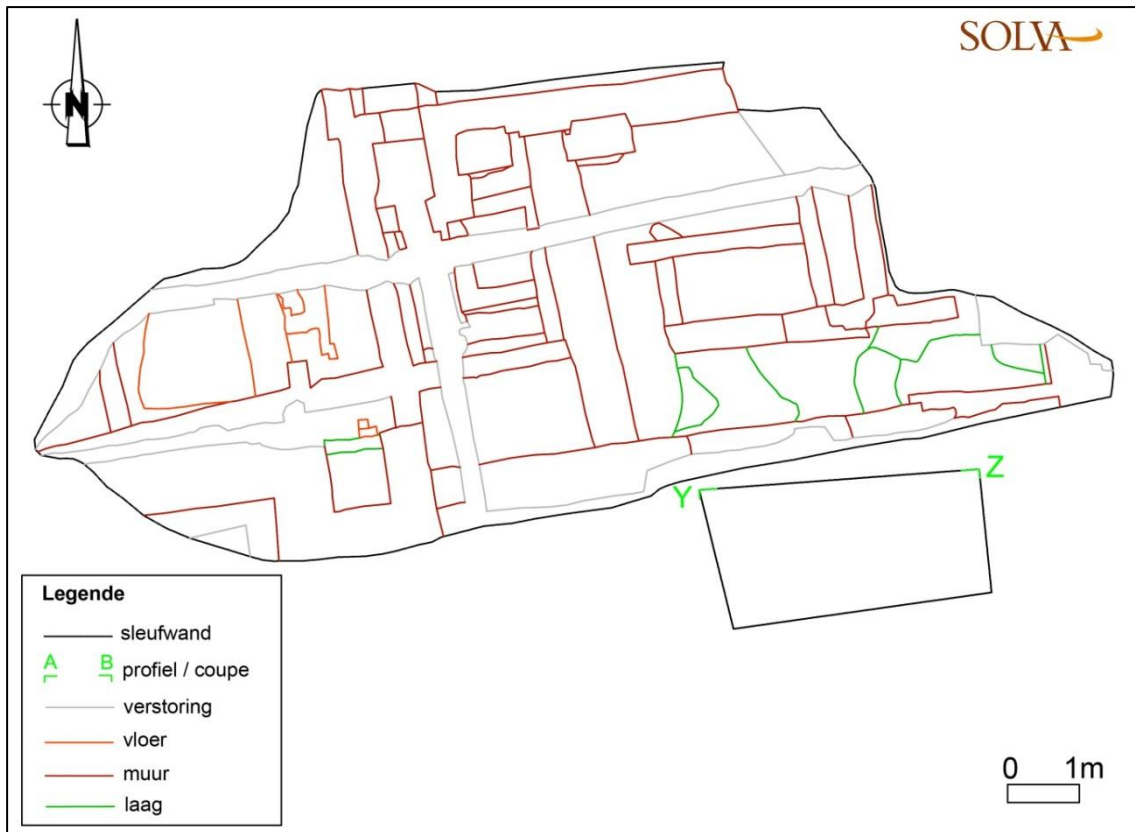
Figuur 48: Westelijk deel.

7.2.2.2. Vlakdekkend onderzoek: bebouwing naast de toegangspoort van het kloosterdomein (oostelijk deel)

Naast de toegangspoort van het kloosterdomein, die sinds de 18de-eeuwse situatie niet meer van locatie is veranderd, is een oppervlakte van circa 62 m² vlakdekkend onderzocht. Deze oostelijke zone bevatte een groot aantal muurfunderingen, een riolensysteem, twee vloerniveaus en een beerput (Figuur 49). Door de geringe diepte van de afgraving (er mocht slechts 0,40 m onder het huidige straatniveau worden afgegraven) was een grondig onderzoek van deze muren uitgesloten, waardoor hiaten in de reconstructie van de geschiedenis van het kartuizerklooster onvermijdelijk zijn. Alle aangetroffen muurfunderingen horen toe aan één gebouw. Hierbinnen zijn een aantal verbouwingen doorgevoerd, waarbij er zeven fasen kunnen worden onderscheiden (Figuur 50).

Figuur 49: Overzichtsfoto van de oostelijke zone.

Figuur 50: Grondplan A.

Fase 1

De oudste muurfundering (Figuur 51) was opgetrokken uit bakstenen (27 x 13 x 5,5 cm), met indicaties die wijzen op herbruik, gevoegd met bruine leem (II-A-41). Bij deze muurfundering hoorde een tweede, slecht bewaarde, smalle muur (context II-A-42 is slechts 0,30 m breed) en een vloerniveau met een opmaaklaag (context II-A-38, II-A-39 en II-A-60) uit bakstenen en tegels (Figuur 52). Ook hier lijkt het eerder om gerecupereerde stenen te gaan, omwille van de verschillende formaten (23,5 x 12 x ? cm; 24 x 11 x ? cm; 25,5 x 11,5 x ? cm en 25,5 x 12 x 5,5 cm). Tussen deze stenen is bruine leem gebruikt als mortel. De vloer is in een latere verbouwingsfase, fase 3, in onbruik geraakt en vermoedelijk dan ook weggebroken.

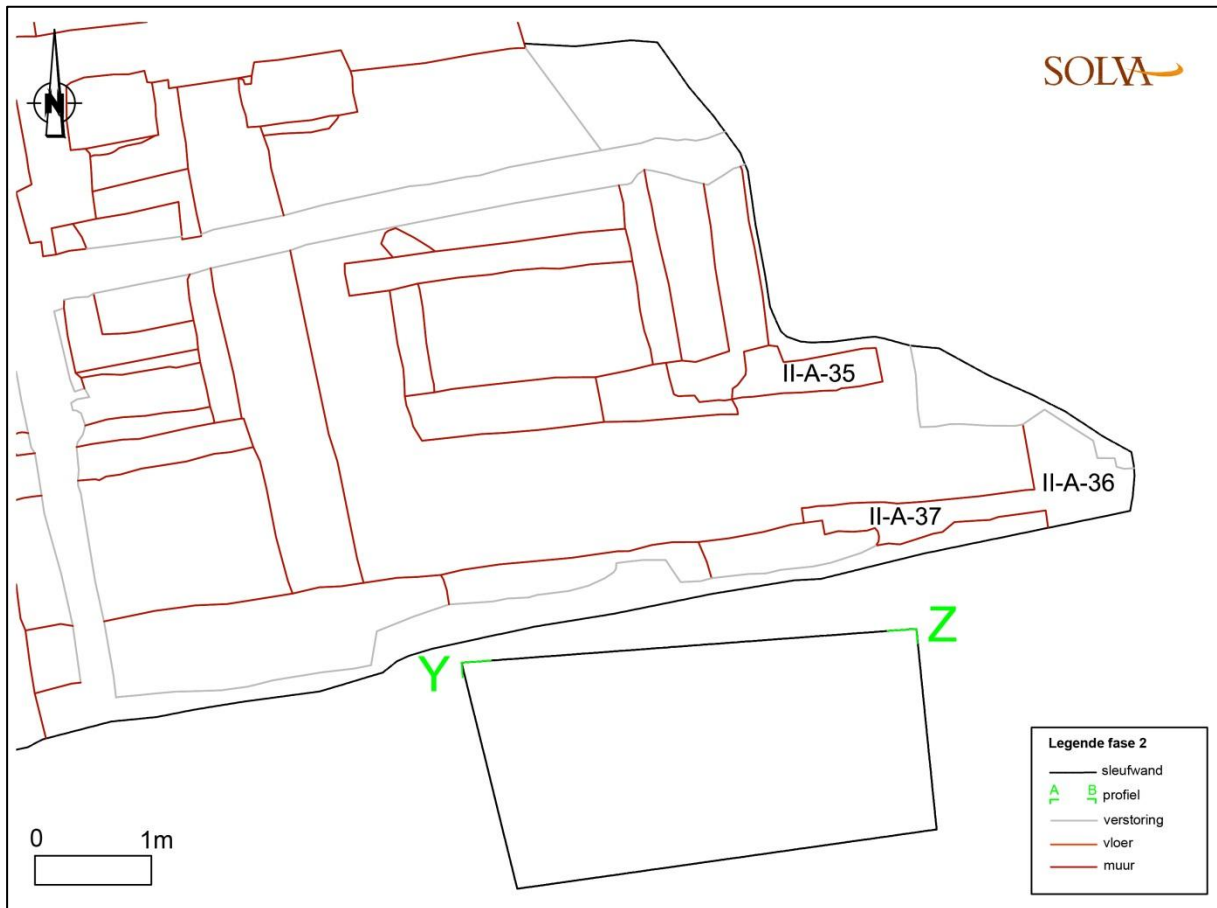
Figuur 51: Grondplan met aanduiding van de oudste fase.

Figuur 52: Vloeren (context II-A-38).

Fase 2

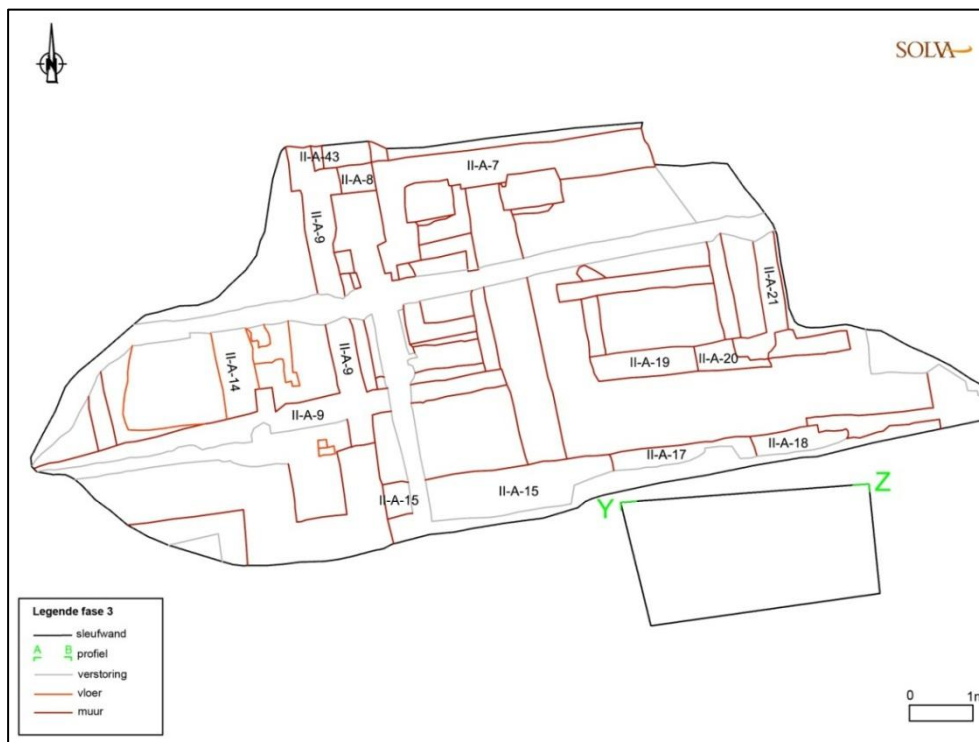
De muurfunderingen die na fase 1 zijn gebouwd, bevonden zich in de meest oostelijke hoek van het vlak (Figuur 53). Het betreft context II-A-35 en II-A-36. Muur II-A-36 / 37 had een lengte van 2,75 m en vertoonde een aanzet tot een hoek. Samen met muur II-A-35 vormde hij een smalle gang van 1 m breed die een hoek maakte in noordelijke richting. Het is aannemelijk te denken dat de muren verder liepen in westelijke richting, maar door latere verbouwingen, fase 3, zijn verdwenen.

Figuur 53: Grondplan met fase 2.

Fase 3

Omdat het de grootste bebouwing betreft, gaat het om een groot aantal contexten: II-A-7, II-A-8, II-A-9, II-A-14, II-A-15, II-A-17, II-A-18, II-A-19, II-A-20, II-A-21 en II-A-43 (Figuur 54-55). De maximale lengte van de bouwfase is 12,80 m; de maximaal geregistreerde breedte van de binnenruimte is 4,36 m. Omdat slechts een fractie van de bebouwing was bewaard, is de NO-ZW-oriëntatie onder voorbehoud. Meest noordelijk bevond zich een ca. 0,80 m brede bakstenen muur (25 x 12,5 x 7 cm) met parement, gemetst met vrij harde kalkmortel met kalkstippen (context II-A-7). Hierbij hoorde eveneens een klein gewelf (context II-A-8) dat de verbinding vormde tussen twee muurdelen die in zuidelijke richting vertrokken (context II-A-9 en het zuidelijke deel van context II-A-7). De meest westelijk gelegen muur liep drie meter verder over in een kruising (context II-A-11 en II-A-12) zonder bouwnaad, wat betekent dat deze muren gelijktijdig in gebruik waren. De bakstenen van de westelijk gelegen muur hadden een weinig verschillend formaat (26,5 x 13 x 6,5 cm; 26,5 x 12,5 x 7 cm; 26 x 12 x 6 cm en 25 x 12 x 6 cm) en zijn gemetst met vrij harde, grijze kalkmortel met kalkstippen. De vermoedelijke buitenmuur van deze bouwfase lag in het uiterste zuiden van het vlak (context II-A-15, II-A-16, II-A-17 en II-A-18), parallel met context II-A-7. Door het metsen van deze muur is een deel van de oudere muur van fase 2 (context II-A-35 en 36) afgebroken en opnieuw opgebouwd in dezelfde oriëntatie. In het midden van de muur zat een grondboog (context II-A-17, Figuur 56), gemetst met bakstenen (26,5 x 13 x 5,5 cm) en vrij zachte, bruine kalkmortel. Met een tussenafstand van 1 m bevond zich een andere bakstenen muur (26 x 13 x 6 cm; 25,5 x 12 x 7 cm en 26 x 12 x 5,5 cm) die bij dezelfde bouwfase hoort (context II-A-19) en waarin ook een grondboog verwerkt zat (context II-A-20). Een verklaring als spaarboog is niet van toepassing, daar de ongeveer tegenover elkaar liggende bogen eerder een mogelijk ouder spoor overkappen. Door de geringe diepte van de afgraving kon dit evenwel niet getoetst worden. Deze muur maakte een hoek in noordelijke richting (context II-A-21). Hoewel anders georiënteerd (het verschil is miniem), sloten deze muren aan op de oudste bouwfase. Bij deze derde fase is ook een vloerniveau met een opmaaklaag gevonden (contexten II-A-14 en II-A-66). De bakstenen en tegels hiervan zijn zeer slecht bewaard en gevoegd met bruine leem. Er was ook een niveauverschil op te merken met de daaronder gelegen oudere vloer (cfr. context II-A-38 en II-A-39).

Figuur 54: Grondplan met fase 3.

Figuur 55: Muren van fase 3.

Figuur 56: Gang en grondboog van fase 3 (context II-A-17 en II-A-18).

Fase 4

In het vlak was één muur aangetroffen, centraal gesitueerd met NW-ZO-oriëntatie, die bijgebouwd is aan de muren van fase 3. Deze vierde fase omvat context II-A-33: een bakstenen muur met bruine kalkmortel, gemetst in koppenverband (Figuur 57). Ook hier lijken de metsers gerecupereerde stenen te hebben gebruikt. In het onderzochte vlak zijn geen andere muren gevonden die met die vierde bouwfase verband houden.

Fase 57: Grondplan met fase 4.

Fase 5

Tot fase 5 behoort een bakstenen constructie van 2,80 m op 2 m die als riool heeft gefunctioneerd (structuur II-A-22, Figuur 58-59). Deze is tegen de muren van fase 3 aangebouwd waaruit blijkt dat de muren van fase 3 geruime tijd in gebruik zijn geweest en verschillende keren van aanbouwingen is voorzien. Het gewelf van het centrale gedeelte (context II-A-59) was gemetst met strekken (26 x 13 x 6,5 cm) en grijze kalkmortel. Een tweede gewelfconstructie (contexten II-A-29 en II-A-30) was amper bewaard door een recente verstoring. De muurconstructies die daarbij horen, zijn contexten II-A-22, II-A-23, II-A-24, II-A-25, II-A-26, II-A-27, II-A-30, II-A-31 en II-A-32.

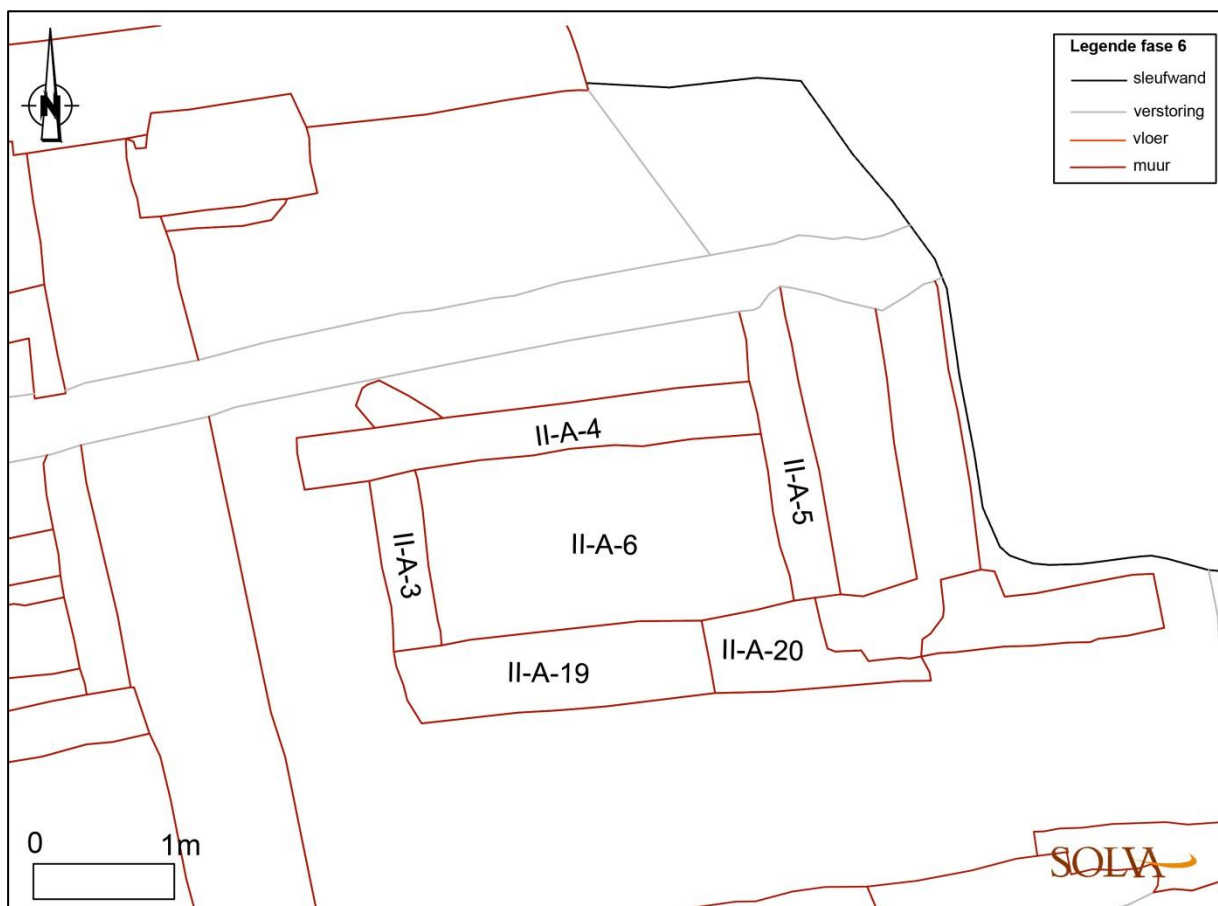
Figuur 58: Grondplan met fase 5.

Figuur 59: Riool.

Fase 6

De beerput (structuur II-A-3) in het oosten van het vlak, tegen de muren van de derde bouwfase, vormt de zesde fase (Figuur 60). Uit het onderzoek blijkt dat de muur van context II-A-5 eerst is gemetst (25 x 12 x 5,5 cm) om vervolgens de muren van context II-A-4 (26 x 13 x 5,5 cm; 25 x 13 x 6 cm en 26,5 x 13 x 5,5 cm) en gewelf (context II-A-6) te plaatsen. Als laatste is de muur van context II-A-3 geplaatst (26 x 12,5 x 4,5 cm; 26 x 13 x 5,5 cm en 24,5 x 12 x 6 cm). De inhoud van de beerput is niet onderzocht wegens de geringe vastgelegde diepte van het opgravingsvlak en de aanwezigheid van een gewelf boven de vulling (context II-A-6). Het gewelf bestond uit bakstenen van gelijk formaat (26 x 13 x 5,5 cm) met daartussen zandige, grijzig bruine kalkmortel en leistenen. Zoals gebruikelijk bij gewelven zijn de bakstenen met hun gestrekte zijde naar voren gelegd. Ondanks dat het zich niet meer op zijn oorspronkelijke plaats bevindt wegens instorting, was het toch duidelijk dat het om een half tongewelf ging. Bij de aansluiting van de bovenkant van het gewelf met de oude muur met grondboog (contexten II-A-19 en II-A-20) lagen de stenen samengedrukt tegen de oude muur. Deze oudere muur van fase 3 was dus in een latere verbouwingsfase nog zichtbaar en is aangewend als muur van een nieuwe beerput (Figuur 61). De onderkant van het tongewelf was gesitueerd tegen muur II-A-4 en kwam boven tegen muur II-A-19 en 20. Muur II-A-3 is duidelijk gemetst na de instorting van het gewelf, aangezien het er bovenop is geplaatst en er een puinfundering tussen de muur en het gewelf zit. Hieruit blijkt dat de beerput oorspronkelijk verder in westelijke richting was uitgebouwd, maar is ingezakt en uiteindelijk is afgebroken.

Figuur 60: Grondplan met fase 6.

Figuur 61: Beerput.

Fase 7

Een laatste en zevende bouwfase kan niet meer bij de rest van het gebouw gerekend worden. Het betreft twee kleine blokken muurfundering, steunend op een puinige fundering (context II-A-1 en II-A-2), die gedeeltelijk op de muur van context II-A-7 zijn geplaatst. Deze twee muurrestanten behoren tot de meest recente fase van het opgegraven vlak. Hieruit blijkt dat het gebouw bij de plaatsing van de twee blokken (poeren?) niet meer in gebruik was.

De zones tussen de muren en vloeren zijn opgehoogd met verschillende pakketten, allen gekenmerkt door leemgrond waarin een grote hoeveelheid fijn en grof puin zat vervat. De pakketten zijn van recentere aard dan de funderingen en archeologisch minder relevant. Ze zijn gegroepeerd onder contextnummer II-A-47. Het vondstmateriaal bestaat uit postmiddeleeuws aardewerk en glas.

Omdat de vastgelegde diepte van het vlak amper 0,40 m onder het huidig straatniveau bedroeg, konden de sporen slechts 'oppervlakkig' worden geregistreerd. Dit bemoeilijkte het achterhalen van bepaalde muurverbanden. Een tweede probleem waren de recente verstoringen die doorheen het vlak liepen en daardoor een aantal muren en oversnijdingen hebben aangetast. Een derde moeilijkheid was dat deze muren niet met zekerheid te zien zijn op de iconografische/cartografische bronnen te zien zijn. Op de kaart van Capeau kunnen ze mogelijk overeenstemmen met de twee kamers vlak tegen de toegangspoort (aangeduid met kleine letter d en cijfer 5). Daaruit kan worden afgeleid dat de bebouwing dateert van vóór het 18de-eeuws plan van Capeau. Het weinige vondstmateriaal in de ophogingspakketten laat een heel ruime datering ante quem toe van de muurresten. Aangezien de grond waarmee de ruimtes tussen de

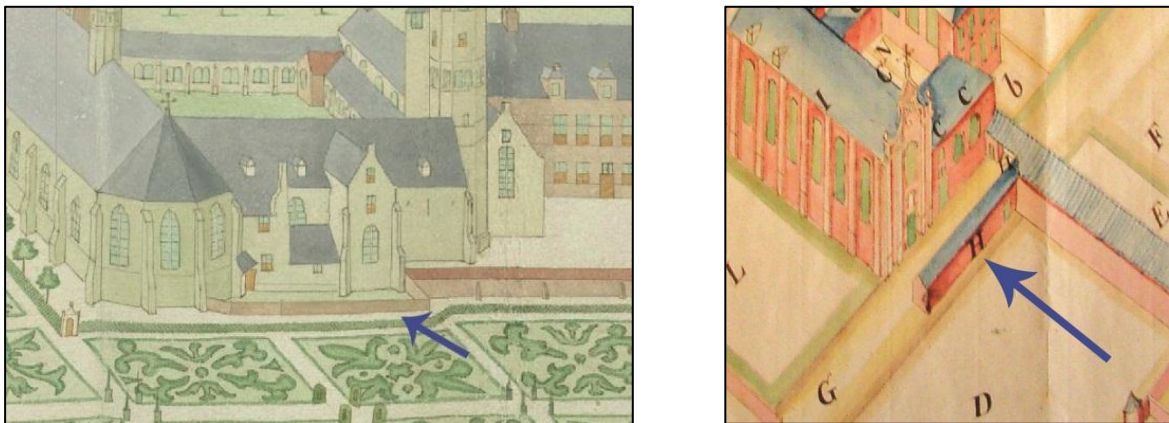
muren gevuld zijn, dateren uit de postmiddeleeuwen, kunnen de muurfases gedateerd worden vóór de 18de eeuw.

7.2.3. Zone naast de kerk

7.2.3.1. Werfopvolging: stratigrafie

In de twee profielputten in de Kartuizerstraat t.h.v. de kerk (Figuur 43) is een muurfundering aangetroffen (contexten II-A-161 en II-A-162). De bakstenen muur (25 x ? x 6 cm; 24 x ? x 6 cm; 25 x ? x 5,5 cm) van context II-A-161 is geregistreerd over een lengte van 3,75 m; op een afstand van 1,60 m van de buitenmuur van het gebouw. De muur was gemetst met vrij zandige, grijzig bruine kalkmortel en ging dieper dan de uitgegraven sleuf. In het tegenoverliggende profiel was eveneens een fundering bewaard, zij het in iets betere staat. De bakstenen muur (24 x 12 x 6 cm) – met duidelijke gerecupereerde materialen – van context II-A-162 was met grijze kalkmortel gevoegd. Deze muur was van recentere aard en gaat niet dieper dan de bodem van de sleuf.

Op de kaart van Sanderus is een relatief smalle omheiningsmuur te zien, parallel met de buitenmuur van het gebouw, die kan overeenkomen met context II-A-161 (Figuur 62). Deze omheiningsmuur is niet meer te zien op de kaart van Capeau en de situatie is veranderd: daar waar volgens Sanderus een klein grasplein met omheiningsmuur was gesitueerd, ligt op de kaart van Capeau de straat. De kerk is ook anders georiënteerd: het koor bij Sanderus was gericht naar het oosten (de gebruikelijke oriëntatie), terwijl het nu gericht is naar het westen. In de huidige situatie is ze nog steeds ‘verkeerd’ georiënteerd.

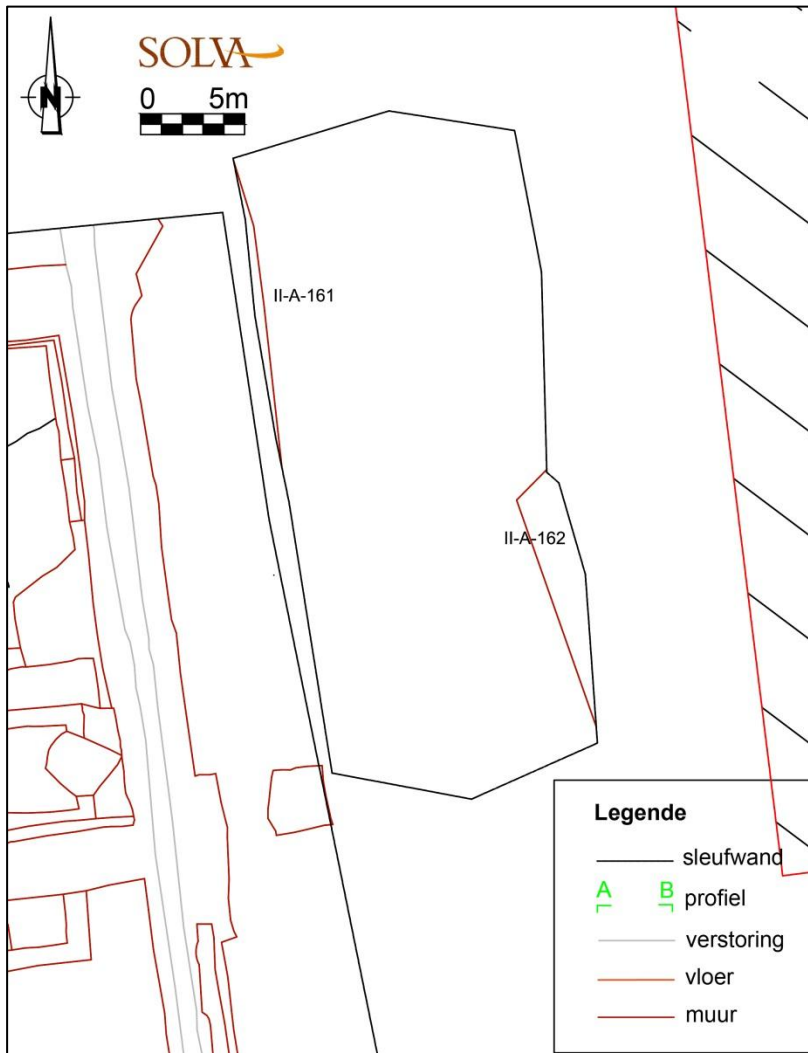

Figuur 62 en 63: Detail van de kaart van Sanderus en van Capeau met aanduiding van de omheiningsmuur en de muur van de stallen (blauwe pijl).

Op diezelfde kaart staan ten oosten van de straat kleine stallen waarin, volgens de kaartlegende, tuingereedschap is opgeborgen (Figuur 63). Mogelijk is context II-A-162 daar een restant van. Omdat beide kaarten geen schaal aanduiding hebben, is het niet meteen mogelijk uitsluitsel te bieden, maar het is niet uitgesloten dat de muren van de stallen geplaatst zijn ter hoogte van de oude omheiningsmuur. Aangezien context II-A-162 niet parallel loopt met II-A-161, kan het gaan om een binnenmuur van de stallen die niet op het plan te zien is. Door de beperkte zichtbaarheid van de muurfunderingen, blijven deze interpretaties evenwel hypothetisch (Figuur 64-66).

Figuur 64 en 65: Muur II-A-161/162.

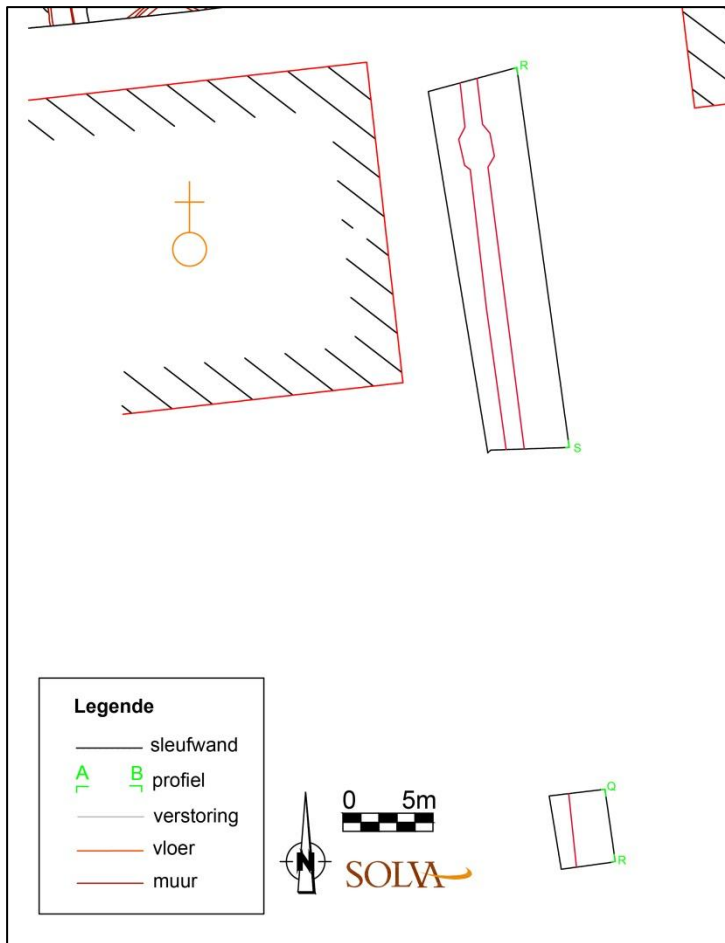
Figuur 66: Profielput II-A-161/162.

Ter hoogte van de kerk zijn in de Kartuizerstraat nog twee profielputten gemaakt (Figuur 68). Omdat de mogelijkheid bestond voor de kerk muurfunderingen en/of skeletten aan te treffen, is deze zone over een lengte van 12 m onderzocht. Midden in de 3 m brede sleuf verstoorde een riolering de bodem, net zoals de nutsleidingen tegen de kerk, de elektriciteitskabels aan de lange oostelijke en korte noordelijke zijde en de regenafvoerbuïs aan de korte zuidelijke zijde. Er is geen botmateriaal of muurwerk aangetroffen. Indien er oorspronkelijk muurwerk aanwezig was, zou dit zeker geroerd zijn maar ook indicaties van muuruitbraak ontbraken. Het geregistreerde profiel II-A--RS toont een aantal ophogingslagen (contexten II-A--RS-1 en II-A--RS-5), die worden doorsneden door een puinige kuil gevuld met baksteen-, kalkmortel- en leisteenbrokjes (context II-A--RS-3, Figuur 67). Slechts één laag was archeologisch relevant, namelijk context II-A--RS-2: een oude landbouwlaag. Uit de sleuf konden geen vondsten worden gerecupereerd, wat opnieuw een datering in de weg staat.

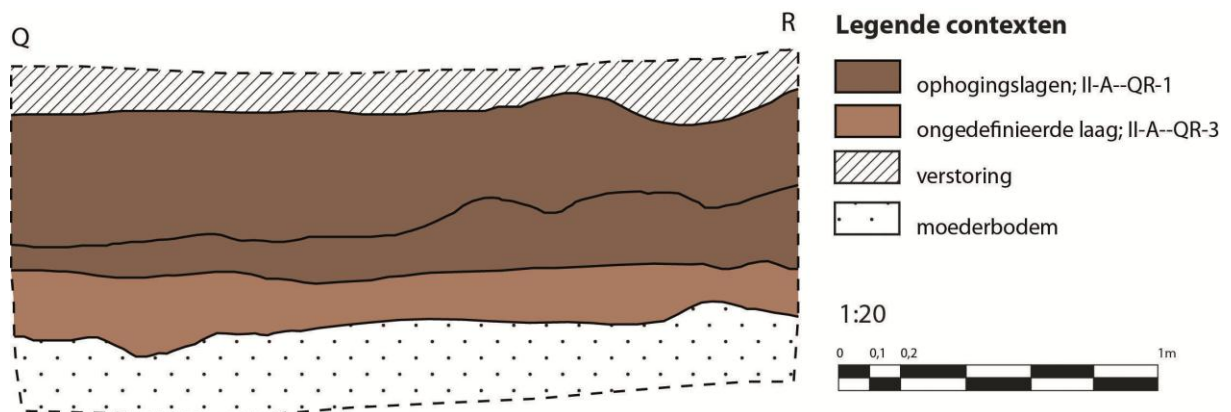
Ter hoogte van het kerkhof is een tweede 2,40 m lange, 2 m brede en 1,20 m diepe profielput gegraven. Hoewel de ophogingslagen daar een andere samenstelling (context II-A--QR-1, Figuur 68) kenden, blijft het eindresultaat hetzelfde: de straat is opgehoogd en bewaart geen archeologische artefacten.

Figuur 67: Profielput II-A- - RS.

Figuur 67: Profielputten RS en QR in grondplan.

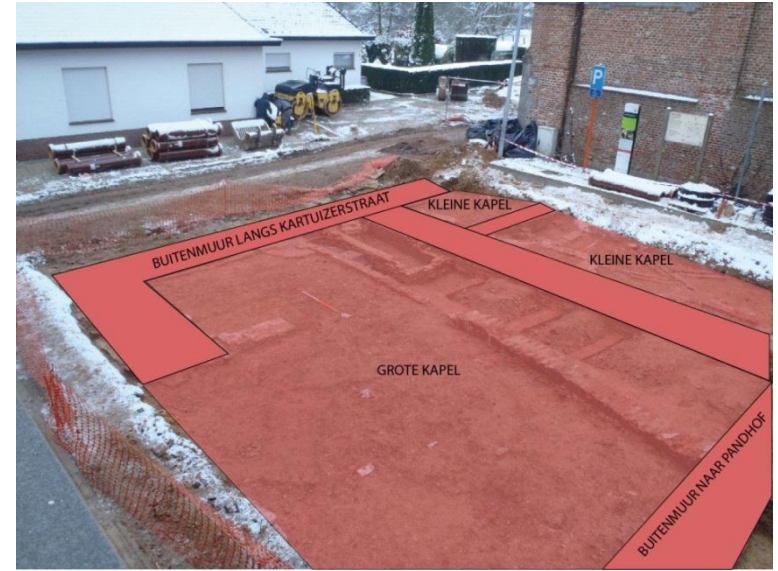
Figuur 68: Tekening van profiel II-A—QR.

7.2.3.2. Vlakdekkend onderzoek: bebouwing naast de kerk

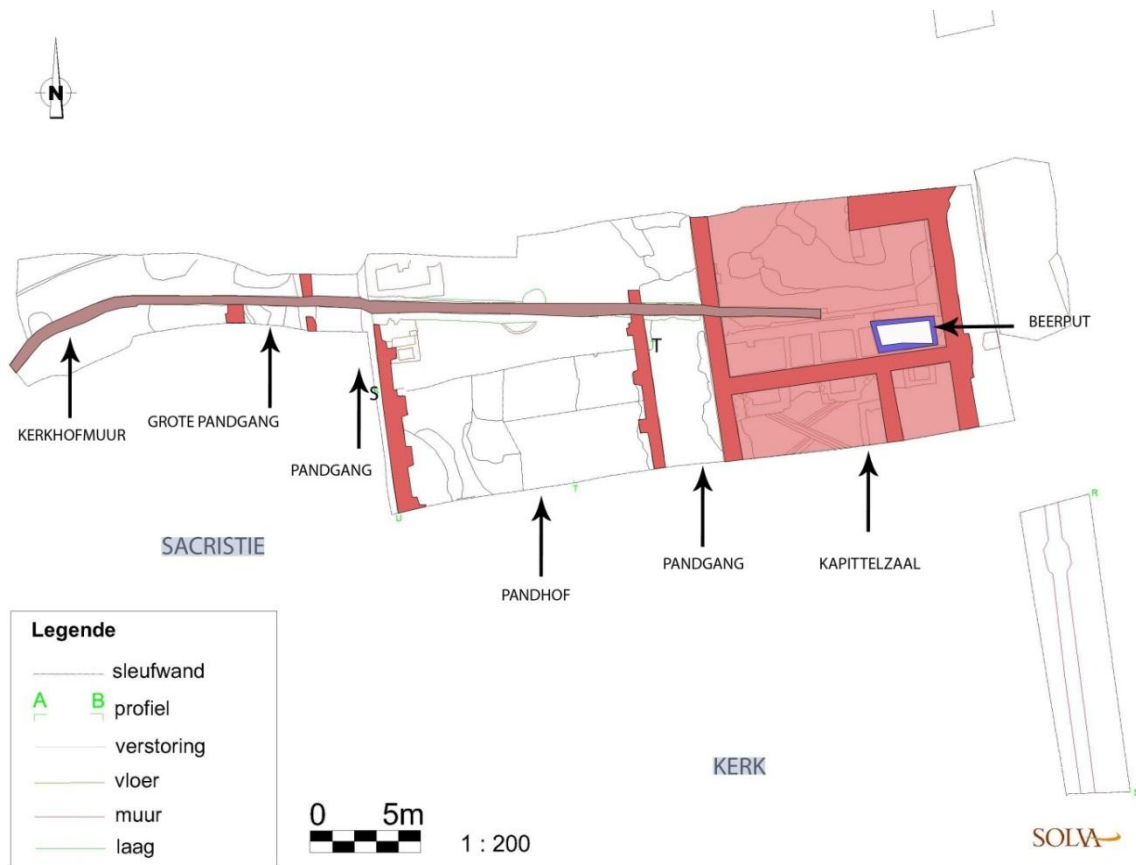
Op het plein naast de kerk is vlakdekkend onderzoek uitgevoerd volgens hetzelfde principe als op het plein naast de toegangspoort. Het terrein is afgegraven tot op beperkte diepte; 0,40 m onder het huidige straatniveau. Omdat midden in het vlak een nieuwe, 27 m lange riolering wordt gestoken, is op die plaats verdiept tot 1,60 m à 2 m onder het straatniveau. De totale oppervlakte van het afgegraven terrein bedraagt 373 m². Bij het afgraven was snel duidelijk dat het plein een aantal interessante muurfunderingen bewaarde (Figuur 69-75). Er zijn vier fasen onderscheiden. Muren die niet kunnen worden toegewezen aan een bepaalde fase worden afzonderlijk besproken.

Figuur 69: Grondplan van het plein naast de kerk.

Figuur 70-73: Overzichtsfoto's van het vlakdekend onderzoek op het plein naast de kerk.

Figuur 74: Overzichtsplan van het plein naast de kerk met aanduiding van profiel II-A- - ST.

Figuur 75: Grondplan van het plein aan de kerk, fase 1, context II-A- -ST-20.

Fase 1

De eerste fase betreft de kapittelzaal die was onderverdeeld in drie kapellen. Dit omvat een bebouwing van 11 m op minstens 11,20 m (context II-A--ST-20). De muren die de basis vormen voor deze bebouwing vertoonden geen bouwnaden: zowel de voor- als achtergevel, als de binnenmuren zijn tegelijk gebouwd. De meest oostelijk gelegen muur was de voorgevel, gebouwd met bakstenen (25,5 x 12 x 6 cm; 25,5 x ? x 5,5 cm; 24,5 x ? x 6 cm en 23,5 x ? x 6 cm) en kalkzandsteenblokken. De bakstenen zijn gemetst in kruisverband met vrij zandige, grijsig bruine kalkmortel. Hij is getraceerd over een lengte van 11 m en een breedte van 1 m. In de noordoostelijke hoek van het terrein maakte de muur een hoek in westelijke richting, om 3,70 m verder te eindigen. De achtergevel die parallel lag aan de voorgevel, bevond zich 11,20 m verder westwaarts. Ook deze is over de volledige breedte van het vlak getraceerd en heeft een breedte van maximaal 0,85 m. Beide muren zijn gemetst met een verstek. De westelijke muur vertoonde pleister aan de beide zijden tot op een niveau vlak boven het verstek.

De twee buitenmuren zijn verbonden door een 10 m lange en 0,70 m brede bakstenen muur (24,5 x 12 x 7 cm; 26 x 12,5 x 6,5 cm; 24,5 x 12,5 x 6 cm en 25,5 x ? x 7 cm) met kruisverband. Aan de noordzijde hiervan is eveneens tot op een bepaald niveau pleister tegen de muur aangebracht, wat een looppniveau aanduidt. Aan de zuidzijde liep de muur nog 3,20 m verder, met een breedte van 0,70 m; inclusief verstek. Aan beide zijden van de muur is pleister aangebracht tot op een bepaald niveau, wat een indicatie geeft van het toenmalige vloerniveau. Ook aan de oostzijde van deze muur is het mogelijk het loopvlak te traceren, op basis van de aanwezigheid van een zandlaagje (context II-A-148) dat is aangelegd als opmaak van een verdwenen vloer (context II-A-131).

Het gebouw, de kapittelzaal, is ingedeeld in drie ruimtes: een grote noordelijke ruimte kapel en twee kleinere zuidelijke kapellen.

De grootste ruimte is ongeveer 10 m op 3,50 m groot. Opvallend was de aanwezigheid van enkele muren (context II-A-115) die bijna een meter dieper gelegen zijn in het vlak (gemiddeld 43,45 m TAW) en gebouwd zijn tegen de tussenmuur van het gebouw maar er niet mee in verband staan (Figuur 76-77). Het geheel aan muren bestond uit één 6,80 m lange en 0,50 m brede muur, met drie veel smallere zijmuren die 1,40 m verder in zuidelijke richting aansloten op een smalle muur (één rij bakstenen breed) die geplaatst was tegen de tussenmuur van de kapittelzaal. Eén van de zijmuren was enkel bovenaan (zes baksteenlagen boven elkaar) tot tegen de smalle muur gemetst. Onder deze zes baksteenlagen was de ruimte opgehoogd met leemgrond tot op de moederbodem. Het lijkt om een steunbeer te gaan die achteraf is dicht gemetst. Meest westelijk was een aanzet tot een vierde zijmuur gemaakt. Het betreft mogelijk eveneens een steunbeer, zonder het latere dicht gemetste bovenstuk. De kans bestaat dat deze muur oorspronkelijk verder liep tot tegen de smalle muur en op een bepaald moment gedeeltelijk is afgebroken. Van de drie doorlopende zijmuren gaan er twee dieper dan het uitgegraven grondvlak, wat overeenstemt met een geregistreerde zichtbaarheid van 1 m (42,45 m TAW). De interpretatie van deze constructie spreekt niet voor zich. Vermoedelijk gaat het om een ondergrondse muurconstructie die diende als versteviging van de tussenmuur van het gebouw, of een fundering van een bovengrondse structuur waarvan de restanten zijn verdwenen.

Figuur 76: Grondplan van het plein aan de kerk, fase 1, context II-A-115.

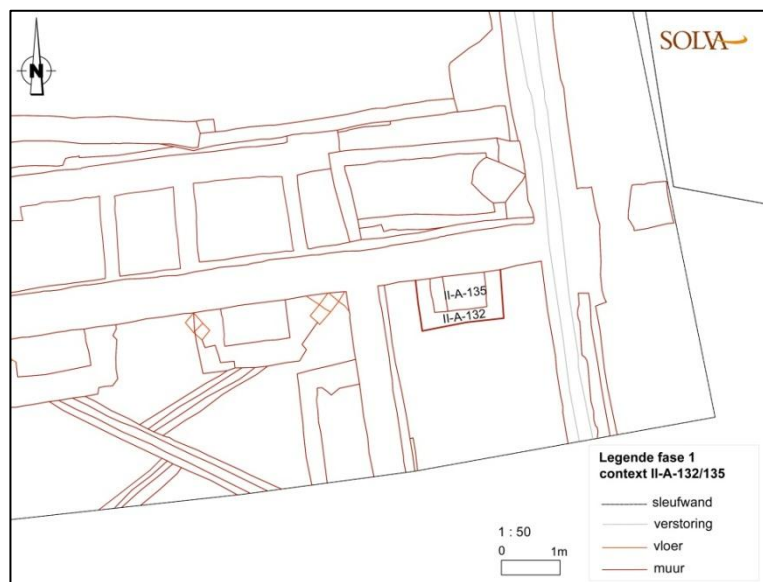
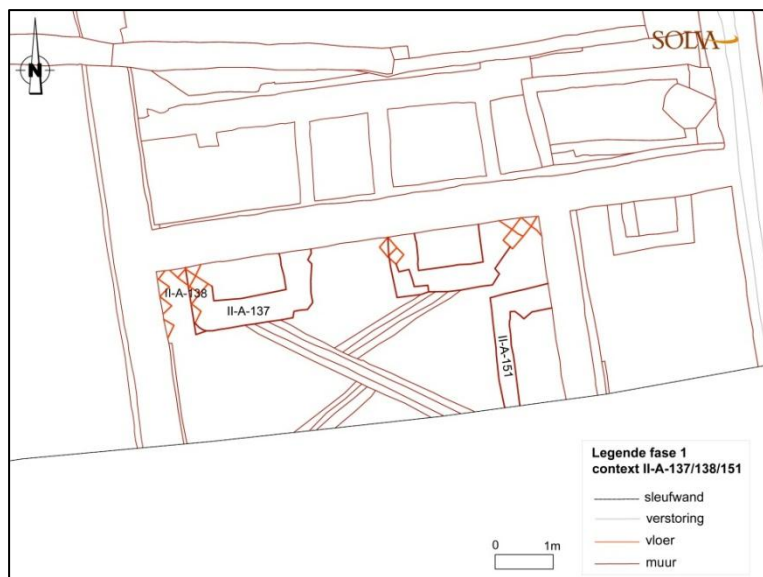

Figuur 77: Context II-A-115.

De twee zuidelijke kleinere kapellen zijn 6,60 m op minstens 3,20 m en 3,20 m op minstens 2,65 m groot (Figuur 78-81). Niet de volledige omtrek van de ruimtes is blootgelegd, wat inhoudt dat de zuidelijke buitenmuur van het gebouw ontbrak. In de meest westelijke kapel bevonden zich drie gelijkaardige bakstenen constructies (26,5 x 10,5 x 4 cm; 24 x 12 x 6 cm en 23 x 11,5 x ? cm) die tegen de tussenmuren van het gebouw zijn geplaatst (context II-A-137 en II-A-151). Bij deze constructies hoorde een slecht bewaarde vloer van Doornikse kalksteen en tegels (context II-A-138). Omdat de drie constructies een opening van respectievelijk 1,30 m, 1,10 m en 1,57 m breed vertoonden en er riooltjes (structuur II-A-136) mee verbonden zijn, lijken ze bekkens te vormen. Twee ervan hebben zeker een gebruiksfunctie gekend (contexten II-A-136, II-A-164 en II-A-165; contexten II-A-169, II-A-170 en II-A-171), de overige zullen op een dieper gelegen niveau ook verbonden zijn met de riooltjes. De recentste rioolfase (contexten II-A-166, II-A-167 en II-A-168) doorsneet twee oudere rioolfases. Ze omvatte een lengte van 3,60 m en was maximaal 0,38 m breed, inclusief bakstenen. Omdat de binnenruimte slechts 0,15 m bedroeg, is het duidelijk dat het kleine constructies betreft die geen grote hoeveelheden water konden verplaatsen. Opvallend was hun verloop in de richting van twee van de drie bakken, wat doet veronderstellen dat de structuren gerelateerd waren.

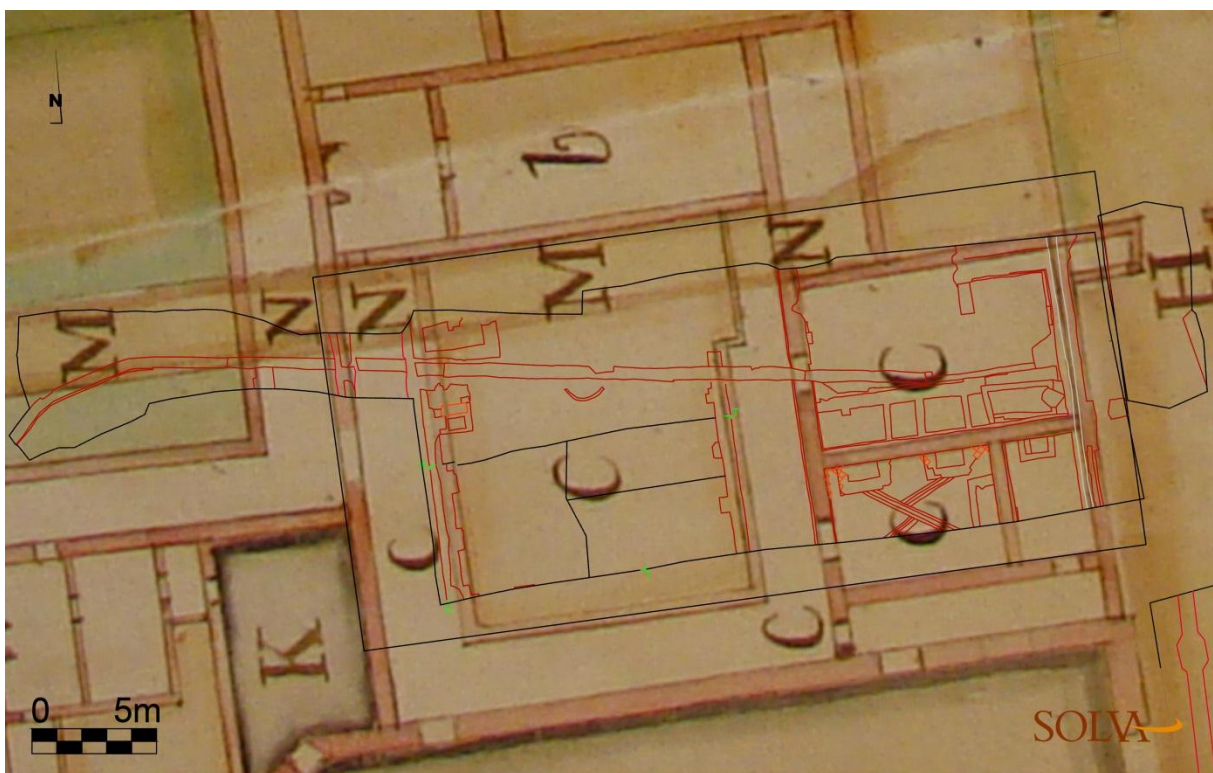
Ook in de kleinste zuidelijke ruimte is een soortgelijke bakconstructie teruggevonden (context II-A-132), maar de opening lijkt gedicht te zijn (context II-A-135). De mortel van de bakstenen constructie (26,5 x 12 x 6 cm; 26,5 x 13 x 4,5 cm en 26 x 12 x 6 cm) – harde, grijze kalkmortel met kalkstippen – stemde overeen met de mortel die is gebruikt in twee van de andere bakken.

De ruimtes tussen de muren van het gebouw zijn in een veel latere fase opgehoogd met lemige pakketten waarin vrij veel baksteen- en kalkmortelpuin zat vervat. De weinige vondsten uit deze lagen (rood lokaal gedraaid aardewerk, een fragment van een pijpje, glas, een kanonskogel en enkele metalen fragmenten) dateren in de postmiddeleeuwen (inventarisnummer 10, 13, 25 en 26).

Figuur 78-81: Grondplan met aanduiding van de contexten (links) en terreinfoto's van de riool en bakstenen constructie met vloertegels (rechts) in een van de kleine kapellen.

De puinlagen die de muurrestanten afdekten, bevatten heel wat bouw materiaal van een kerk uit kalkzandsteen (cfr. 8. Assessment en basisanalyse van de vondsten en stalen). De bouwstenen vertonen beitelssporen, een gegeven dat pas vanaf 1430-1450 mogelijk is. De historische bureaustudie leert dat de oude kerk in de 14de eeuw is gebouwd en in 1722 is vervangen. Toch mag 1722 niet als *terminus ante quem* worden aanvaard, daar het historisch kaartmateriaal een exactere datering biedt. Bij de projectie van het archeologische grondplan op het plan van Capeau (1784) zijn de vele overeenkomsten ontgensprekelijk (Figuur 82). De oostelijke buitenmuur, de westelijke buitenmuur, de tussenmuur en de korte zijmuur passen op elkaar. Zoals reeds besproken zijn er in de kapittelzaal drie ruimtes gecreëerd voor drie kapellen. De legende bij de plattegrond van 1784 geeft meer uitleg bij de functie van de ruimtes. De grootste ruimte die omschreven is als grote kapel kon – mits enkele aanpassingen – fungeren als school. De twee overige ruimtes werden gebruikt als kleinere kapellen, waarvan de kleinste ook kon ingericht zijn als keuken. Hoewel de kaartlegende niet helemaal duidelijk is, gaan we ervan uit dat deze nieuwe invullingen van de ruimtes niet zijn doorgevoerd.⁴⁷ De bakvormige constructies en de gootjes doen vermoeden dat de constructies wel dienst deden als waterbekkens. Het oudste kaartmateriaal bij de bureaustudie, de kaart van Sanderus (1640), kan niet op het archeologisch plan worden geprojecteerd, maar toont wel dat de kapittelzaal en kapellen reeds waren gebouwd. Op basis van het historisch kaartmateriaal en het vondstmateriaal kunnen we bijgevolg concluderen dat de archeologische muurresten tussen 1450 en 1640 zijn gebouwd.

Figuur 82: Projectie van het archeologisch grondplan op de kaart van Capeau.

⁴⁷ Mondelinge mededeling M. Cock.

Fase 2

Ten westen van het gebouw was een parallelle muur opgetrokken, met aan de westelijke zijde drie steunberen (contexten II-A--ST-19 en II-A-158, Figuur 83-84). In het opgravingsvlak was de muur zichtbaar over een lengte van 8,10 m en een breedte van 0,50 m (exclusief steunberen) tot 0,90 m (inclusief steunberen). De bakstenen (25 x 12 x 5,5cm; 25,5 x 11,5 x 5,5cm en 24,5 x 11 x 6cm) zijn gemetst met grijze kalkmortel met kalkstippen. Langs de oostelijke zijde was pleister aangebracht. Langs de westelijke zijde zijn de steunberen gemetst, met plaatselijke een herstelling aan één ervan (context II-A-158) met zeer harde, grijze kalkmortel met kalkstippen. In deze steunbeer was eveneens een tegellaag verwerkt; een bouwtechniek om een niveau te nivelleren om opnieuw met een licht verschillende oriëntatie of andere techniek verder te metsen. In deze situatie verbreedde de steunbeer boven het tegelniveau.

Figuur 83: Grondplan met aanduiding van de pandgang met aan de westkant drie steunberen.

Figuur 84: Pandgang met aan de westkant drie steunberen.

Figuur 85: Zicht op de oostelijke pandmuur (II-A-102).

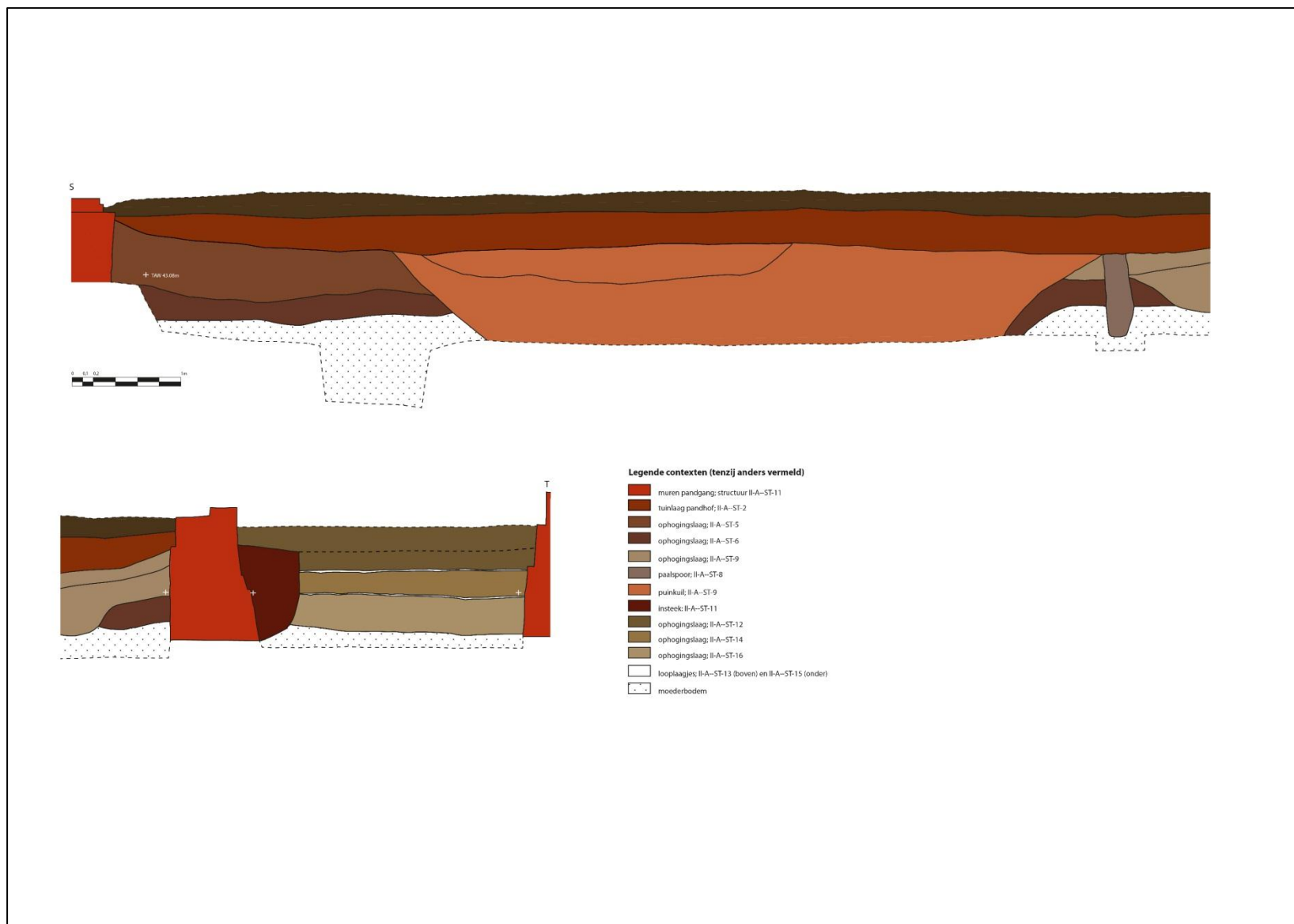
De aanwezigheid van de steunberen langs de westelijke kant van de pandmuur en de pleister langs de oostelijke kant (muur II-A-96), alsook de pleister aan de westzijde van de buitenmuur van het gebouw (muur II-A-102, Figuur 85), bewijzen dat de 2,60 m brede zone tussen beide muren als gang fungeerde, meer bepaald een pandgang. De pandmuur liep – in vergelijking met de buitenmuur van het gebouw – in noordelijke richting niet door en leek afgebroken. De kaart van Capeau uit 1784 biedt hiervoor een verklaring: het plan toont hoe de pandmuur een hoek maakt in noordoostelijke richting. Het verlengde van de muur was waarschijnlijk afgebroken of zat dieper vevat in het puin. Aangezien het archeologisch onderzoek niet dieper dan 0,40 m onder het huidige loopvlak mocht ingrijpen, blijft deze onderzoeksvraag onbeantwoord.

De stratigrafie van de ophogingslagen binnen de pandgang blijkt duidelijk uit het geregistreerde profiel II-A—ST (Figuur 86). Langs de oostelijke zijde van de pandmuur (muur II-A-96) was de insteek zichtbaar. De insteek doorsneed twee aangestampte mortellaagjes die vermoedelijk duiden op kortstondige loopniveaus (contexten II-A--ST-13 / 15). Deze stratigrafie impliceert dat de lagen binnen de pandgang zijn afgezet vóór de bouw van de pandmuur. Aangezien vanaf het bovenste mortellaagje (context II-A--ST-13) het muurwerk van de buitenmuur van het gebouw zorgvuldiger was gemetst, kunnen beide gerelateerd zijn geweest. Op het bovenste mortellaagje zijn twee vrij puinige ophogingslagen gedumpt, waarvan de bovenste laag de insteek oversneed (al was deze aflijning moeilijk zichtbaar bij het terreinwerk). De weinige vondsten verzameld uit de bovenste puinlaag (context II-A--ST-12) en de ophogingslaag tussen de loopniveaus (context II-A--ST-14), gaan terug tot de postmiddeleeuwen. Gezien de grotere diepte van de bodemingreep in deze rioleringsleuf was het mogelijk de onderkant van zowel de buitenmuur van het gebouw als van de pandmuur vast te stellen. Onder het muurwerk zijn geen archeologische lagen meer geregistreerd.

Naast de oostelijke is ook de westelijke pandgang (II-A-82) onthuld: een statige muur aan de rand van het opgravingsvlak, gemetst in een onregelmatig baksteenpatroon (26 x 13 x 6 cm; 25 x ? x 5,5 cm en 25 x ? x 6 cm) met grijze kalkmortel met kalkstippen (Figuur 87 en 89). Onderaan zijn kalkzandsteenblokken geplaatst. De muur is getraceerd over een lengte van 8,60 m. De breedte bedroeg – onder voorbehoud, de sleuftrand liet geen exacte breedte toe – 0,70 m (exclusief steunberen) tot 1 m (inclusief steunberen). Deze gegevens tonen aan dat deze muur breder was dan die van de oostelijke pandgang met steunberen (muur II-A-96). Langs de enige zichtbare kant, de oostelijke zijde, is geen insteek waargenomen. De muur heeft een herstelling ondergaan waarbij de bakstenen met grijzig bruine kalkmortel zijn gemetst (context II-A-81). De steunberen en de muur zelf vertoonden, net zoals de oostelijke pandmuur, een tegellaag als nivelleringsniveau. Boven het tegelniveau was de muur lichtjes verschoven, wat duidt op een rechtzetting in de metselfase. Net aan de zuidelijke rand van het opgravingsvlak was in het profiel een mogelijk stuk

steunbeer bewaard (context II-A-83), waardoor de kans bestaat dat ook de zuidelijke grens van de pandhof is geregistreerd. De rechtzetting zoals te zien in de andere steunberen was wegens de slechte bewaringstoestand niet te identificeren in dit stukje muur. Een verklaring hiervoor kan zijn dat dit stukje muur geen steunbeer is, wat zou overeenstemmen met de projectie van het archeologisch grondplan op het plan van Capeau (Figuur 88).

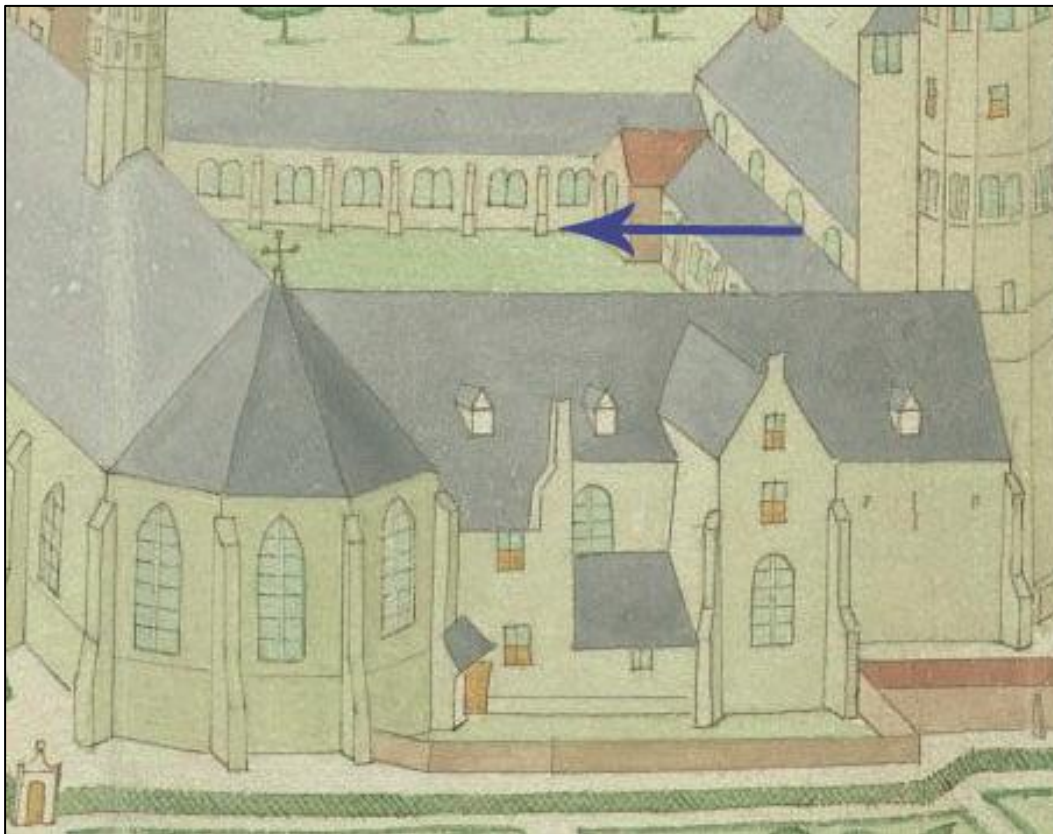
Het ST-profiel leert dat de muren (context II-A--ST-19), opgericht na de kapittelzaal, in een bouwput zijn geconstrueerd. De oostelijke en de westelijke pandgang ommuurden de pandhof, met een breedte van 11 m.

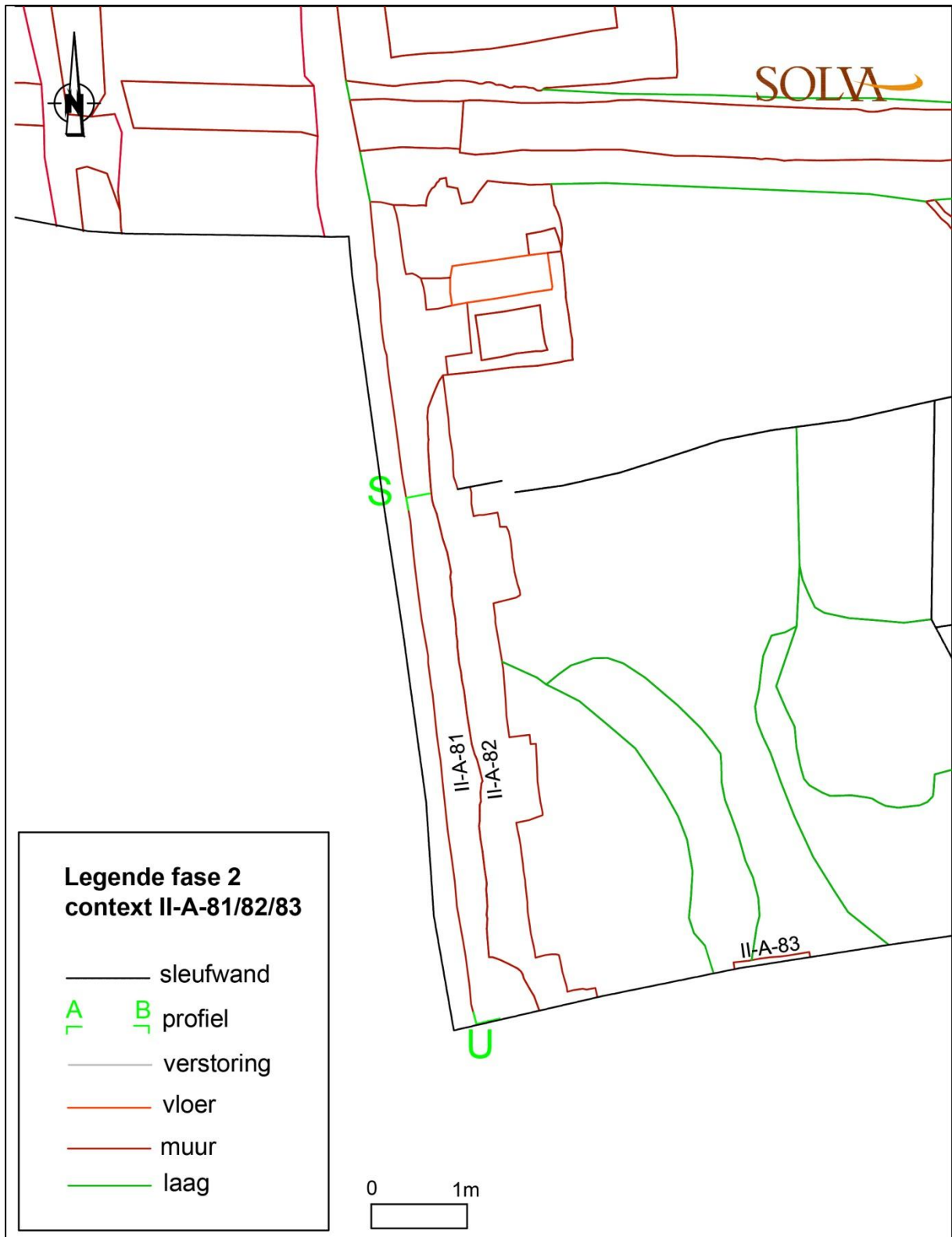
Figuur 86: Profiel II-A- -ST.

Figuur 87: Muur met steunberen rond de pandhof.

Figuur 88: Detail van de kaart van Sanders met aanduiding van de westelijke muur met steunberen rond de pandhof.

Figuur 89: Grondplan met aanduiding van de westelijke muur met steunberen rond de pandbof.

In het opgravingsvlak ten noorden van de huidige sacristie is ook de andere pandmuur van de westelijke pandgang aangetroffen (context II-A-174, Figuur 90-91). Uit de opgravingsgegevens blijkt dat de pandgang 2 m breed was. Deze pandmuur was gemetst met zeer harde, weinig zandige, grijze kalkmortel. Door de beperkte oppervlakte van het opgravingsvlak ter hoogte van de huidige sacristie, kon slechts een beperkt stuk van de muur worden blootgelegd. In het vlak was de muur 2,56 m lang en 0,50 m breed.

Bijna 4 m ten westen van het kleine restant van de westelijke pandmuur kwam een tweede kleine muurstructuur aan het licht dat verband hield met de bouw van het klooster (context II-A-175, Figuur 92)). De muur was 0,86 m lang, 0,83 m breed en gemetst met zachte, grijze kalkmortel met kalkstippen (26,5 x 12 x 6 cm en 26 x 12,5 x 6,5 cm). Nader onderzoek was niet mogelijk gezien de beperkte afmetingen van het opgravingsvlak naast de huidige sacristie. Volgens de kaart van 1784 blijkt het te gaan om de muur die de grote pandgang omsluit. De 3,60 m brede ruimte vormde de gang tussen de cellen van de monniken en de grote binnentuin.

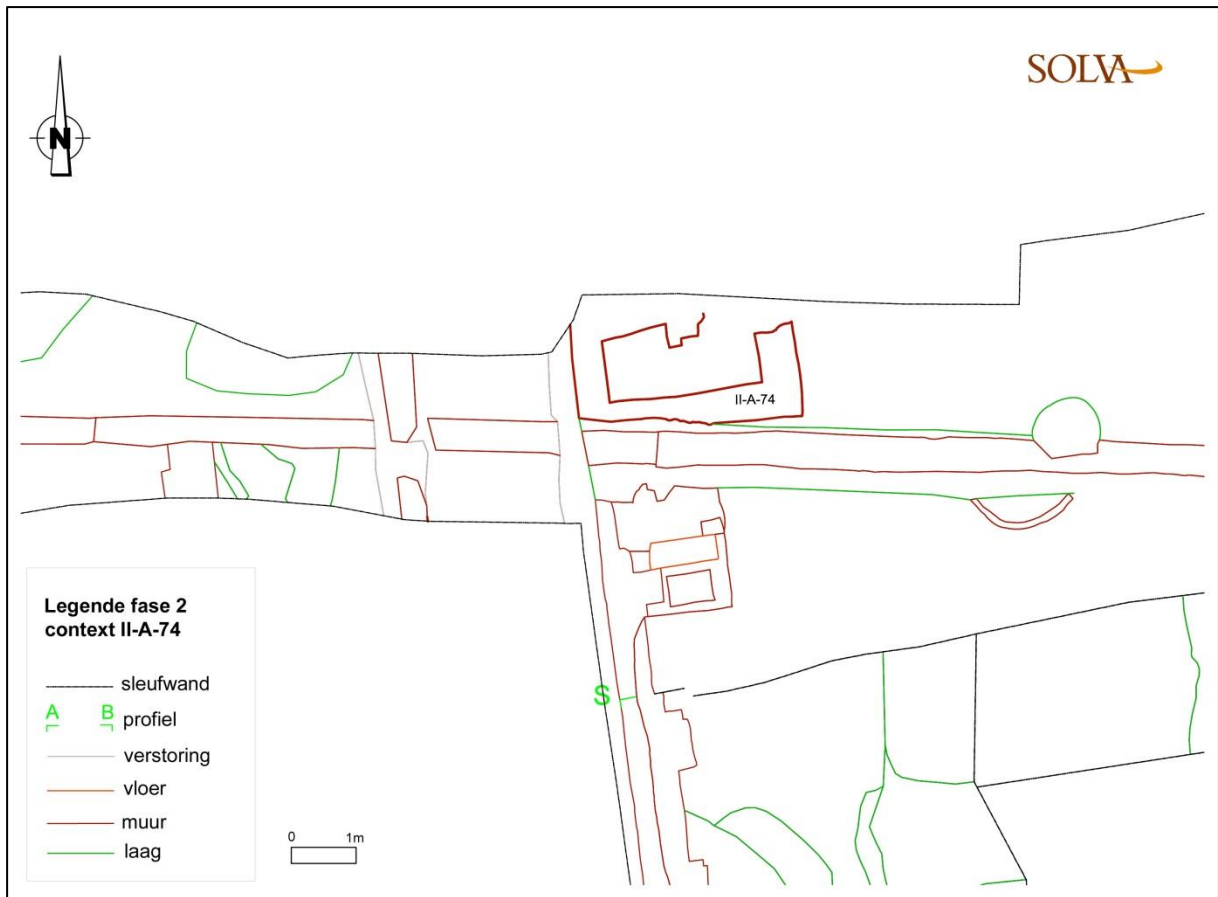
Figuur 90: Grondplan met aanduiding van de westelijke muur van de westelijke pandgang (II-A-174) en de muur rond de grote pandgang (II-A-175).

Figuur 91 en 92: De muur van de westelijke pandgang (II-A-174) en van de grote pandgang (II-A-175).

Zoals verwacht, is in de pandhof een oude tuinlaag aangetroffen die hoort bij de kloosterfase (profiel II-A-ST). Deze bestaat uit donker grijzig bruine, zandige leem met daarin spikkels en brokjes baksteen, leisteen, kalkmortel en natuursteen. In een latere fase is de tuinlaag opgehoogd met een puinig pakket. Op basis van het weinige vondstenmateriaal is het pakket (postmiddeleeuwse *faience fine* en rood lokaal gedraaide ceramiek) te linken aan de post-middeleeuwen. Onder de tuinlaag, bevond zich een grote puinkuil die is opgevuld met baksteen-, kalkmortel- en leisteenbrokken. Hieruit zijn eveneens een heel klein aantal postmiddeleeuwse scherven verzameld. Uit de ophogingslagen die de puinkuil doorsneed, zijn geen vondsten bewaard.

In het verlengde van de statige pandmuur met steunberen van de westelijke pandgang (muur II-A-82) is een beerput blootgelegd (context II-A-74). De afmetingen van de binnenruimte van de bakstenen beerput (24,5 x 11,5 x 5 cm; 25 x 11,5 x 6 cm en 25 x 11 x 5,5 cm) bedroegen 2,40 m in de lengte en 0,94 m in breedte. Gezien de geringe diepte van het onderzoek kon de bodem van de beerput niet worden vastgesteld, alsook de vulling niet.

Figuur 93: Grondplan met aanduiding van de beerput (context II-A-74).

Figuur 94: De beerput (context II-A-74).

In de pandhof beschikten de monniken over een waterput (context II-A-91 en II-A-92, Figuur 95) maar deze kon door de geringe diepte van de afgraving en de versterking van een recente kerkhofmuur (cfr. infra) slechts heel beperkt worden geregistreerd. Op basis van de ligging van het kleine aantal bakstenen (23 x 10 x 6 cm en 24 x 10 x ? cm) bedroeg de diameter 1,60 m. De waterput staat niet afgebeeld op het plan van 1784 maar wordt wel vermeld in de legende.

Figuur 95: De waterput.

De projectie van de archeologische resultaten op de kaart van Capeau toont hoe beide plannen ter hoogte van de oostelijke en de westelijke muur met steunberen mooi op elkaar passen (Figuur 82). De kortere lengte van de oostelijke muur wordt verklaard doordat de muur oorspronkelijk een hoek maakte in oostelijke en nadien noordelijke richting. Op de kaart van Sanderus is de westelijke muur ook afgebeeld met steunberen.

Fase 3

In het grondvlak waar de pandhof zich situeerde, zijn uitbraaksporen en een grote puinkuil aangetroffen, d.i. ten oosten van de statige oostelijke pandmuur van de westelijke pandgang (II-A-82). Deze sporen kunnen erop wijzen dat het klooster op een bepaald moment één of andere vorm van afbraak heeft ondergaan. De bakstenen van de gemetste muur bovenop de puinkuil wijzen aan dat vanaf dit niveau de pandgang terug is opgebouwd. Een exacte datering is niet voorhanden.

Fase 4

Helemaal in het oosten van het opgravingsvlak, geplaatst binnenin de kapittelzaal, situeert zich een beerput. De beerput is gebouwd tegen de muurrestanten uit fase 1 (II-A--ST-20). De beerput (context II-A-117, Figuur 96-97) die de muren van context II-A-115 doorsneed, was in halfsteens verband gemetst (21,5 x 11 x 6 cm; 20,5 x 10,5 x 5,5 cm en 21,5 x 10 x 6 cm) met bruine kalkmortel. De binnenruimte bedroeg 2,40 m in de lengte en 0,93 m in breedte. Onder de recente puinige opvulling van de beerput kwam een zeer goed bewaarde bakstenen vloer (context II-B-1) met een zandig opmaaklaagje (context II-B-11) tevoorschijn. De baksteenformaten, de relatie met oudere muren en de kennis dat beerputten vanaf de 18de eeuw zijn voorzien van een vloer, leiden tot de 18de eeuw als *terminus post quem*. Hieruit kan worden afgeleid dat de muren van het gebouw ook in de 18de nog rechtop stonden en de ruimte nog in gebruik was.

Figuur 96: Grondplan met aanduiding van de beerput.

Figuur 97: De beerput.

Fase 5

De 19de-eeuwse kerkhofmuur (contexten II-A-70, II-A-73, II-A-172 en II-A-173, Figuur 98), waarvan enkel de onderste lagen zijn bewaard, is teruggevonden over een lengte van 19 m. Een iets recentere aanbouw is te volgen over een afstand van 18 m (Figuur 101). De bakstenen (12 x 12 x 5 cm; 14 x 11,5 x 6 cm en 12 x 13 x 6 cm) zijn in koppenverband gemetst met grijzig bruine kalkmortel. De kerkhofmuur kende twee subfasen, gekenmerkt door een naad en een meer verzorgde metseltechniek van het muurgedeelte in het westen (context II-A-173). Op basis van een plan om de eigendomsgrenzen aan te duiden, gaat de muur vermoedelijk terug tot 1816.

Het feit dat deze muur op een landmetersplan is aangeduid als ‘kerkhofmuur’ doet enkele vragen rijzen. Een kerkhofmuur impliceert begravingen tussen de muur en de kerk, iets wat aan deze noordkant van de kerk niet is bevestigd. Door de afwezigheid van skeletten dringt de vraag zich op of het kerkhof is geruimd. Toch lijkt het eerder aannemelijk dat men hinder ondervond van de muurresten die niet diep in de grond bewaard zitten, waardoor het kerkhof enkel aan de zuidkant van de kerk is uitgebouwd. Waarom deed men moeite om langs die noordzijde toch een lange muur te bouwen? Ook dat de muur in 1816 is gebouwd, lijkt niet logisch: in die periode werden overledenen om hygiënische redenen niet meer naast de kerk begraven maar op aparte begraafplaatsen, verder verwijderd van het centrum van een dorp, gemeente of stad.⁴⁸ De term ‘kerkhofmuur’ lijkt in deze dus niet toepasselijk.

⁴⁸ Keizer Jozef II vaardigde in 1784 een edict uit waarin werd gesteld dat er in religieuze gebouwen geen begravingen meer mochten plaatsvinden, evenals net naast de kerk. De nieuwe kerkhoven moesten buiten het stadscentrum aangelegd worden.

Figuur 98: Grondplan met aanduiding van de kerkhofmuur.

Op de oude foto, waar de Kartuizerstraat nog als Kerkstraat is omschreven, is deze muur gedeeltelijk te zien (Figuur 99). Binnen de omheining stonden zowel aan de noordkant als aan de zuidkant van de kerk bomen, wat de idee van eenheid creëerde. De muur liep aan de zuidkant van de kerk verder, iets wat in het huidige straatbeeld nog zichtbaar is (Figuur 100).

Figuur 99: Oude foto met aanduiding van de kerkhofmuur. Bron: mevr. K. Devos.

Figuur 100: Kerkhofmuur aan de zuidkant van de kerk in de huidige situatie. Bron: Google Streetview.

Figuur 101: Een deel van de opgegraven kerkhofmuur t.b.v. de sacristie.

Andere sporen

Op het plein naast de kerk zijn er nog twee constructies aangetroffen die apart kunnen besproken worden. Het betreft een tweede beerput (context II-A-75, Figuur 102), aangetroffen die tegen de statige muur van de westelijke pandgang was aangebouwd, wat het aantal beerputten op het plein naast de kerk op drie in totaal brengt. Opnieuw kan hieruit afgeleid worden dat de muren rondom de pandhof nog intact waren toen de beerput is aangelegd. De put is, met een binnenruimte van 0,67 m op 0,45 m (context II-A-80), kleiner van omvang dan de twee reeds besproken beerputten. Het vertoont wel dezelfde oriëntatie als de daarnaast gelegen beerput (II-A-74). De muren zijn gemetst met bakstenen, natuurstenen en arduinstenen, en grijze kalkmortel. Naast de beerput lag een vloerniveau (contexten II-A-76 en II-A-77), opgebouwd uit een blok arduinsteen en kalkzandsteen. Onder dit vloerniveau is een tweede vloerniveau uit kasseien geregistreerd (context II-A-79), wat mogelijk het looppniveau van de pandhof was. Door de aanwezigheid

van de recente kerkhofmuur die eroverheen gaat, was deze kasseilaag slechts over een lengte van 1,67 m en een breedte van 0,80 m bewaard.

Figuur 102: De beerput.

Een tweede constructie was in de grootste ruimte van de kapittelzaal geconserveerd: een aanzet tot keldergewelf (context II-A-114 en II-A-105, Figuur 103) dat door de geringe diepte van de afgraving niet verder kon worden onderzocht. De constructie was bevestigd tegen de funderingsconstructie met contextnummer II-A-115 en tegen buitenmuur II-A--ST-20. De binnenzijde van het bakstenen gewelf (23 x 10,5 x 6 cm) was besmeerd met cement.

Figuur 103: Keldergewelf.

Tussen de muurfunderingen waren de ruimtes opgevuld door puinige pakketten. Deze lagen die het plein ook ophoogden, vertoonden een gelijkaardige samenstelling. Het gaat hier om contexten II-A--ST-1, II-A--ST-12, II-A-121, II-A-123, II-A-141, II-A-144, ophogingspakketten die bestonden uit leemgrond vermengd met een grote hoeveelheid baksteen-, kalkmortel-, natuursteen- en leisteenpuin. De weinige vondsten die hierin zijn aangetroffen zijn niet specifiek te dateren dan in de postmiddeleeuwen.

8. Assessment en basisanalyse van de vondsten en stalen

Algemeen dient gesteld dat de opgravingen weinig vondstmateriaal opleverden. Het meeste materiaal was afkomstig uit de afdekkende ophogingslagen, waardoor het belang ervan – in relatie tot de onderliggende bouwresten en structuren – relatief beperkt was. De uitzondering hierop vormt het bouwmetaal ter hoogte van de kerk, op basis van dewelke het chronologisch kader scherper kon worden gesteld. Volledigheidshalve sommen we in onderstaande tekst de diverse materiaalcategorieën op.

De belangrijkste vondstencategorie vormt het **aardewerk**: rode, lokaal gedraaide ceramiek, *faience*, *faience fine*, majolica, ander witbakkend aardewerk, steengoed van het type Westerwald en steengoed met engobe/zoutglazuur. De overige vondsten bestaan uit **pijpaardewerk**, **glas** (vensterglas, drinkglas, fles), een kleine hoeveelheid **dierlijk bot**, **metaal** (nagels), een **vloertegelfragment**, een **dakpanfragment** en **kanonskogels**. Tenslotte konden heel wat **bouwstenen** worden gerecupereerd.

Aardewerk

Het rood, lokaal gedraaid aardewerk is het best vertegenwoordigd. In totaal zijn er 40 scherven gevonden, waarvan twee stukken afkomstig zijn van een vergiet (context II-A--UV-3, Figuur 105), één van een grape (context II-A--UV-3) en één van een teil (losse vondst). Eén scherf is bedekt met mangaanglazuur (context II-A-123), de meeste andere zijn bedekt met loodglazuur.

De tweede meest voorkomende categorie is de *faience fine*. In een ophogingslaag in de sleuf doorheen het weiland zijn 18 stukken *faience fine* aangetroffen, waarvan 12 van één bord (context I-A--UV-3, Figuur 106) met daarop een stempel van *Boch Frères La Louvière*. De productie van ceramiek voorzien van dit *Boch*merk startte in 1841.

De derde categorie omvat steengoed van het type Westerwald. In een ophogingslaag op het plein naast de toegangspoort zijn 15 stukken aangetroffen, vermoedelijk afkomstig van één kan (context II-A-47, Figuur 104).

In de andere ophogingslagen in dezelfde zone (context II-A-47) is nog een scherf steengoed van het type Raeren, met engobe/zoutglazuur, en een scherf *faience* teruggevonden. Daarnaast zijn er zes scherven rode, lokaal gedraaide ceramiek (waarvan één met standvoet), drie stukjes majolica, een stuk van een glazen fles en een stukje drinkglas gerecupereerd (context II-A-47).

Uit de ophogingslaag in de pandgang op het plein naast de kerk zijn 9 stukken grijs, lokaal gedraaid (residueel) aardewerk gerecupereerd (context II-A--ST-12, Figuur 107). Deze scherven met standvin zijn gedateerd in de 15de-16de eeuw. Voorts zijn er nog 13 scherven *faience* waarvan 11 als losse vondst zijn gecategoriseerd, 7 stukjes steengoed met engobe/zoutglazuur, 3 stukjes majolica, 2 stukjes pijpaardewerk, één stukje witbakkend aardewerk en één stukje steengoed van een niet-gedefinieerd type.

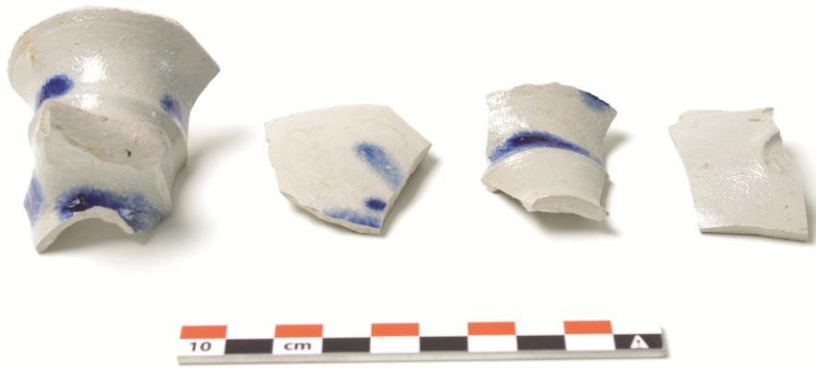
Kanonskogels, metaal, bot en glas

Enkele kanonskogeltjes zijn verzameld in de pachtboerderij ter hoogte van huisnummer 13 (één volledig) en op het plein naast de kerk (een half).

In de zone van het plein naast de kerk is in ophogingslaag II-A-116 een metaal voorwerp aangetroffen waarvan de functie niet kon achterhaald worden. Daarnaast zijn 12 nagels verzameld.

Er zijn in totaal 28 fragmenten dierlijk bot gevonden, allen teruggevonden in puinige, recente ophogingslagen.

In de vondstcategorie glas zijn verschillende stukken vensterglas, restanten van flessen en drinkglazen gerecupereerd. In context I-A--UV-23 (verborgen tussen de trap en de hoek van de kelder) stond een intacte glazen fles met een kurk.

Figuur 104: Aardewerk uit context II-A-47, steengoed type Westerwald.

Figuur 105: Aardewerk uit context II-A- - UV-3, rood met loodglazuur, waarvan minstens 2 van een vergiet.

Figuur 106: Aardewerk uit context II-A- -UV-3, faience fine, waarvan 1 met gedeeltelijke Bochstempel.

Figuur 107: Aardewerk uit context II-A- -ST-12, grijs lokaal gedraaid.

Bouwmateriaal

Opvallend was de aanwezigheid van bouwmateriaal in de ophogingslagen op het plein naast de kerk (context II-A--ST-1). Op basis van enkele technische kenmerken bleken ze van nut om het chronologisch kader van de aangetroffen structuren te verfijnen. De verzameling, het zogenaamde *lapidarium*, bestaat uit 34 gelijkvormige kalkzandsteenblokken en één mooi gesculpteerd blok uit Ledesteen of Balegemse

kalkzandsteen. De gelijkvormige bouwblokken zijn afkomstig uit het interieur van de kerk die in 1722-1723 is vervangen door de huidige kerk. Ze zijn gebruikt in de gewelfconstructies. De stenen zijn bepleisterd en de rode verfresten tonen aan dat ze ook beschilderd zijn geweest. Het *lapidarium* vertoont sporen van steenbewerking, zoals steenmerken en bewerkinglijnen. Er zijn geen aanwijzingen aangetroffen die de onderlinge volgorde van de stenen aanduiden.

Wel zijn enkele andere interessante zaken opgemerkt: op zeven van de kleine blokken is op de kopse zijde een steenmerk in de vorm van een kruis te zien. Eén daarvan meet 7,2 cm op 5 cm, de overige zijn kleiner met variërende afmetingen: 4,5 cm op 5,1 cm; 3,8 cm op 3,8 cm; 3 cm op 3 cm; 4,4 cm op 4,5 cm; 3,5 cm op 3,5 cm en 4,2 cm op 4,2 cm. Op één steen is een 2,3 cm lang groefje te zien naast een afgebrokkelde zone, wat doet vermoeden dat dit oorspronkelijk ook een kruisje was. Op een andere steen is een horizontaal (2 cm) en schuin (1,5 cm) groefje te zien. Op de andere stenen ligt op de kopse zijde een laag mortel die de zichtbaarheid van de steenmerken belemmert. Wel zijn er op de kopse zijde bewerkingssporen van beitels herkend.

Er zijn verschillende hypothesen om deze steenmerken te interpreteren. Eén ervan is dat de kruisvorm gelijk staat aan de signatuur van de steenhouwer, wat duidelijk maakt welke steenhouwer de stenen heeft geleverd. Hieruit kan eventueel ook de plaats van herkomst worden afgeleid. Het kan ook verwarring vermijden bij de betaling van de steenhouwer. Omdat kruisvormige groeven altijd voorkomen op elementen van kruisribgewelven (niet enkel op de elementen van deze site), kan deze theorie worden verworpen. Dit zou immers betekenen dat elke steenhouwer dezelfde handtekening gebruikt, wat net het doel van een handtekening teniet doet. Een tweede hypothese is dat de groeven zijn aangebracht om de mortel of het lood beter vast te kunnen hechten aan de elementen. Ook dit is een betwifelbare theorie: om de gesculpteerde stenen goed vast te hechten, zou men andere (langere en grotere) groeven gemaakt hebben (zoals de groeven in zwanepootvorm). In een laatste hypothese komt de verklaring van controlemerk naar voor. Dit impliceert dat alle stenen met de kruisvorm op een bepaald moment in het productieproces zijn goedgekeurd om te worden gebruikt in de constructie. Dit verklaart ook waarom de merken zo talrijk voorkomen op bouwelementen van kruisribgewelven. Dit lijkt de meest acceptabele hypothese te zijn.⁴⁹

Het andere element, de gesculpteerde bouwsteen vertoont eveneens pleister- en verfrestanten. Het maakte deel uit van het maaswerk van een glasraam. Binnenin de gebogen vorm zit een stukje donkergroen glas.

Bij voorgaand onderzoek op allerhande kalkzandstenen bouwelementen zijn door onderzoekers verschillende steenhouwtechnieken herkend waarin een fasering kon worden opgesteld. In fase I maakte men gebruik van een steenbijl, een polka en brede ceseel. Op de stenen werd een onregelmatige, fijne randslag⁵⁰ aangebracht. De randslag komt voor vanaf de 12de eeuw. De overgang tussen fase I en fase IIa doet zich voor tussen 1400 en 1420. Nog steeds hanteert men dezelfde werktuigen, maar de randslag is nu regelmatiger en ruwer. Rond de periode 1430-1450 ontstaat fase IIb. De beitel doet dan zijn intrede en de randslag verdwijnt.⁵¹

Op alle bouwelementen die zijn aangetroffen in de ophogingslagen op het plein naast de kerk van Sint-Martens-Lierde zijn bewerkingssporen van een beitel te zien, wat een datering vooropstelt van ten vroegste 1430-1450. Alle stenen zijn afkomstig van de oude kerk die in de 14de eeuw is gebouwd en in 1722 is vervangen, wat 1722 als *terminus ante quem* vooropstelt. Door het herkennen van de beitelsporen is duidelijk dat de stenen horen bij een herstelling of verbouwing van de oude kerk. De gesculpteerde steen

⁴⁹ Schriftelijke mededeling Frans Doperé.

⁵⁰ Een randslag is een reeks haaks op de rand liggende slagen. De slagen worden dwars op de steen aangebracht om afbrokkeling bij bewerking tegen te gaan, wat bij parallelle slagen wel het geval is. Het aanbrengen van de randslag is de eerste bewerking die die steen ondergaat.

⁵¹ Schriftelijke mededeling Frans Doperé & Cnudde *et.al.*, 2009, pp.60.

uit het maaswerk van het raam kan in dezelfde periode geplaatst worden als de aanbouw van de kapittelzaal en pandgang. Deze gebouwen werden tegen de kerk aan gebouwd, waardoor aanpassingen moesten worden doorgevoerd aan de buitengevel van de kerk. In deze fase ondergingen de ramen en het maaswerk van de ramen grondige wijzigingen. Dit impliceert dat de gebouwen naast de kerk na 1450 zijn gebouwd. Aan de hand van de afbeelding van Sanderus is het duidelijk dat de kapittelzaal, de pandgangen en de pandhof al gebouwd waren vóór 1640.

De stenen afkomstig van het kruisribgewelf vertellen ons ook iets meer over de datering of fasering van de bebouwing. Kruisribgewelven zijn een typisch kenmerk voor gotische architectuur en komen voor in de periode tussen 1140 en 1500. De gerecupereerde stenen afkomstig van het kruisribgewelf zijn, door het herkennen van de beitelsproen, in de kerk geplaatst vanaf 1430-1450, m.a.w. in een late fase van de gotische bouwkunst. Dit impliceert eveneens een herstelling of verbouwing van de oude kerk.

Datering

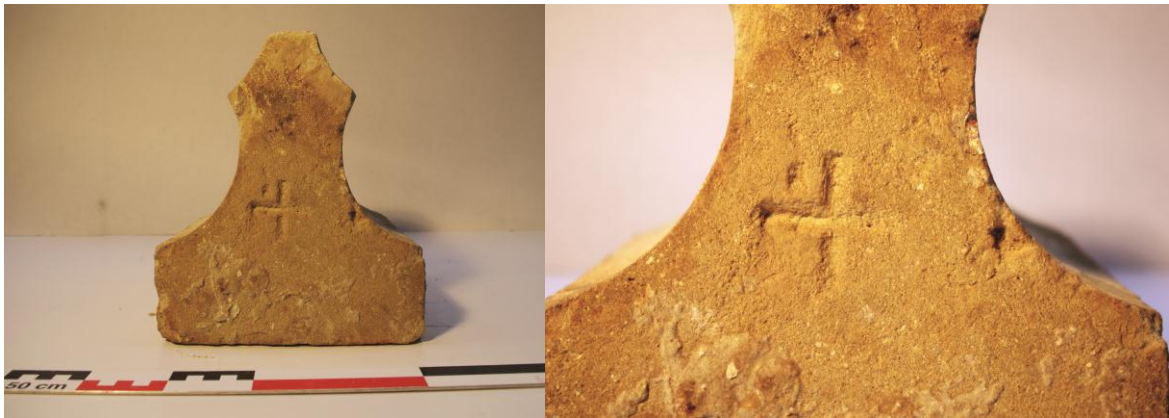
Bij de bespreking van het vondstenmateriaal zijn er meteen twee zaken die opvallen. Een eerste is dat de hoeveelheid bewaard materiaal klein is. De ophogingslagen tussen de muurfunderingen en in de Kartuizerstraat vertonen vooral een puinopvulling en amper ceramiek of andere vondsten die tot een datering leiden. Ten tweede is het volledige ensemble in de postmiddeleeuwen te plaatsen. Deze ruime periodisering is ontoereikend om de muurrestanten te dateren. Er kon enkel een relatieve datering worden opgesteld binnen de structuren, waarbij de verschillende bouwfases zijn opgemerkt.

Wanneer het vondstenmateriaal te beperkt is om te dateren, kan het nemen van mortel- en houtskoolstalen een mogelijk hulpmiddel zijn. In dit concrete geval zijn er geen ¹⁴C-analyses uitgevoerd op de stalen, aangezien voor de periode die beoogd wordt, de ¹⁴C-curve een brede tijdspanne zal opleveren. ¹⁴C-dateringen brengen in deze context derhalve weinig bijkomende info.

De combinatie van een aantal iconografische bronnen en het bouwmaterial dat was bewaard in ophogingslagen liet evenwel toe het kader te verfijnen: het is duidelijk dat de kloostermuren zijn opgericht tussen 1450 en 1635 en afgebroken tussen 1784 en 1816.

Figuur 113: Verzameling bouwstenen.

Figuur 114 en 115: Kruisvormig merk op een bouwsteen.

Figuur 116: Beitelsporen op een bouwsteen.

Figuur 117: Fragment van een maaswerk.

9. Synthese

9.1. Synthese

Naar aanleiding van de geplande rioleringswerken en de heraanleg van de pleintjes langs de Kartuizerstraat in Sint-Martens-Lierde, is tussen september 2012 en maart 2013 een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Hieruit bleek dat de site een aantal interessante restanten bewaarde van de voormalige kartuizerpriorij. Opvallend was de aanwezigheid van muurfunderingen binnen de ommuring, zoals te zien op het 18de-eeuws plan van Capeau, en de afwezigheid ervan buiten deze ommuring. De contouren van het 18de-eeuwse klooster blijken dus ook indicatief voor de voorgaande kloosterfase. De overeenkomst tussen de geregistreerde muren tijdens het archeologisch onderzoek en de muren aangeduid op het plan van Capeau, is frappant.

Op het terrein zijn twee zones afgebakend: zone I omvat de sleuf door de weide, de pastorijtuin en het domein van huisnummer 13, tot zone II behoren de pleintjes langs de Kartuizerstraat en het tracé door de Kartuizerstraat zelf. Het archeologisch onderzoek in de weide en in de pastorijtuin leverde geen relevante informatie op. De eerste muurconstructies kwamen aan het licht ter hoogte van huisnummer 13. Het betrof de restanten van een oude pachtboerderij, waarbij beide buitengevels zijn aangetroffen, net als een dwarsmuur en twee vloerniveaus van Doornikse kalksteen en baksteen. Op basis van de gebruikte bouwmaterialen is dit gebouw gedateerd in de late 15de - vroege 16de eeuw. De weinige vondsten, gerecupereerd uit de ophogingslagen, zijn te plaatsen in de post-middeleeuwen.

Een volgende concentratie aan bouwresten bevond zich naast de toegangspoort van de kartuizersite. Het vlak, voor de huidige pastorij, bewaarde een groot aantal muurfunderingen waarin zeven fasen zijn herkend. Alle muren zijn gemetst met bakstenen en kalkmortel. Er kon een gebouw, een rioleringsstelsel en een beerput worden onderscheiden. Door het ontbreken van vondstenmateriaal, de geringe registratiediepte (-0,40 m onder het huidige loopvlak) en mortelstalen die wegens hun te recent karakter weinig relevant zijn, is een absolute datering uitgesloten, kunnen verschillende muurrestanten niet worden geïdentificeerd en blijven bijgevolg een aantal onderzoeksvragen onbeantwoord. Doordat deze bebouwing niet te zien is op het plan van 1784, kan men enkel met zekerheid stellen dat deze bebouwing dateert vóór 1784.

De muurrestanten bewaard onder het plein naast de kerk zijn onderverdeeld in vier fasen. Het ging om de voormalige kapittelzaal, de kleine pandgang, gelegen rondom de pandhof, en de meer westelijk gelegen grote pandgang. Op basis van de sporen op de bouwelementen van de oude kerk en dankzij het plan van Sanderus, kan gesteld worden dat de kloostergebouwen naast de kerk opgericht zijn tussen 1450 en 1635. Op dit plein zijn drie beerputten bewaard, waarvan één ten vroegste in de 18de eeuw dateert en dus jonger was dan de kloostermuren. Deze kloostermuren zijn ergens tussen 1784 (zoals te zien op het plan van Capeau) en 1816 (bij de bouw van de kerkhofmuur) afgebroken.

De recentste structuur was deze 19de-eeuwse kerkhofmuur die het plein en de oudere, reeds afgebroken muren schuin doorsneed. Het volledige plein is na afbraak van de kloostermuren vermoedelijk op het einde van de 18de eeuw d.m.v. puinige pakketten opgehoogd. Net zoals in de zone naast de toegangspoort boden de weinige postmiddeleeuwse vondsten geen antwoord op de dateringsvraag. Een vergelijking met de kaart van Sanderus levert wel resultaten op: de kaart toont aan dat de pandhof en de pandgang met steunberen in 1635 reeds bestond en dat de kerk west – oost was georiënteerd met het koor tegen de oostkant, in tegenstelling tot de kerk van vandaag waarbij het koor naar de westkant gericht is. Om die reden is in de straat vóór de kerk over een lengte van 12 m een profielput aangelegd zodat mogelijke begravingen en/of muurfunderingen konden worden geregistreerd. Deze profielput (II-A--RS) toonde echter enkel ophogingspakketten waaruit geconcludeerd kan worden dat het plan van Sanderus niet strookte met de werkelijkheid of dat de muurrestanten zijn weggegraven.

9.2. Antwoord op de vooropgestelde onderzoeksvragen

Het doel van deze opgraving was het registreren van de archeologische restanten tot op het niveau waar de bouwwerkzaamheden de ondergrond verstoren. Hierbij was speciale aandacht voor de bouwevolutie van de kartuizerpriorij. De belangrijkste onderzoeksvraag – het achterhalen van de bouwkundige evolutie – is gedeeltelijk beantwoord: binnen de structuren konden verschillende bouwfases worden onderscheiden. De opeenvolging van verschillende bouwfases is echter relatief daar het ontbreken van relevante en voldoende vondsten een meer specifieke datering in de weg stond.

10. Aanbevelingen en geplande vervolgonderzoeken

De dorpskern van Sint-Martens-Lierde is door dit archeologisch onderzoek slechts gedeeltelijk onderzocht, daar niet dieper is geregistreerd dan het niveau van de bouwwerkzaamheden. Hoewel een deel van de bouwgeschiedenis van de kartuizerpriorij is achterhaald, zijn er nog veel hiaten. Eventueel verder onderzoek, waarbij geen beperkingen inzake diepte in de bodem gelden, kunnen hierbij aanvulling opleveren.

Buiten de dorpskern zijn de meer westelijk gelegen gronden, momenteel in gebruik als weiden, zeker interessant voor verder onderzoek, aangezien daar de cellen van de monniken en de grote pandgang zijn bewaard. Deze vervolgonderzoeken kunnen de geschiedenis van het kartuizerklooster vervolledigen en een bijkomend inzicht bieden in het kloosterleven.

11. Samenvatting

De aanleiding van het project is de vernieuwing van de riolering en de heraanleg van de pleinbedekking rond en in het dorpscentrum van Sint-Martens-Lierde. Omdat het projectgebied gekend staat als een oude kartuizerpriorij, is hierbij archeologisch onderzoek geadviseerd.

Het onderzoek leverde voornamelijk sporen op die dateren uit de kloosterfase. Het betreft de muurfunderingen van de oude pachtboerderij, die teruggaan tot de late 15de- tot vroege 16de eeuw. Een tweede archeologisch interessante zone is gelegen naast de toegangspoort en omvat een groot aantal muurfunderingen waarin zeven fasen zijn onderscheiden. Wegens de weinige vondsten en de geringe diepte van het opgravingsvlak is het onmogelijk de aangetroffen structuren te interpreteren of dateren. Ook de muurfunderingen van de kapittelzaal, de kleine pandgang, de grote pandgang en de pandhof zijn aangetroffen. Deze kloostermuren zijn opgericht tussen 1450 en 1635 en afgebroken tussen 1784 en 1816.

12. Bibliografie

- CNUUDE V., et al., 2009, “*Gent... Steengoed!*”, 412 p.
- COCK M., 2011, “De nieuwbouw van de kartuizerpriorij van Sint-Martens-Bos in Sint-Martens-Lierde naar de ontwerpen van Jan Baptist Simoens (1762-1773)”, *Het Land van Aalst jg. 63*, p. 257-276.
- DE GRAUWE J., 1974, “Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)” in: Hogg, J. (ed.), *Analecta Cartusiana*, 18, p. 77-158.
- DE GRAUWE J., 2005, “Chartreuse du Bois-Saint-Martin” in: Hogg, J. & Schlegel, G. (ed.), *Monasticon Cartusiense*, volume III, p. 144-152
- DE VOS C., 1995, “*Sint-Martens-Lierde*”, Open Monumentendag, Zottegem.
- DOPERE F., 2009, “De rol van lapidaria in het actuele bouwhistorische onderzoek”, *Is kiezen verliezen? Archeologische collecties in depots in Vlaanderen: op zoek naar toepasbare selectiecriteria*. Eindrapport van de studiedag in Mechelen op vrijdag 20 februari 2009, p. 25-27.
- GAENS T. & DE GRAUWE J., 2006, *De kracht van de stilte*, Leuven.
- GAUBLOMME V., 1949, “De Stichting der Kartuize van Sint-Martens-Lierde”, *Het Land van Aalst jg. 1*, pp. 43-49.
- GAUBLOMME V., 1957, “Necrologie van de Kartuize St-Martens-bos te St-Martens-Lierde”, *Het Land van Aalst jg. 9*, pp. 133-149.
- IN’T VEN I. & DE CLERCQ W., 2005, Een lijn door het landschap. Archeologie en het vTn project 1997-1998, Archeologie in Vlaanderen, Monografie, 5, Brussel, 2 delen, 610 pp.
- PIETERS M., 1994, “Laat-middeleeuwse landelijke bewoning te Raversijde/Oostende (W.-Vl.)”, *Archaeologia Mediaevalis* 17, p.78-90.

13. Bijlagen

13.1. Handleiding bij het raadplegen van de bijlagen

De bijlagen bij het rapport zijn ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, een lijst met overzichtsfoto's, een structuurlijst, een contextlijst, een sporenlijst, een vondstenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd *post-excavation* onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek.

Deze lijsten worden aangevuld met de afgeleverde vergunningen voor metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem enerzijds, en de bijzondere voorwaarden waaraan het onderzoek dient te beantwoorden, opgesteld door de bevoegde overheid - het Agentschap Onroerend Erfgoed - anderzijds.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage.

De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de SOLVA-databank⁵². In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten, ...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals vergunningen, bijzondere voorwaarden, ...). In het kader van de rapportage genereert de databank een reeks lijsten zoals gevraagd in de "Minimumnormen voor archeologische registratie en rapportage" en de "bijzondere voorwaarden" bij het concrete project.

Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, contextniveau en structurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld.

Onder de noemer '**sporen**' verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupetekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld.

Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een '**context**': zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de context 'kuil'.

Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende contexten gegroepeerd worden tot een overkoepelende '**structuur**': diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'.

In de databank, en dus ook in deze bijlagen, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'contexten' en 'structuren'. Door archeologische begrippen (gebouw, crematiegraf, grafkuil, laag, ...) via een vastgestelde thesauruslijst aan een specifiek niveau toe te wijzen (spoor, context, structuur), bestaat de garantie dat bij bevraging van de databank naar een bepaald archeologisch begrip, effectief ook alle ingevoerde data in de resultatenlijst voorkomt (anders gezegd, we vermijden daardoor dat 'grafkuil' de ene maal bij 'context', en de andere maal bij 'structuur' wordt ondergebracht).

De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van structuren, contexten en sporen. Op deze wijze kan van 'groot' naar 'klein' afgedaald worden in de informatie. Er wordt bovendien met kruisverwijzingen gewerkt:

⁵² Zie ook hoofdstuk « Methodologie, Verwerking » aangaande informatie over de SOLVA-databank archeologie.

bij structuren staat vermeld uit welke contexten ze zijn opgebouwd, bij contexten staat vermeld uit welke sporen ze zijn opgebouwd. In omgekeerde richting staat bij de sporenlijsten vermeld tot welke context en structuur een spoor behoort, en bij de contextlijst staat vermeld tot welke structuur een context behoort. De structuurlijst bevat dus een overzicht van gerelateerde contexten. De contextlijst bevat een overzicht van gerelateerde structuren (hoger niveau) en sporen (lager niveau), alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde contexten en structuren, alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld.

Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context (en dus structuur), evenmin als elke context aan een structuur kan toegewezen worden.

Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat contexten en structuren de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die 'context' (en eventueel bij uitbreiding 'structuur') wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.

Tot slot enkele bijzonderheden:

Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau.

In het geval dat het een rapportage van een vooronderzoek betreft, worden sporen in principe *niet* aan een context (en bij uitbreiding een structuur) toegewezen. Contexten en structuren worden pas aangemaakt op het moment van een archeologische opgraving, aangezien op dat ogenblik alle beschikbare informatie aanwezig is, en dit dus dan wel een zinvolle oefening is. Tijdens een vooronderzoek zijn heel wat relaties bijvoorbeeld nog niet duidelijk.

De enige uitzondering op deze regel wordt gemaakt wanneer bij de verwerking van een vooronderzoek reeds duidelijk is dat de sporen gelegen zijn in een zone die *niet voor verder onderzoek in aanmerking* komt. Dan worden sporen waar mogelijk wel tot contexten gegroepeerd (en worden dus in de databank contexten (en eventueel structuren) aangemaakt). Op deze wijze wordt gegarandeerd dat informatie rond potentiële contexten of structuren niet verloren gaat bij een bevraging van de databank. Een voorbeeld verduidelijkt dit: een geïsoleerde grafkuil, die geen aanleiding geeft tot verder onderzoek, wordt wel als context gedefinieerd in de databank, omdat deze zo ook in de resultatenlijst van een bevraging zal voorkomen. Zoniet zou deze grafkuil voor de databank 'onzichtbaar' worden.

13.2. Lijsten

- Gegevensfiche project
- Overzichtsfoto's
- Structuren, met vermelding van de gerelateerde contexten
- Contexten, met vermelding van de gerelateerde structuren en sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Sporen, met vermelding van de gerelateerde contexten, structuren, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Inventaris vondsten
- Fotolijst
- Vergunning metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem
- Bijzonder voorwaarden

13.3. Grundplan